

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 20 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Виступ Президента України В. Зеленського на саміті Україна – Північна Європа.....3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Перспективи реалізації Плану перемоги Президента України В. Зеленського в оцінках експертів.....6

Потіха А.

Представлення Плану перемоги Верховній Раді України та візит Л. Остіна до Києва у контексті оцінки можливих практичних кроків щодо його реалізації.....22

Закіров М.

Саміт БРІКС у Казані: результати і оцінки експертів.....30

Аулін О.

Сучасна політика Туреччини: між ЄС і БРІКС.....36

Економічний ракурс

Кулицький С.

Техніко-економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та в Україні в умовах повномасштабної війни
(Закінчення. Початок у №18–19)42

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....58

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....60

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....73

Нагороди і відзнаки.....78

До уваги держслужбовця

Головащук А., Штих П.

Довженко Олександр Петрович

До 130-річчя від дня народження (Початок. Закінчення у № 21).....80

Коротко про головне

Виступ Президента України В. Зеленського на саміті Україна – Північна Європа

Російські погрози ескалацією не мають послаблювати нашу рішучість – виступ Президента на саміті Україна – Північна Європа

По-перше, я хочу подякувати Прем'єр-міністру Ісландії за організацію цього саміту – дуже дякую за запрошення – четвертої зустрічі Україна – Північна Європа в такому форматі. На мою думку, це успішний формат, і я радий, що він розвивається.

Шановні друзі!

Дякую вам за вашу рішучу підтримку України та дотримання найвищих стандартів принципової допомоги з боку ваших країн.

Принципи – перше, на що нападають диктатори. Різні «путіни» по всьому світу підривають принципи у своїх суспільствах за допомогою пропаганди й репресій, щоб люди не могли відстоювати те, у що вірять. А потім, коли диктатура набирає сили й отримує достатньо ресурсів, вона намагається експортувати свій брак принципів, створюючи поруч із собою «сіру зону», позбавлену цінностей.

Європі доводилося стикатись із цим багато разів. Зараз ми переживаємо ще один визначальний момент.

Росія намагається переконати народи, що поступатися принципами легко – що вони можуть ігнорувати міжнародне право й заплющувати очі на несправедливість, якщо це нібито принесе стабільність. Це головний меседж Москви – Путін пропонує всім забути про свої принципи, не проявляти рішучості, віддати українську землю й народ, і тоді, мовляв, припиняться російські бомбардування. Але впродовж усієї історії щоразу, коли такі угоди укладалися, загроза поверталася ще сильнішою.

Сьогодні ми маємо шанс перемогти у Східній Європі, щоб потім не воювати на північному чи інших східних фронтах – у країнах Балтії та Польщі, або на півдні – на Балканах, де легко розпалити конфлікт, або в африканських країнах, чії проблеми набагато ближчі європейським суспільствам, ніж це може здаватися.

Ми маємо відстоювати міжнародне право та цінності, на яких побудовані наші суспільства. Ми маємо бути рішучими. Люди мають значення. Закон має значення. Кордони держав і право кожної нації визначати власне майбутнє мають значення. І хоч ми знаємо, що Путін погрожує лідерам і країнам, які можуть допомогти нам силою примусити Росію до миру, ми не повинні поступатися. Російські погрози ескалацією не мають послаблювати нашу рішучість. Лише рішучість – справді далекобійна – покладе край війні. Не розмови або чийсь таємні канали, а рішучість.

Перше. Я дякую вам за кожен пакет оборонної допомоги Україні.

Кожна одиниця зброї, яку ви надаєте, допомагає захищати нормальне життя – таке, яким ви живете у ваших країнах, тут, в Ісландії, чи в будь-якому іншому вашому суспільстві, життя, якого більше немає в Росії, де забрано основні права людини.

Ми зараз переживаємо складний період, на третьому році повномасштабної війни, і нашим солдатам на передовій потрібні свіжі сили. Саме тому ми працюємо над оснащенням наших бригад. Це справді дуже важливо, це справді нагальна потреба. Ми вже співпрацюємо з іншими країнами – Франція допомогла оснастити одну бригаду, і я сподіваюся, що сьогодні ми обговоримо, як допомогти з іншими бригадами. Ми розраховуємо на вашу спільну підтримку в цій справі.

Друге. Я вдячний Данії та іншим партнерам, які інвестують у виробництво зброї, у наше внутрішнє виробництво в Україні. Артилерія, снаряди, безпілотники – усе, що дає Україні змогу захищатися попри будь-які логістичні затримки з боку партнерів чи мінливі політичні настрої у світових столицях.

Ми бачимо, що Путін нарощує виробництво зброї, а режими-ізгої, як-от Пхеньян, допомагають йому із цим. Наступного року, наскільки ми розуміємо, Путін має намір зрівнятися з ЄС у виробництві боєприпасів. Ми можемо запобігти цьому лише зараз.

Саме тому я закликаю вас збільшити інвестиції у виробництво зброї в Україні, зокрема ракет великої дальності, безпілотників та систем РЕБ – ключових інструментів для послаблення російського потенціалу. Я також закликаю вас інвестувати в закупівлю артилерійських боєприпасів у третіх країнах для наших солдатів. Це дуже допоможе на передовій. Наша команда надасть вам усю необхідну інформацію про країни, які можуть постачати ці боєприпаси.

І просимо вас продовжувати розвиток власної промисловості, виробляти все необхідне для оборони, зокрема такі чутливі компоненти, як мікросхеми. Європі потрібна промислова сила й незалежність від інших частин світу.

І, безумовно, нам потрібно зупинити інвестиції Путіна у війну. Тіньовий флот дає змогу Росії обходити санкції, заробляючи мільярди доларів, і становить серйозну й невідворотну загрозу навколишньому середовищу, а також міжнародному порядку, заснованому на правилах. Без доступу до ваших територіальних вод значна частина путінських танкерів нічого не варта. Тому слід ужити заходів, і я особливо звертаюся до Данії. Ми повинні розробити сильну стратегію, що ґрунтується на загальних принципах міжнародного морського права, правових межах, що регулюють Данські протоки, і зобов'язаннях щодо захисту навколишнього середовища.

Третє. Запрошення в НАТО.

Ми вже обговорили це з Прем'єр-міністром Ісландії. І сьогодні в нас буде час обговорити дуже важливі речі в деталях. Принципи завжди

означають ясність – розуміння, у що ви вірите, дотримання обіцянок і впевненість у тому, що вашим словам можна довіряти. Україні вже давно кажуть, що ми маємо такі самі права, як і будь-яка інша демократична держава у Європі. Але чи справді це так? Ми не говоримо про членство України в НАТО зараз, під час війни. Ми говоримо лише про запрошення приєднатися до НАТО – політичне рішення, яке забезпечило б геополітичну ясність для України та всієї Європи і, звісно, посилило б наші дипломатичні позиції щодо Росії, коли настане час і відбудеться другий Саміт миру.

Цілком очевидно, чому запрошення в НАТО – це не те саме, що повноправне членство в Альянсі. Однак деякі лідери говорять про це так, ніби це одне й те саме. Їх запитують про запрошення, а вони відповідають про членство. Це несправедливо. Це просто спосіб сказати «ні».

Україна заслуговує на чесну відповідь, і я прошу вас підтримати цю прозорість. Будь ласка, попрацюйте з партнерами по всій Європі – особливо в Берліні, – щоб ми могли спільно досягти цієї геополітичної ясності.

Коли Україна отримає запрошення в НАТО, це стане нездоланною захисною стіною від імперських амбіцій Росії. Росія має припинити свою агресивну поведінку, і це починається з відмови від своїх амбіцій щодо України.

Шановні друзі!

Усе, що я щойно вам розповів, є частиною Плану перемоги – разом з іншими ключовими заходами, необхідними для нашої оборони: стримування Росії, посилення економічної співпраці, запровадження подальших санкцій проти російської агресії та багато іншого.

Усі ви маєте цей документ. Я закликаю вас підтримати його, втілити його пункти й допомогти в нашій роботі з тими партнерами, які поки що налаштовані скептично. Чому вони скептично налаштовані? Насправді їхні сумніви пов'язані не стільки з Україною, скільки з їхніми власними принципами – чи справді їхні цінності сильніші за амбіції Путіна. Послабимо Путіна разом. Це буде наша спільна перемога.

Дякую за увагу!

Прем'єр-мініstre Ісландії, Прем'єр-мініstre Швеції, Прем'єр-мініstre Данії, Прем'єр-мініstre Фінляндії, Прем'єр-мініstre Норвегії, дуже вам дякую, дякую за вашу підтримку й дякую вашим народам!

Слава Україні!

*(Офіційне інтернет-представництво Президента України
(<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 28.10).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Перспективи реалізації Плану перемоги Президента України В. Зеленського в оцінках експертів

План перемоги Президента України В. Зеленського у жовтні став найбільш обговорюваним в інформаційному просторі та публічних дискусіях документом, який не обійшли своєю увагою найавторитетніші політики й експерти України та світу. Після закритих презентацій низці західних лідерів, зокрема діючому Президенту США Дж. Байдену та обом кандидатам на цю посаду в цьогорічній кампанії К. Гарріс і Д. Трампу, а також Президенту Франції Е. Макрону, прем'єр-міністрам Великої Британії, Німеччини та Італії, Президент 16 жовтня представив План перемоги депутатам Верховної Ради, а наступного дня презентував його на засіданні Європейської ради в Брюсселі.

Загалом оприлюднений В. Зеленським План перемоги складається з п'яти розділів:

Запрошення України в НАТО ще до закінчення війни.

Зміцнення оборони. Пункт включає продовження операцій на території Росії та зняття обмежень щодо ударів по її території; виведення ППО на рівень, достатній для захисту міст і сіл від російських ракет і дронів, та спільні захисні операції із сусідами країнами у Європі для їх збиття в межах доступу повітряного щита партнерів; доступ до розвідданих партнерів.

Стимування. Пункт передбачає розміщення комплексного неядерного пакета стимування, який захистить від агресії Росії та звузить її можливості.

Розвиток стратегічно-економічного потенціалу України та посилення санкцій.

Після закінчення війни українські військові можуть застосовувати свій досвід для зміцнення оборони НАТО та Європи. Контингент США зможуть замінити українські військові.

Другий, третій та четвертий пункти Плану мають таємні додатки, які презентували партнерам.

Виступаючи в українському парламенті, В. Зеленський зазначив, що документ містить пункти, детально розраховані в часі, і якщо все буде йти згідно з Планом, війну можна буде закінчити вже до кінця 2025 р. Під час презентації Плану перемоги на засіданні Європейської ради, де були присутні 27 очільників держав Європейського Союзу, Президент подякував усім лідерам ЄС і їхнім країнам за підтримку та єдність і наголосив, що метою Плану є зміцнення не лише України, а й усієї євроатлантичної

спільноти. «Разом ми маємо зупинити цю війну. Разом ми маємо забезпечити умови для такого миру, який потрібен нам, українцям, вашим народам і всій Європі», – сказав В. Зеленський (URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-peremogi-chlenam-yeurope-93885>).

Звертаючись до учасників засідання Європейської ради, глава держави обґрунтував кожен із п'яти пунктів Плану перемоги й закликав лідерів європейських країн його підтримати, щоб запобігти намірам Росії продовжувати агресію. «Нам потрібно посилитися зараз. План перемоги розрахований саме на цей період. І я закликаю всіх вас допомогти втілити його в життя. Якщо ми почнемо зараз і дотримуватимемося плану перемоги, ми зможемо закінчити цю війну не пізніше наступного року», – підкреслив В. Зеленський (URL: <https://susplne.media/859755-zelenskij-predstavlae-plan-peremogi-v-evropejskij-radi/>).

Представляючи перший пункт Плану – запрошення України в НАТО – Президент зазначив, що «Україна – це демократична держава, яка довела, що вона може захистити євроатлантичний регіон і наш спільний спосіб життя. Причому десятиліттями Росія використовувала геополітичну невизначеність через відсутність України в НАТО. Зараз вирішальним був би факт негайного запрошення України до НАТО. Звичайно, членство буде пізніше».

За словами В. Зеленського, Путін повинен бачити, що його геополітичні розрахунки нічого не варті. «Це сильне рішення, яке вимагає лише рішучості. Більш того, вчора в нашому парламенті я сказав, що запрошення тепер символізує набагато більше ніж просто НАТО. І це правда. Рішучість щодо НАТО для України також означає неминучість європейської інтеграції для України та незаперечного шляху демократії в Україні. Запрошення посилить нашу дипломатичну позицію. І це буде одним із головних аргументів зупинити війну», – сказав В. Зеленський.

У контексті другого пункту Плану – захист – Президент наголосив, що потрібно «продовжувати тиснути на Росію на полі бою. І втримати позиції на фронті на території України реально, а також повернути війну в Росію, щоб росіяни могли відчувати, що таке війна і почати ненавидіти Путіна за це. Це теж тиск».

Він пояснив, що є чіткий список зброї, яка може зробити це можливим. «І курською операцією ми показали, що Путіну не вистачає сил, щоб утриматися коли ми справді чинимо тиск. Тому нам потрібно озброїти наші бригади, зняти всі обмеження, інвестувати в українську оборону, промислову базу, спільне виробництво, і якомога швидше наситити Україну ППО», – сказав Президент.

Щодо третього пункту – стримування – В. Зеленський висловив переконання, що розміщення на українській землі пакету стримування або змусить Росію брати участь у справжніх мирних переговорах, або змусить її дозволити знищити свою армію. «Це підхід миру через загрози для цього

пункту. Йдеться про відповідний пакет ракет. І ми надали всі подробиці нашим партнерам, які можуть зробити це. Це США, Велика Британія, Франція, Італія, Німеччина. І, звичайно, ми хочемо поділитися з усіма лідерами, хто готовий це підтримати», – пояснив В. Зеленський.

Говорячи про четвертий пункт – розвиток стратегічно-економічного потенціалу України та посилення санкцій – В. Зеленський відзначив, що Україна має критичні ресурси і Росія хоче їх забрати. І це включає титан, уран, літій, графіт, марганець і багато іншого, що не повинно потрапити ні в руки Росії, ні в руки її союзників.

«Вороги вільного світу не повинні отримати жодних переваг у глобальній конкуренції. Україна пропонує ключовим партнерам ЄС, США та нашому спільному світу партнерів укласти спеціальну угоду про захист критичних ресурсів України, спільні інвестиції і спрямування відповідного економічного потенціалу для нашого спільного зростання. І ця угода повинна включати досить сильні санкції, щоб Росія не могла переграти нас», – сказав Президент.

П'ятий пункт – досвід України для зміцнення оборони НАТО та Європи, за словами Президента, означає, що після закінчення війни українські військові можуть застосовувати свій досвід для зміцнення оборони НАТО та Європи. Контингент США зможуть замінити українські військові. «Але для цього нам, звісно, потрібно перемагати», – додав В. Зеленський.

На засіданні Європейської ради на рівні голів держав та урядів 17 жовтня більшість учасників підтримали український План перемоги, заявив Президент України В. Зеленський після зустрічі. «Сьогодні у нас була дуже продуктивна розмова з усіма членами ЄС, з усіма колегами. 18 з них коментували план перемоги. Я дуже вдячний, що в мене була закрита частина розмови із союзниками. І після нашої дуже відвертої розмови більшість з тих, хто виступав, були повністю на боці підтримки плану перемоги. Я радий, що вони почули від мене деякі деталі. Я радий, що наші команди працюватимуть далі», – сказав він на пресконференції у Брюсселі (URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskiy-bilsist-lideriv-kraincleniv-es-pidtrimali-plan-peremogi/a-70523687>).

В. Зеленський наголосив, що цей План спрямований на посилення України «не лише зброєю, а й упевненістю» стосовно майбутнього розвитку країни, зокрема й економічного. «Що буде, якщо наші партнери не дадуть нам пункти або не підтримають план? (...) Нам буде дуже складно. Це буде такий привілей, наданий Росії світом. Слабкість України – це сила для Росії. Думаю, що це буде великою помилкою», – зауважив Президент України.

Водночас він підкреслив, що навіть у разі відсутності підтримки цього Плану, «ми все одно будемо боротися, відстоювати свої інтереси і свої права». Також, за його словами, Україна надалі працюватиме над проведенням другого саміту миру.

В. Зеленський також повідомив, що вже почав обговорювати певні пункти Плану перемоги з деякими союзниками, тому що «від їхньої волі залежить посилення нас деякими елементами, які є в закритому додатку». «Це, здебільшого, стосується далекобійної зброї. Тому у мене були зустрічі з президентом США Байденом, прем'єр-міністром Великобританії Стармером, канцлером Німеччини Шольцем, президентом Франції Макроном і прем'єр-міністеркою Італії Мелоні, – сказав він. – Ці країни мають великий вплив на те, щоб посилити нас далекобійною зброєю або ні».

Коментуючи пункт Плану перемоги, який стосується запрошення України до Північноатлантичного альянсу (НАТО), Президент зауважив, що Києву потрібні реальні гарантії безпеки. Він нагадав, що Україна вже має негативний досвід Будапештського меморандуму, за яким відмовилась від ядерної зброї в обмін на гарантії територіальної цілісності і суверенітету, але який так і не був виконаний підписантами.

Українські експерти, проаналізувавши План перемоги, представлений Президентом В. Зеленським, відзначили як потенційні його переваги, так і недоліки та складнощі реалізації деяких пунктів через позиції західних партнерів. Серед позитивного, зокрема, припущення, що документ імовірно може переконати підтримати Україну тих, хто раніше скептично висловлювався щодо допомоги. Найбільш критичну реакцію викликає наголос Президента на тому, що перемога України передовсім залежить від партнерів Києва, а не від Росії. Ця теза справляє враження, що В. Зеленський нібито перекладає усю повноту відповідальності за результат війни на партнерів України, у той час як головна відповідальність лежить на самому Президентові і його команді.

На думку політолога Є. Магди, представлений План В. Зеленського покладає більше відповідальності на партнерів Києва, ніж на саму Україну. Експерт вважає, що українська влада мала б передусім зміцнити власні можливості, адже нинішня структура управління державою є неефективною, що негативно впливає і на обороноздатність.

«Має бути розпущена де-факто не існуюча монобільшість, має бути створена “коаліція перемоги” в форматі конституційної більшості, має бути цією коаліцією сформований “уряд перемоги” без жодного зазіхання на президентські повноваження, але до якого увійдуть люди, від яких будуть очікування більше, ніж показало нещодавнє опитування КМІС, згідно з яким 74% нічого не очікують від змін в уряді, який наполовину змінився», – каже Є. Магда (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskyu-kyiv/33160960.html>).

Політолог також розкритикував пункт Плану, який передбачає «розміщення в Україні неядерного стратегічного пакету стримування». «Тема розміщення потужних, неядерних засобів стримування, це, як я розумію, ракети середньої та малої дальності. Подібні ракети можуть бути розміщені виключно на іноземних військових базах... Питання в тому, чи будуть

іноземні військові бази на українській території, дуже просте, тому що стаття 17 Конституції забороняє розміщення іноземних військових баз на українській території», – каже Є. Магда.

Оскільки зміни до Конституції заборонені під час дії воєнного стану, втілення цього пункту справді може обернутися на проблему, вважає експерт. Однак достеменно невідомо, що саме мається на увазі під «неядерним стратегічним пакетом стримування», і чи дійсно для цього необхідні іноземні військові бази на території України.

«Це була декларація про наміри, це було нарізання завдань партнерам, але це не був план перемоги», – написав у соцмережі представник опозиційної «Євросолідарності» В. Ар'єв. Він також зазначив, що План перемоги не має писатися однією політсилою. «Президент має зібрати всі проукраїнські і проєвропейські політичні сили і разом написати реальний план. Його не треба пафосно представляти з трибуни, його треба зробити і виконати. Якщо Зеленський хоче перемоги, він повинен нарешті припинити казати “я”. “Я” має до перемоги перетворитися на “ми”», – пише нардеп.

Думку про те, що План перемоги більше нагадує список вимог України до інших, поділяє також політолог В. Бала. «На мою думку, єдине, що викликає оптимізм щодо плану – таємні додатки, бо вони таємні. Тому можемо сподіватись, що там щось описане, буде узгоджено з нашими партнерами, і буде щось у реальності. Все решта – виправдовує назву “план вимог”. Чиновники в Адміністрації США назвали його списком бажань. На мою думку, План дивний, бо запрошення до НАТО. Бо неодноразово було сказано, що цього не буде», – прокоментував він ([URL: https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2024-10-17/politicheskoe-davlenie-i-spisok-jelaniy-kak-ekspertyi-otsenili-plan-pobedyi-zelenskogo/59654](https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2024-10-17/politicheskoe-davlenie-i-spisok-jelaniy-kak-ekspertyi-otsenili-plan-pobedyi-zelenskogo/59654)).

Натомість політолог В. Фесенко констатує, що зупинити агресію Москви і примусити Росію до переговорів про завершення війни неможливо без допомоги партнерів Києва, саме тому План перемоги так сфокусований на ролі Заходу, і меншою мірою – на зобов'язаннях самої України. «Це не якась воєнна стратегія, не стратегія воєнних дій. Це наші пропозиції нашим партнерам, що треба спільно зробити для того, щоб посилити позиції України, щоб ми могли зупинити ворога. І головне – посилити тиск на Росію, щоб примусити Росію до переговорів про завершення війни. Само собою це не відбудеться», – каже В. Фесенко ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskyu-kyiv/33160960.html](https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskyu-kyiv/33160960.html)).

На думку В. Фесенка, розроблений План перемоги – це спроба підштовхнути наших західних партнерів до більш рішучої підтримки України, аби Київ міг вести переговори з ворогом з позиції сили. «Ми не маємо сидіти й чекати, коли нам зроблять подарунки. Зеленський ніколи не чекає. Він у цьому сенсі максималіст, я б сказав романтик-максималіст. Час від часу це дає результати. У багатьох випадках нам спочатку казали “Ні”, як по F-16, танках, ППО, але потім під нашим тиском казали: “ну добре”... У

даному випадку цей план – це спосіб політичного тиску України на наших партнерів, щоб врешті-решт вони схаменулися, визначилися зі спільною стратегією», – пояснив політолог (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2024-10-17/politicheskoe-davlenie-i-spisok-jelaniy-kak-ekspertyi-otsenili-plan-pobedyi-zelenskogo/59654>).

Політолог також зауважив, що деякі пункти Плану можуть бути спрямовані для конкретних людей, від яких політика допомоги Україні з боку Заходу вже зовсім скоро може залежати найбільше. «П'ятий пункт, розміщення українських військ замість американських в межах підрозділів НАТО на території Європи – це явно під Трампа і під республіканців. Це їхня ідея. Вони проти того, щоб американці були по всьому світу, щоб американська армія була там десь в Європі. І Зеленський пропонує компромісний варіант: “ну, не хочете бути в Європі, давайте ми будемо захисним щитом для Європи”. Але безумовно це не означає, що Америка має відмовитись від безпекових зобов'язань».

На думку ж колишнього нардепа Б. Берези, цей пункт може виявитися нереалістичним. «Зеленський має рацію у тому, що після війни ми матимемо один із найдосвідченіших військових контингентів, який має військовий досвід та досвід роботи із міжнародною зброєю. Але намагатися пропонувати Заходу українців, як ландскнехтів, дуже поспішне рішення. Маю великий сумнів, що багато хто захоче залишитися в армії після війни. Будуть такі, але не в тій кількості, щоб це повпливало на думку Заходу», – написав у фейсбуці Б. Береза. На його думку, більшість військовослужбовців після руйнівної і виснажливої війни захочуть «повернутися до звичного життя та попрощатися з армійським», але В. Зеленський, на думку Б. Берези, цього не розуміє.

В. Фесенко вважає, що не варто очікувати швидкої і неодмінно позитивної відповіді від партнерів про ті чи інші пункти Плану перемоги. Проте, як каже політолог, Україна з цим вже стикалась, коли йшлося про рішення надати певні типи озброєння. На думку В. Фесенка, щодо деяких пунктів українцям варто набратися терпіння. Наприклад, питання запрошення до НАТО може бути лише питанням часу.

«Для нас важливо запропонувати, а далі – працювати з тими нашими партнерами на Заході, хто готовий підтримати конкретні ідеї, пропозиції і працювати з громадською думкою для того, щоб поступово пропрацювати окремі пункти цього плану, окремі ідеї, пропозиції», – каже В. Фесенко.

У Плані перемоги, який представив Президент, є заходи, які спроможні виконати держави-партнери. Навіть часткове виконання цього Плану вже наблизить Україну до певної системи колективної безпеки, вважає голова Українського центру безпеки та співпраці С. Кузан.

«Якщо говорити про план України, то це якраз конкретні кроки, виконання яких точно приведе до результату, який би задовольнив усіх. Усе інше, те, що називається якимось китайським мирним планом, бразильським

мирним планом – це є фактично капітуляція, яка в принципі не призведе до миру. Тобто поняття капітуляція і мир вони є взаємовиключенні. Все інше лише посилює відчуття росії у своїй безкарності, всездозволеності», – сказав С. Кузан. Він зазначив, що над Планом працювали військові й українські дипломати. «Це план, який передбачає комплекс заходів, які спроможні виконати, в першу чергу, наші держави-партнери. До цього плану включаються заходи різного характеру, можна говорити, що це не лише якась військова операція. Враховуючи спроможність наших країн-партнерів, тобто всіх, хто надають нам допомогу, і потенціал цих країн, саме виконання цих заходів дасть гарантований результат. План перемоги складається з різних компонентів. Навіть запровадження кожного окремого компоненту однозначно підсилює нашу позицію і звичайно послаблює позицію росіян», – вважає С. Кузан.

Коментуючи пункт Плану щодо надання дозволу бити по військових об'єктах на території РФ, С. Кузан зазначив, що у період президентської кампанії в США демократи не хочуть приймати такі рішення, бо ймовірна ескалація, що може виникнути внаслідок цього, буде грати на руку республіканцям. Тобто обмеження на далекобійність американської зброї по території РФ продиктовані виключно внутрішньою політикою США. Експерт припускає, що щойно такі обмеження будуть прибрані, Україна обов'язково отримає дозвіл на задання далекобійних ударів.

Політолог-міжнародник М. Ялі, коментуючи План перемоги, зазначив, що з політичного погляду, з погляду запобігання можливого нового конфлікту, нової війни з боку Росії, як це вже було після заморозки конфлікту у 2015 р, всі пункти виглядають обґрунтованими. «Вони мають зацікавити наших західних партнерів, з погляду віддачі, якщо ми говоримо про українські ресурси, як гарантії інвестицій у них. Але, з іншого боку, принаймні в короткостроковій перспективі вони виглядають дуже малореалістичними, особливо це стосується пункту про миттєве запрошення України до НАТО. США до цього не готові, не кажучи вже про такі країни, як Угорщина чи Словаччина, підтримати таку ініціативу», – сказав М. Ялі.

Він зауважив, що Президент США Дж. Байден на це не наважувався ні до повномасштабного вторгнення, ні після, включаючи ювілейний саміт НАТО влітку цього року. «Тому перший пункт виглядає малореалістичним. Інші пункти, зокрема дозвіл завдавати ударів далекобійним озброєнням, також, виходячи з результатів візиту до Вашингтона та європейських столиць, якщо Байден буде далі блокувати це рішення, ми не зможемо завдавати ударів навіть тими системами озброєння, які вже маємо. Зокрема, Storm Shadow, “Скальпами”, де є американські технології. Поки що він на це не готовий, як ми бачимо», – висловив свою думку експерт.

Він зазначив, що не готовий і О. Шольц, тому що в нього через рік вибори в Бундестаг, а на регіональних виборах йому важко далася перемога в окремих землях, а в деяких він отримав поразку від «Альтернативи для

Німеччини», яка виступає за налагодження взаємин з Росією та скорочення допомоги Україні.

Політолог В. Майданюк визнає, що кожен із п'яти пунктів Плану В. Зеленського, і цілком ймовірно й трьох секретних для суспільства додатків, є своєрідними викликами для західних партнерів. Але в ситуації, коли проти нас воює вже й особовий склад КНДР і Україна фактично наодинці протистоїть «Осі зла», такі вимоги заслуговують на уважний розгляд. І хоча найбільшою їхньою проблемою є те, що раніше західні партнери відмовляли у швидкій реалізації вступу України до Альянсу та наданні далекобійної зброї, проте напередодні В. Зеленський провів дипломатичне турне, де презентував План лідерам США та Європи. Західні партнери стримано відповіли, що «вивчать пункти Плану», не відкинувши його одразу, що створює певні надії на його хоча б часткову реалізацію (URL: <https://mind.ua/openmind/20280285-plan-peremogi-zelenskogo-naskilki-vin-realisticnij-i-chogo-chekati-dali-analiz-vid-politologiv>).

Першим і найскладнішим пунктом Плану перемоги є запрошення України до НАТО ще до закінчення війни. І хоча, за словами В. Зеленського, це стане «свідченням рішучості» і покаже Росії, що Путін геополітично програв боротьбу за світовий порядок, малоімовірно, що Захід зробить зараз те, чого не бажав зробити декілька років тому. У день оприлюднення Плану Зеленського представниця США при НАТО Д. Сміт зазначила: «Ми зараз не на тому етапі, коли Альянс говорить про надання запрошення в короткостроковій перспективі. Але, як завжди, ми продовжимо розмови з нашими друзями в Україні про те, якими шляхами вони можуть рухатись до Альянсу».

Експерт припускає, що Україні, скоріше за все, запропонують якийсь «частковий» вступ, «політичну інтеграцію», без військового складника. Або ж ми станемо «особливим» членом НАТО без присутності західних військ для захисту від чергового вторгнення. Імовірний варіант, що Україна начебто й буде в НАТО, але колективний захист буде поширюватися лише на некуповану частину території, на решті ж триватиме «заморожений конфлікт», подібний до періоду АТО/ООС.

Другий пункт Плану перемоги В. Зеленського про зняття обмежень щодо ударів по території Росії та спільне з партнерами збиття російських ракет, може бути реалізований частково, але не настільки, щоб задовольнити потреби України. Нам можуть зрештою дати ракети дальшого радіуса дії, за сценарієм лідера німецької ХДС Ф. Мерца, котрий пропонує спочатку попереджати Росію про постачання таких ракет Україні, якщо не припиняться обстріли української енергетики. Це єдиний з «безпекових» пунктів, котрий із часом може бути втілений у життя. Питання лише в проміжку цього часу, у кількості років, вважає В. Майданюк.

Збиття натівською ППО російських дронів та ракет сьогодні є проблемою навіть над їхньою власною територією, адже наразі російські

дрони збивала лише Білорусь. Після довгих торгів Альянс може погодитися на збиття російських повітряних загроз над українською територією в зоні 20–10 км від своїх кордонів. Але у Європі не відбулося жодних зрушень, щоб можна було сподіватися появи повітряного щита над цілою Україною, каже політолог.

Третій пункт Плану – стримування подальшої російської агресії – є, на його думку, найпроблематичнішим. Цей пункт має таємний додаток, який вже отримали лідери США, Британії, Франції, Італії та Німеччини, а його відкрита частина містить пропозицію розмістити на українській території «комплексний неядерний стратегічний пакет стримування», для захисту від Росії в майбутньому. Найімовірніше, ідеться про іноземні військові бази в Україні, які мали б вберегти нас від нової хвилі російської інтервенції після підписання миру.

Але враховуючи, який шквал критики зустрів французький Президент Е. Макрон всередині своєї країни за наміри відправити в Україну французьку тренувальну місію – тобто десяток інструкторів на Яворівський полігон, про масштабний захист нашого східного кордону натівськими військами говорити складно. Скоріше за все, нам надішлють більше військових інструкторів і формально вони й будуть тими «солдатами НАТО» в Україні. Але ніщо не заважатиме їм, так само як у 2022 р., покинути Україну напередодні повномасштабної російської агресії і сумнівно, що вони готові за нас воювати. Як показує статистика, більшість населення європейських країн не воювали б навіть за свою країну в разі нападу.

Четвертий пункт – «стратегічний економічний потенціал» – єдиний, котрий гарантовано може бути виконаним, зазначає В. Майданюк. В. Зеленський наголосив на зосереджених в Україні природних ресурсах, зокрема критично важливих металах, покладах урану, титану, літію, графіту та інших ціною в трильйони доларів. Український гарант ЄС і США «спільний захист та інвестування у видобуток і використання цих ресурсів». Дати сильним світу цього українські ресурси, щоб вони мали що захищати на нашій землі у випадку нового російського вторгнення – давня практика тих, хто бореться за виживання. Прозорий натяк, що Заходу буде вигідніше користуватися українськими ресурсами, аніж вони потраплять до рук Росії та її союзників. Західних партнерів, які бажають відмовитися, напевно, не буде. Але таємний додаток цього пункту, який передається лише певним партнерам, створює колосальний простір для критики з боку опозиції та розгону зради в стилі «Зеленський продав країну». І владі буде важко такі закиди спростовувати. «Слуги народу» стверджуватимуть, що В. Зеленський надав західним партнерам список причин, з яких їм має бути вигідно допомагати Україні перемогти, але опозиція наголошуватиме, що багато наших ресурсів встигнуть вивезти навіть до перемоги.

П'ятий пункт найбільш інтригуючий, не до кінця зрозумілий українцям і навіть іноземним партнерам та розрахований на післявоєнний період.

В. Зеленський зазначив, що у разі згоди партнерів українські підрозділи зможуть замінити окремі військові контингенти армії США, дислоковані в Європі. Згідно з концепцією, досвідчена українська армія могла б стати гарантом та донором безпеки для ЄС. Очевидно йдеться про альтернативу можливим намірам Д. Трампа скоротити американський захист держав НАТО. Але ідея заміни американців у Німеччині чи Італії на ЗСУ більше виглядає переговорним бонусом для створення більш оптимістичного бачення ситуації. І, можливо, призначена для відволікання суспільної уваги нереалістичною пропозицією.

Слабким місцем президентського Плану перемоги експерт назвав те, що всі ключові для нас пункти залежать виключно від волі партнерів – тих, котрі досі цієї волі не демонстрували. Україна пропонує цей План у складних умовах повільного відступу на Донбасі, коли Курська операція зайшла в «клінч», а проблеми з мобілізацією та СЗЧ в армії входять до списку головних труднощів країни. Сама вимога Заходу щодо подання Україною Плану перемоги виглядала як запит інвесторів прозвітувати і підтвердити доцільність подальшого фінансування нашого проєкту.

Воєнний експерт П. Черник, коментуючи позиції Плану перемоги В. Зеленського, наголосив, що це ніщо інше, як рамка діяльності нашої держави у стратегії виходу на завершальну фазу цієї війни потенційно наступного року. «Найголовніший посил – це колективна безпека. Ми даємо сигнал усьому світу, що боротися зі злом треба разом. Потенційно – це вступ до НАТО, хоча надії на те, що це відбудеться дуже швидко, поки що немає. На жаль, все впирається в позицію Сполучених Штатів Америки. Все залежить від них. Плюс не забуваємо, що в нас у Європі є антагоністи, скажімо такі, як Угорщина», – каже П. Черник (URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/18/plan-peremogy-ukrayiny-koly-chekaty-perelomu-u-vijni-z-rosiyeyu-dumka-eksperta/>).

Експерт погоджується, що звільнення окупованих територій є пріоритетом для України, однак констатує, що на тепер, не засипаючи ці території десятками тисячами бомб, відбити їх конвенційною зброєю, якщо у ворога зберігається стійкість оборони, практично неможливо. Але треба акцентувати: якщо у нас буде нарощений великий бойовий паритет, то навіть така проміжна поразка Російської Федерації може привести до зміни режиму. Ось тоді, під час зміни режиму в Кремлі, вже з доброї волі, з їхнього боку, цілком можливо повернути ці території назад, переконаний П. Черник.

Політики та експерти країн-партнерів України також висловили свої оцінки презентованому Плану перемоги В. Зеленського, які є поки досить обережними і не містять конкретних пропозицій щодо прийняття й подальшої реалізації його положень. Так, Генеральний секретар НАТО М. Рютте, коментуючи «План перемоги», представлений В. Зеленським, сказав, що не може наразі висловити повну підтримку, хоча назвав його «сильним сигналом». Генсек НАТО запевнив, що План детально

вивчатимуть, але припустив, що на певні його аспекти будуть різні погляди. «Але це не означає, що ми не стоїмо твердо за Україну, щоб не дати можливість Путіну досягти мети», – додав М. Рютте (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-brussel/33161798.html>).

Голова зовнішньополітичної служби Євросоюзу Ж. Боррель, коментуючи пропозиції В. Зеленського, зазначив, що треба «надати Україні кращі й сильніші гарантії безпеки». «І, як я казав раніше, це не тому, що ми хороші друзі України, а тому, що безпека України є нашою безпекою», – зазначив Ж. Боррель.

За словами Президента Литви Г. Науседи, у Плані перемоги В. Зеленського перелічені ініціативи й заходи, які партнери не змогли виконати: це і запрошення в НАТО, щодо якого у Вільнюсі й Вашингтоні не могли досягти консенсусу, і дозвіл бити углиб Росії й надати далекобійну зброю, які теж не знайшли повної підтримки. Г. Науседа вважає, що цей План про бажання і здатність партнерів підтримувати Україну.

«Наші сумніви – найшвидший шлях до ескалації. Якщо ми підтримаємо Україну, якщо вона буде успішніша на полі бою, це створить тиск на Путіна, щоб він пішов на переговори. Зараз він вважає, що він має перевагу, він думає, що загнав Україну в глухий кут, і це найгірший момент для початку переговорів, бо Росія відчуває, що вона на сильніших позиціях», – сказав Президент Литви (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nauseda-plan-zelenskoho/33162004.html>).

Запрошення для членства України в НАТО – нелегке рішення для Альянсу, але тільки на цій основі можлива розбудова довготривалої безпеки. Такої думки дотримується більшість західних експертів, яких опитало видання Голос Америки. Експерти наголошують, що країни НАТО погоджуються з тим, що Україна зрештою буде в Альянсі, однак цим заявам бракує конкретики та часових рамок (URL: <https://texty.org.ua/fragments/113660/yak-zahidni-eksperty-ocinyuyut-plan-peremohy-zelenskoho/>).

На думку експерта Гудзонівського Інституту Л. Кофі, Альянсу досі не вистачає єдності в цьому питанні. Індикатор цього, на його думку, це відсутність запрошення під час саміту НАТО в липні у Вашингтоні. «З якоїсь причини президент Байден ставиться до цього питання дуже обережно. Я вважаю, що Україні потрібно надати запрошення, і це не означає членство в НАТО, це – зобов'язання», – каже Л. Кофі.

Він підкреслює, що США мають бути «сміливими та хоробрими» для цього. «Ми маємо дати Україні запрошення на членство в НАТО. Запросити Україну настільки швидко, наскільки це можливо». На думку експерта, запрошення України до НАТО в останні місяці президентства Дж. Байдена може бути можливістю для нього побудувати свій спадок у питанні безпеки України та Європи.

Л. Кофі також спростовує думку про те, що запрошення України в НАТО може бути «червоною лінією» для Росії. «Одна з речей за останні півтора року – це те, що немає російських червоних ліній. Вони кажуть, що ці лінії є, але ці лінії було перетнуто, і нічого не відбулось», – говорить Л. Кофі. За його словами, Президент США має можливість ухвалити рішення на користь запрошення України в НАТО, і це питання політичної волі. До того ж, підкреслює експерт, у Вашингтоні вже чиниться великий тиск на Білий дім, щоб там зняли обмеження на використання зброї великої дальності для враження цілей у РФ.

Експерт держсекретаря США Д. Фрід також вважає, що немає тривалого безпекового рішення для України, окрім НАТО. На його думку, тиск України в цьому питанні абсолютно логічний і відповідає ситуації, у якій перебуває Україна. Водночас він підкреслює, що ставлення до ідеї членства України в НАТО останнім часом змінилось. «Членство в НАТО для України – нелегке рішення. Це країна, яка перебуває у війні. Тож це не просто. І адміністрація Байдена суттєво просунулась в цьому питанні».

Він поділяє думку Л. Кофі про те, що саміту у Вашингтоні бракувало потужних рішень, але відзначає, що адміністрація США перейшла від небажання говорити про членство України в НАТО до визнання того, що зрештою Україна стане членом НАТО. «Думаю, що оточення Байдена зрушило з місця і вони розглядають це питання серйозно, не тому, що це легке рішення, а тому, що важко уявити забезпечення тривалої безпеки на будь-якій іншій основі», – говорить Д. Фрід.

Натомість професор Університету Нью-Гейвена М. Шмідт вважає, що попередні заяви Президента США про те, що членство України в НАТО не відбудеться найближчим часом, могли заподіяти серйозної шкоди для України. Вони створили ефект стримування, який доводилося компенсувати українському керівництву. «Я думаю, що запрошення в НАТО недостатньо. Президент Байден підірвав позицію України цього літа, коли він публічно сказав, що членство в НАТО не відбудеться найближчим часом. Відтоді Зеленський намагався знайти спосіб компенсувати стримувальний ефект цих заяв», – говорить Д. Шмідт.

Запрошення України в НАТО може набути різних форм – від виключно політичної декларації чи запрошення разом із початком вступних переговорів до форми запрошення разом із поступовим вступом України в НАТО, вважає експосол США в Україні В. Тейлор. Різні форми запрошення при цьому будуть повноцінними, але не означатимуть негайного членства в Альянсі, впевнений він. «Це не буде саме членство. Це не буде фактичне приєднання, оскільки для цього необхідно укласти угоду між Україною та Альянсом, і саме це має розпочатися», – говорить В. Тейлор. На його думку, такий формат запрошення Україна може отримати навіть під час війни. Це могло б змусити Путіна усвідомити, що він не може перемогти на полі бою, оскільки

союзники продовжуватимуть підтримувати Україну, а українці продовжуватимуть чинити опір і захищатися.

Деякі експерти вважають, що повне членство в Україні в Альянсі – питання важке і воно не буде в планах до завершення війни, водночас вже зараз Захід має зробити потужну заяву про те, що після завершення бойових дій Україна стане членом НАТО.

«Хотів би побачити щось конкретне від НАТО, навіть якщо це і не пряме запрошення прямо зараз. Україна потребує та заслуговує на цю підтримку. Думаю, що ми бачили, що коли йдеться про Путіна, то тільки НАТО зрештою може захистити Україну. Повне членство в альянсі зараз – важке питання і воно поза планами, але мають бути дуже конкретні вимоги в найближчому часі», – вважає науковий співробітник центру Вілсона К. Яловіц.

Експерти погоджуються в думці, що майже нічого у Плані перемоги окрім, можливо, секретної частини плану, яка залишається непублічною, не стало несподіванкою, включно із важливістю запрошення України до НАТО. Утім, як вважає естонський експерт з питань суспільної стійкості Д. Теперик, Україні важливо домагатися виконання тих пунктів Плану перемоги, які досяжні вже тепер, а суперечки про запрошення до НАТО можуть полегшити критику всіх наступних пунктів для тих, хто налаштований саме на критику.

«Дуже важливо наголошувати на тих пунктах Плану перемоги, які досяжні вже тепер. І відповідно – добиватися їхнього виконання. Це постачання необхідного озброєння, зокрема далекобійного, щоб можна було вражати цілі у глибині Росії. Звичайно, потрібно більше ППО. Важливо й усе, що необхідне для забезпечення життєвих потреб українців, починаючи з енергетики», – сказав Д. Теперик.

Він зазначив, що новизна та цінність Плану перемоги полягає в систематизації та об'єднанні в цілісний документ «правильних і тому очікуваних пунктів». «Можна зрозуміти й те, що на початку – бажане членство в НАТО. Це, імовірно, найпопулярніша тема в Україні, яка ще раз сколихнула людей. І це добре», – вважає експерт. На його думку, це амбітний стратегічний пункт, який не просто виконати найближчим часом, оскільки деякі члени Альянсу несхвально ставляться до запрошення та прийняття України в НАТО. «Я побоююся, що критика цього складного для негайного виконання першого пункту може полегшити критику всіх наступних пунктів для тих, хто налаштований саме на критику. Тут, на мою думку, є проблема. Членство України в НАТО, звісно, є надзвичайно важливим, і воно має бути та залишатися у плані. Просто я не ставив би на ньому головний акцент», – зауважив естонський експерт.

План перемоги, представлений Президентом В. Зеленським, здається неможливим для реалізації в найближчому майбутньому, заявив директор Центру східних досліджень (OSW) В. Кононьчук в інтерв'ю РАР. Експерт зазначив, що План перемоги містить правильні вимоги, які Польща давно

підтримує, наприклад, запрошення України до вступу в НАТО, але у нього «не складається враження, що в ключових столицях Заходу, зокрема у Вашингтоні та Берліні, щось змінилося, щоб цей план став можливим» ([URL: https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/ekspert-plan-peremogi-zelenskogo-nemozhливо-realizuvati-v-nayblizhchomu-maybutnomu](https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/ekspert-plan-peremogi-zelenskogo-nemozhливо-realizuvati-v-nayblizhchomu-maybutnomu)).

За його словами, українці зробили «відчайдушну спробу переконати Захід, що Україна поки що не виграє цю війну, і показати, що потрібно зробити для того, щоб вона змогла перемогти або принаймні дати відсіч російським військам». В. Кононьчук вважає, що План перемоги «є спробою побудувати політичний механізм» для забезпечення реалізації так званої мирної формули з десяти пунктів, яка є «планом-максимум» України, представленим наприкінці 2022 р. Формула передбачає, серед іншого, відновлення суверенітету над усіма втраченими Росією землями, покарання винних, компенсацію від Росії.

Експерт визнає, що «якби Україна отримала все, що хоче від Заходу, українські позиції на полі бою і в майбутніх переговорах були б сильнішими». «З Росією треба вести переговори з позиції сили, а не з позиції слабкості. Сьогодні Україна могла б вести переговори з Москвою з позиції слабкості. План перемоги полягає в тому, щоб змусити її вести переговори, прийнявши українську позицію сили», – зазначив він і зізнався, що не відчуває наближення завершення війни.

Експерт зазначив, що в Україні представлений План підтримується і владою, і опозицією, і, імовірно, величезною частиною населення. «Натомість на Заході ми маємо досить дипломатичну або прохолодну реакцію», – підкреслив він. Як приклад прохолодної реакції він навів заяву канцлера Німеччини О. Шольца, який повідомив, що у позиції Берліна нічого не змінилося щодо використання німецької зброї для ударів по російській території, а також, що Німеччина не має наміру надавати Україні далекобійні ракети Taurus.

В. Кононьчук також нагадав, що минулого місяця американські чиновники заявили газеті The Wall Street Journal, що адміністрація Дж. Байдена вважає, що План перемоги не містить всеосяжної стратегії і є, у певному сенсі, перепакованим запитом на збільшення поставок озброєнь і зняття обмежень на використання далекобійної зброї для атак на російську територію.

Тим часом старший науковий співробітник програми Росії та Євразії Фонду Карнегі, ексаналітик ЦРУ, який також тривалий час обіймав посаду радника з питань України та Росії в уряді США, Е. Чарамелла, говорячи про те, як План перемоги Президента України сприйняли в США, зазначив, що, привізши свій план до Вашингтона, В. Зеленський потрапив у заголовки газет і змусив говорити про те, що робити далі, що «повернуло Україну до порядку денного».

«Тепер американський президент намагається зрозуміти, як перетворити цей план на щось більш конкретне і побачити, як насправді рухатися, як просуватися до мети припинення війни на умовах, вигідних для України і для Сполучених Штатів. Отже, йдеться про те, як використати ці прохання про додаткову військову підтримку та усе інше, щоб створити важелі впливу для України», – додав експерт ([URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/yak-plan-peremogi-zelenskogo-spriynyali-u-vashingtoni-ekspert-50460435.html](https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/yak-plan-peremogi-zelenskogo-spriynyali-u-vashingtoni-ekspert-50460435.html)).

При цьому він підкреслив, що План В. Зеленського, щонайменше оприлюднені частини, швидше є «заявою про принципи» та «порядком денним для подальших обговорень», ніж планом «у класичному розумінні – як ми потрапимо з пункту А в пункт Б».

«Це не було щось принципово нове. Там з'явилися деякі пункти, які, на мою думку, були набагато більше спрямовані на табір Трампа, зокрема, пункти чотири і п'ять. Я не вважаю, що вони були спрямовані проти Байдена, але це була спроба переосмислити, в чому полягає американський інтерес до України і як перемога України може бути вигідною для Сполучених Штатів. Проте основні пункти для дебатів, без сумніву – це пункти з першого по третій», – сказав Е. Чарамелла. За словами експерта, ключові питання з Плану В. Зеленського необхідно опрацювати шляхом подальшого інтенсивного діалогу на рівні лідерів та на рівні посланців.

Саме такий контекст прослідковується в державному візиті Президента США Дж. Байдена до Німеччини 18 жовтня. Цей візит мав відбутися ще 12 жовтня, як і перший за майже три роки «Рамштайн» у Німеччині на рівні лідерів держав і зустріч «чотирьох» – Дж. Байдена, Е. Макрона, О. Шольца та К. Стармера – де мали обговорити долю подальшої допомоги Україні, надто, на випадок другого «пришестя» Д. Трампа до Білого дому. Проте через ураган «Мільтон» у Флориді та жорстку передвиборну боротьбу в США, у якій республіканці й особисто Д. Трамп використовують тему війни Росії проти України для критики Адміністрації Байдена-Гарріс, візит Дж. Байдена до Німеччини, на який в Україні поклали великі сподівання, перенесли на тиждень пізніше. «Рамштайн» під головуванням Дж. Байдена відбудеться онлайн у листопаді, напевно вже після виборів у США. А зустріч «четвірки» – США, Німеччини, Франції і Британії – під час візиту Дж. Байдена до Німеччини таки відбулася, проте була напрочуд закритою.

Цілком очевидно, що під час візиту Дж. Байдена до Німеччини та його зустрічі з лідерами трьох найвпливовіших країн Європи міжнародні гравці уважно придивлялися до того, які сигнали надсилаються щодо України. Так, перші слова Дж. Байдена на німецькій землі, адресовані Україні, були підбадьорливі: «Ми не можемо опускати руки!.. На нас чекає важка зима, ми не маємо розслаблятися, втомлюватися, поки Україна не отримає справедливий та стійкий мир». Але про План перемоги та перспективи надання Україні запрошення до НАТО Президент США не конкретизував.

Канцлер ФРН О. Шольц, зі свого боку, запевнив, що підтримка України триватиме «стільки, скільки необхідно», а «Путін прорахувався і не зможе витримати цю війну».

Водночас і О. Шольц, і Дж. Байден залишилися розпливчастими у своїх заявах щодо війни в Україні і не оголосили жодних конкретних заходів. У підсумкових заявах лідери ухилилися від відповіді на запитання про членство України в НАТО, а щодо зняття обмежень на удари західною далекобійною зброєю вглиб території Росії Дж. Байден відповів, що «зараз консенсусу немає» (URL: <https://tsn.ua/exclusive/plan-peremogi-i-vstup-do-nato-chi-gotovi-ssha-ta-nimechchina-znyati-svoye-veto-interv-yu-z-oficerom-specnazu-ssha-2683443.html>).

Було б неправильно повністю ігнорувати План В. Зеленського на публіці у той час, як українське керівництво потребує знаку підтримки від провідних західних держав через важку ситуацію у війні з Росією, ідеться в статті на німецькомовному ресурсі [t-online](#). Хоча багато в чому український План перемоги виглядає нереалістичним і складним для Заходу з політичної точки зору, наприклад, у питаннях вступу до НАТО або захисту повітряного простору України силами Альянсу, тим не менш, Захід мав би зробити певні заяви, які принаймні створять більше безпеки, пише видання. Зрештою, м'яч зараз на полі Заходу, і саме провідні західні держави відіграватимуть вирішальну роль у вирішенні питання, чи існуватиме Україна в майбутньому, ідеться в статті, тому вкрай важливо, щоб Захід скоригував свій курс і визначився нарешті зі своїм баченням плану завершення війни (URL: <https://fakty.ua/444923-vizit-bajdena-v-germaniyu-vyzval-teplye-chuvstva-v-kremle-v-smi-nazvali-prichinu>).

За словами політолога О. Якубіна, оцінюючи сигнали Д. Байдена під час візиту до Німеччини, треба зважати, що будь-яка гучна заява по Україні зараз моментально вплине на виборчу кампанію в США. Тому експерт припускає, що найважливіші меседжі будуть озвучені після завершення перегонів. Не виключено, саме післявиборчий пакет заяв і погоджував Дж. Байден з європейцями. А це вже набагато цікавіша інтрига, оскільки, хто б не переміг у США, мінімум кілька місяців він або вона працюватиме з незримою, але відчутною присутністю Д. Байдена, котрий, якщо йому вдасться, закладе доволі жорсткі рейки не лише по Україні (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_krapka-chi-bagatokrapka-cogo-ochikuvati-ukrayini-pislya-vizitu-bajdena-do-nimechchini/1196864).

Жодних перепон, окрім політичних, для запрошення України в НАТО немає, переконаний політолог-міжнародник М. Несвітайлов. Експерт очікує такого кроку в найближчі тижні, щоб членство у НАТО не було предметом торгів з Росією. А також «щоб каденція Байдена не виглядала з незавершеним результатом», зазначив він.

Різні думки і погляди, котрі поширювалися останнім часом про членство України в НАТО і навколо самого Альянсу, свідчать про певну

дискусію у Білому домі, стверджує О. Якубін. «Можливо, Байден хоче завершити своє президентство на високій ноті. Наприклад, показати, що запрошення або інший важливий крок він зробив». Іншим важливим кроком може бути передача Україні «заморожених» активів РФ, про що, за даними Білого дому, говорив Президент США з лідерами трьох європейських держав.

Як вже неодноразово зазначали ЗМІ, питання вступу України до НАТО було особистою «червоною лінією» для Дж. Байдена. За словами українських дипломатів, він вважав, що навіть запрошення України до НАТО спровокує початок Третьої світової війни. Але одразу після того як Дж. Байден зняв свою кандидатуру з виборів на користь віцепрезидента К. Гарріс, в американських і українських дипломатичних та експертних колах почали обговорювати «спадщину» Дж. Байдена – зняття США свого вето на членство України в НАТО, якщо наступним американським президентом стане К. Гарріс. Ця інформація знайшла часткове підтвердження під час візиту міністра закордонних справ Франції Ж.-Н. Барро до України 19 жовтня. За його словами, Париж відкритий до запрошення України вступити до НАТО, і це те питання, яке Франція обговорює з партнерами. Барро також додав, що підтримує запропонований Президентом В. Зеленським План перемоги, перший пункт якого якраз і передбачає запрошення України до Альянсу зараз, із фактичним членством після закінчення війни. У цьому контексті набуває більш реальних обрисів припущення, що після виборів у США 5 листопада може бути наданий і дозвіл на використання західної зброї для далекобійних ударів по території Росії. Експерти вважають, що зміна позиції США може вплинути на рішення інших країн-членів НАТО. Проте остаточне рішення щодо вступу України до Альянсу залежатиме від консенсусу всіх держав-членів та розвитку геополітичної ситуації в регіоні. Ситуація залишається динамічною, і подальші кроки будуть залежати від результатів майбутніх виборів у США та міжнародних переговорів.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Представлення Плану перемоги Верховній Раді України та візит Л. Остіна до Києва у контексті оцінки можливих практичних кроків щодо його реалізації

Президент України В. Зеленський 16 жовтня 2024 р. виступив у Верховній Раді України і представив свій План перемоги, який передбачає набір заходів. План перемоги України, який готував Офіс Президента України, був утаємничений від суспільства. Спочатку цей План Президент України В. Зеленський презентував Президенту США Дж. Байдену, потім

обговорив його з лідерами Німеччини, Франції, Великої Британії та Італії. І тільки після цього виступив у Верховній Раді України та по суті звернувся до українського народу, аби заручитись його підтримкою.

За словами глави держави, План містить п'ять пунктів і три секретні додатки. План перемоги України – це план посилення нашої держави, посилення наших позицій. «Щоб бути достатньо міцними у завершенні війни. Щоб Україна була з усіма мускулами. Цей план можливо реалізувати. Це залежить від партнерів. Підкреслюю: від партнерів. Це точно не залежить від Росії. Кожен у світі бачить, що Росія не шукає чесного миру. Путін збожеволів і хоче тільки війни. Він сам не зміниться. Він надто з минулого. Надто вчорашній. Він глухий до всіх інших. Але – разом із партнерами – ми повинні змінити обставини так, щоб війна закінчилась. Безвідносно до того, чого хоче Путін. Ми всі повинні змінити обставини так, щоб Росія була примушена до миру», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-rada-plan-peremohy/33160470.html>).

За словами Президента України, перші чотири пункти стосуються періоду війни, п'ятий розрахований на час після війни і спрямований на те, щоб гарантувати безпеку. «Перший пункт – це запрошення в НАТО зараз. Ми демократична нація, яка довела, що може захищати Євроатлантику, наш спільний спосіб життя демократичних націй. Протягом десятиліть Росія використовувала геополітичну невизначеність у Європі, а саме факт, що Україна не є членом НАТО, і саме це спокушало Росію посягати на нашу безпеку», – зазначив В. Зеленський.

Другий пункт, за його словами, стосується оборони. «Це незворотне зміцнення української оборони проти агресора. Це реалістично – захищати наші позиції на полі бою в Україні й водночас повертати війну на територію Росії, щоб росіяни справді відчували, що таке війна, і попри російську пропаганду починали розвертати ненависть у бік Кремля. Ми не наївні, Україна не вірить і не повірить, що більшість росіян усвідомить глибину морального падіння Росії. Але вони мають відчути падіння російської армії. І це буде програшем їхньої ідеології війни», – заявив Президент України (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3916717-zelenskij-u-radi-predstavlae-plan-peremogi.html>).

Він підкреслив, що до оборонного пункту є таємний додаток, доступ до якого мають саме ті партнери, у кого є відповідний військовий потенціал для допомоги.

Третій пункт Плану, за словами Президента України, – стримування. «Під нього теж є таємний додаток. Його вже отримали лідери Сполучених Штатів, Великої Британії, Франції, Італії та Німеччини. Отримають і ще деякі держави, які можуть наповнити змістом для України цю дуже добре відому світові концепцію стримування», – підкреслив глава держави.

Він зазначив, що Україна пропонує розмістити на своїй території комплексний неядерний стратегічний пакет стримування, який буде достатнім для захисту країни від будь-якої військової загрози з боку Російської Федерації, та який звузить варіативність дій РФ до таких перспектив: або приєднатись до чесного дипломатичного процесу для справедливого завершення війни, або гарантовано втратити можливість продовжувати агресивну війну внаслідок застосування Україною наданого пакета стримування згідно з визначеними військовими цілями. «Тобто пакет стримування – це факт, що Росія або йде в дипломатію, або йде... до втрати її машини війни. Мир завдяки силі», – наголосив В. Зеленський.

У четвертому пункті Плану йдеться про стратегічний економічний потенціал. «В Україні зосереджені природні ресурси, зокрема критично важливі метали ціною в трильйони доларів США. Це, зокрема, уран, титан, літій, графіт та інші стратегічно цінні ресурси, які посилять у глобальній конкуренції або Росію та її союзників, або Україну та демократичний світ. Поклади критичних ресурсів в Україні разом із глобально важливим потенціалом України у виробництві енергії та продовольства є одними з ключових загарбницьких цілей Росії у війні. І це наша можливість зростання», – заявив Президент України.

П'ятий пункт, за його словами, розрахований на повоєнний час. «Після цієї війни Україна матиме один із найбільш досвідчених та великих військових контингентів. Це люди – наші воїни, які матимуть реальний досвід сучасної війни, успішний досвід застосування західної зброї та різнобічний досвід взаємодії з військовими НАТО» – зауважив В. Зеленський.

За його словами, у разі згоди партнерів, після війни можливе заміщення окремих військових контингентів Збройних сил США, які дислоковані у Європі, українськими підрозділами. «Українці довели, що можуть бути тією силою, яку російське зло не здолає», – наголосив В. Зеленський.

Він вважає, що План перемоги підтримають західні партнери. 20 жовтня 2024 р., виступаючи із черговим зверненням, Президент України повідомив про підтримку Плану перемоги низкою союзників та анонсував візит команди з Вашингтона, щоб на всіх робочих рівнях працювати по пунктах цього Плану (URL: [//](https://www.ostro.org/news/ochikuyemo-na-pryyizd-komandy-z-vashyngtona-dlya-opratsyuvannya-punktiv-planu-peremogy-zelenskyj-i495561)).

А вже 21 жовтня 2024 р. до Києва з неоголошеним візитом приїхав міністр оборони Сполучених Штатів Америки Л. Остін.

Проте повідомлень про серйозну підтримку Плану перемоги не надходило. Водночас Президент України В. Зеленський заявив, що під час зустрічі з головою Пентагону Л. Остіном обговорювалися питання оборонних пріоритетів, підготовки до зими та розширення використання далекобійної зброї.

За словами В. Зеленського, під час зустрічі вони з Л. Остіном зосередилися на зусиллях щодо збільшення виробництва ударних безпілотників, крилатих ракет, артилерійських снарядів і систем ППО. «Остін підтвердив, що США продовжуватимуть надавати безпекову підтримку в межах чинної оборонної угоди між нашими країнами», – зазначив Президент України.

Глава держави також наголосив, що очільник Пентагону повідомив про плани скликати нову зустріч у форматі «Рамштайн». «Я підкреслив важливість наших нещодавніх переговорів із президентом Байденом, під час яких ми обговорили наш План перемоги та подальші зусилля щодо зміцнення оборони України», – підкреслив В. Зеленський. Він також подякував Л. Остіну за новий пакет оборонної допомоги Україні на суму 400 млн дол., який включає боєприпаси, військове обладнання та озброєння (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/10/21/7196687/>).

Як відзначають спостерігачі, реакція Сполучених Штатів Америки на План перемоги була стриманою. Хоча Вашингтон оголосив про новий пакет військової допомоги на суму 425 млн дол., він не взяв на себе зобов'язання підтримати нові пропозиції Києва. «Ми підтримуємо Україну, надаючи допомогу у сфері безпеки протягом 2,5 років і будемо продовжувати це робити», – заявив міністр оборони США Л. Остін.

У Європі думки розділилися. Міністр закордонних справ Франції Ж.-Н. Барро під час візиту до Києва заявив, що працюватиме з українськими колегами, щоб мобілізувати інші країни для підтримки Плану. Натомість канцлер Німеччини О. Шольц відхилив можливість надання Києву далекобійних ракет Taurus, заявивши: «Ми підтримуємо Україну максимально сильно, але водночас стежимо, щоб НАТО не стало учасником цієї війни» (URL: <https://daycom.com.ua/news/plan-peremogi-ukrayini-otrimuie-zmishani-vidguki-vid-zahidnih-soyuznikiv>).

Проте Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, відомий своєю близькістю до Путіна, назвав План В. Зеленського «страшнішим за всі очікування». З російського боку реакція була очікувано скептичною. Пресекретар Кремля Песков охарактеризував План як «ефемерний», а речник МЗС РФ Захарова назвала його «набором незв'язних гасел».

Щодо реакції українських політиків та експертів, то вона також неоднозначна. Як інформують ЗМІ, після представлення Плану перемоги у Верховній Раді України більшість депутатів аплодували Президенту України стоячи. «Отже, головне: план у нас є. Ключове те, що він узгоджений з нашим військовим командуванням, узгоджується з нашими партнерами. Тому нам просто необхідно взяти його в роботу і виконувати. Це може і має сьогодні робити кожен і кожна на своєму місці, аби наблизити мир», – написав у соціальній мережі «Фейсбук» депутат з опозиційної фракції «Голос» Я. Юрчишин.

Представники опозиції мають низку зауважень і вважають План далеким від досконалості. Зокрема, І. Геращенко, співголова найбільшої у Верховній Раді України опозиційної фракції «Європейська солідарність», заявила: «Перемога не може залежати тільки від наших партнерів. Вона багато в чому залежить від нас. План має бути реалістичним, а не рамочним. У плані президента прозвучало багато правильних слів про єдність, безальтернативність демократії, посилення оборонного корпусу і євроатлантичну інтеграцію. Ми – за. Але важливо мати план нашої домашньої роботи. Покроковий» (URL: <https://www.dw.com/uk/naskilki-realisticnij-plan-peremogi-zelenskogo/a-70517902>).

І. Геращенко вважає, що в Плані перемоги В. Зеленського немає відповіді, як саме Україні перемогти. «Після війни ми надамо наших досвідчених військових для посилення безпеки Європи і надра для спільної розробки та інвестицій. Хороші і правильні пункти. Але до перемоги ще треба дожити і вистояти. Й тепер ключове питання – як нам перемоги? Партнери за нас це не зроблять, при всій до них повазі», – зазначила народний депутат.

Колега по фракції І. Геращенко В. Ар'єв заявив, що План перемоги, який представив В. Зеленський – це «декларація про наміри, це було нарізання завдань партнерам, але це не був план перемоги».

На думку народного депутата, План перемоги не має писатися однією політсилою. «Президент має зібрати всі проукраїнські і проєвропейські політичні сили і разом написати реальний план. Його не треба пафосно представляти з трибуни, його треба зробити і виконати. Якщо Зеленський хоче перемоги, він повинен нарешті припинити казати “Я”. “Я” має до перемоги перетворитися на “ми”», – зазначив В. Ар'єв (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskyu-kyiv/33160960.html>).

Експерти також обережно коментують перспективи Плану перемоги. Вони припускають, що План, який В. Зеленський представив у Верховній Раді України, є неповною картиною того, що Президент України представляє міжнародним партнерам. Як зазначив експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» з питань США та Великобританії О. Краєв, План перемоги нерозривно пов'язаний з Українською формулою миру В. Зеленського. «Очевидно ці два формати будуть комбінуватися і застосовуватися разом. Але вже видно, що пункт з НАТО точно не спрацює, бо ми швидше за все отримаємо лише запрошення, а саме членство – це дуже далекосяжна перспектива», – зазначив О. Краєв (URL: <https://www.dw.com/uk/naskilki-realisticnij-plan-peremogi-zelenskogo/a-70517902>).

На його думку, у закритій частині документа заховані пункти щодо окупованих територій, і саме тому цей План перемоги не обговорювався з українським суспільством, адже відразу був би відкинутий і розкритикований, і це б унеможливило його просування серед міжнародних

партнерів. «Припускаю, що у закритих документах ми можемо побачити позицію щодо окупованих територій. Якщо не територіальні поступки, то щось схоже на мінський формат. А мінський формат громадянське суспільство сприйняло б дуже негативно, і це б поклато відразу край рухам цього плану на міжнародній арені», – наголосив О. Краєв.

Голова Українського центру безпеки та співпраці С. Кузан більш оптимістично оцінює перспективи Плану. Він вважає представлений План перемоги найбільш реалістичним з усіх мирних планів, з якими виступали різні країни та глобальні міжнародні гравці, оскільки цей План пропонує бачення нової безпекової архітектури, у якій ключову роль відіграє Україна з врахуванням спроможностей інших країн. «Не секрет, що наша армія зараз сильніша, потужніша, аніж у більшості країн-членів НАТО. Тобто очевидно, що Україна сама зараз виконує ті завдання, для чого Північноатлантичний Альянс був створений: протистояння СРСР – у вигляді нинішньої Росії. Тобто ми воюємо самі за те, за що мав би воювати весь блок. Очевидно, що таку війну самі ми не потягнемо», – зазначив С. Кузан.

Він наголосив, що Україна правильно почала вказувати на зміну архітектури безпеки, оскільки без цієї фундаментальної зміни Росію не можливо зупинити. «Бо після України, відчуваючи безкарність, Росія піде далі», – вважає С. Кузан.

У свою чергу голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко вважає, що План перемоги В. Зеленського є радше пропозицією, українським баченням для міжнародних партнерів, як конкретно зараз можна допомогти Україні, аби вона не прогнала. «До цього плану треба ставитися реалістично – він не буде виконаний негайно. Ті, хто сподівався на диво, будуть розчаровані. Цей план теоретично можна реалізувати, але не відразу. Я сприймаю його, як, скоріше, намагання Зеленського підштовхувати наших партнерів до більш сильних рішучих дій», – вважає В. Фесенко.

На думку директора Центру дослідження проблем громадянського суспільства В. Кулика, якщо зосередитись на можливості реалізації пунктів Плану перемоги, то найбільша ймовірність – у частині виробництва зброї. «Йдеться про створення кластерів виробництва зброї, збройових виробничих ланцюгів. І це питання не про далекобійну зброю, а виробництво снарядів, стрілецької зброї, модернізація техніки, виробництво дронів. Тобто речей, які потрібні нам у великій кількості та перманентно. І це буде працювати також на країни Заходу, підсилюючи їхню обороноздатність. Тобто, ця зброя буде вироблятися не лише для нас, а і для них», – зазначив він.

Також, за його словами, у перспективі може бути розглянутий і пункт про використання Збройних сил України як потужного інструмента підтримки миру на європейському континенті (і не тільки) – миротворців. «Після війни у нас буде велика кількість ветеранів, людей з військовим досвідом, яких можна було б залучити до виконання таких функцій та місій.

Я думаю, що це достатньо непогано, адже дає певну перспективу зняти соціальну напругу в Україні та посилити нашу роль вже не як реципієнта, а донора безпеки у Європі», – вважає політолог.

Те, що Україна готова ділитись своїм військовим досвідом, здобутим в умовах війни нового типу – це дійсно нові пропозиції, декларація того, що Україна може стати важливим гравцем у новій архітектурі безпеки.

Проте значна частина експертів критично оцінює президентський План миру, акцентуючи увагу на деякі складові цього документа. Зокрема, щодо вступу до НАТО, адже, на думку експертів, на практиці це поки що виглядає малореалістичним. Навіть попри заяву Генерального секретаря Альянсу М. Рютте про те, що «НАТО у Вашингтоні вирішило зробити шлях до членства в НАТО для України незворотнім, ми перебуваємо у тісному контакті з союзниками, аби з'ясувати, як ми можемо зробити наступні кроки успішними та плідними». Як зазначив кандидат політичних наук, політолог-міжнародник М. Ялі, рішення в Північноатлантичному Альянсі приймаються колегіально, а такі сателіти Путіна, як Прем'єр-міністр Угорщини В. Обран та Прем'єр-міністр Словаччини Р. Фіцо, не лише на словах заявляють, що не допустять цього, а й демонструють на практиці, блокуючи співпрацю України з НАТО. «Навіть Байден на це не піде. Він відкидав саму можливість навіть обговорювати це питання як до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, так і після. Що вже говорити про Трампа, якщо на майбутніх виборах в США переможе він», – наголосив М. Ялі ([URL: https://www.unian.ua/war/vid-planiv-miru-do-planu-peremogi-12789834.html](https://www.unian.ua/war/vid-planiv-miru-do-planu-peremogi-12789834.html)).

На думку політолога Є. Магди, представлений План перемоги В. Зеленського покладає більше відповідальності на партнерів Києва, ніж на саму Україну. Експерт вважає, що українська влада мала б передусім зміцнити власні можливості, адже нинішня структура управління державою є неефективною, що негативно впливає і на обороноздатність. Має бути створена «коаліція перемоги» у форматі конституційної більшості, має бути цією коаліцією сформований «уряд перемоги». «Має бути розпущена де-факто не існуюча монобільшість, має бути створена “коаліція перемоги” у форматі конституційної більшості, має бути цією коаліцією сформований “уряд перемоги” без жодного зазіхання на президентські повноваження, але до якого увійдуть люди, від яких будуть очікування більше, ніж показало нещодавнє опитування КМІС, згідно з яким 74 % нічого не очікують від змін в уряді, який наполовину змінився», – наголосив Є. Магда ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskyu-kyiv/33160960.html](https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskyu-kyiv/33160960.html)).

При цьому він звернув увагу на третій і п'ятий пункти презентованого у Верховній Раді України Плану перемоги, який передбачає «розміщення в Україні неядерного стратегічного пакету стримування».

За його словами, ст. 17 Конституції України забороняє розміщення іноземних військових баз на українській території. «Тема розміщення потужних, неядерних засобів стримування, це, як я розумію, ракети з

середньої та малої дальності. Подібні ракети можуть бути розміщені виключно на іноземних військових базах... Питання в тому, чи будуть іноземні військові бази на українській території, дуже просте, тому що стаття 17 Конституції забороняє розміщення іноземних військових баз на українській території», – заявив Є. Магда.

Він наголосив, що зміни до Конституції України заборонені під час дії воєнного стану, втілити цей пункт справді може обернутися на проблему. Однак достеменно невідомо, що саме мається на увазі під «неядерним стратегічним пакетом стримування», і чи дійсно для цього необхідні іноземні військові бази на території України.

Щодо п'ятого пункту, то, за словами експерта, розміщення українських військ замість американських у межах підрозділів НАТО на території Європи – це явно під Д. Трампа і під республіканців. Це їхня ідея. Вони проти того, щоб американці були по всьому світу, щоб американська армія була там десь у Європі.

На думку колишнього нардепа Б. Берези, цей пункт може виявитися нереалістичним. «Зеленський має рацію у тому, що після війни ми матимемо один із найдосвідченіших військових контингентів, який має військовий досвід та досвід роботи із міжнародною зброєю. Але намагатися пропонувати Заходу українців, як ландскнехтів, дуже поспішне рішення. Маю великий сумнів, що багато хто захоче залишитися в армії після війни. Будуть такі, але не в тій кількості, щоб це повпливало на думку Заходу», – написав у фейсбуці Б. Береза.

Він вважає, що більшість військовослужбовців після руйнівної і виснажливої війни захочуть «повернутися до звичного життя та попрощатися з армійським», але В. Зеленський, на думку Б. Берези, цього не розуміє.

Натомість журналіст Б. Буткевич переконаний, що запити в презентованому Плані перемоги, імовірно, навмисно є надто амбітними, щоб надалі українська влада могла звинуватити у провалах в обороні західних партнерів, і таким чином, зняти із себе відповідальність, якщо доведеться розпочати мирні переговори на не вигідних для Києва умовах. «Ось для чого був сьогоднішній двіж. Щоб якщо Захід щось не зробить з хотелок Зе – з чистою душею піти на переговори. Вже в грудні. В Туреччині чи Аравійських монархіях...», – написав він.

Кореспондент BBC С. Хоменко також вважає План перемоги, який представив В. Зеленський, такий собі маневр. Цей План мав кілька цілей. «Перша – внутрішня. Українське суспільство давно не чуло добрих новин з фронтів, а темпи просування російської армії на Донбасі разом зі спробами росіян контратакувати в Курській області здатні якщо не довести до відчаю, то змусити міцно зажуритися будь-кого. У цих обставинах слова верховного головнокомандувача про те, що Україна має план, як закінчити війну, та ще й не пізніше наступного року – дорогого коштують», – наголосив С. Хоменко (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ce3w08447eno>).

Разом з тим він констатує, що слова В. Зеленського не були схожі на підготовку суспільства до «м'якої капітуляції». «Недоброзичливці можуть зауважити, що у своїй промові український президент жодного разу не згадав ні про вихід на кордони 1991 року, ні про відновлення територіальної цілісності – що може свідчити про готовність Києва до компромісів із цих питань. З іншого боку, Зеленський робив відсилання до Формули миру свого авторства, а в ній передбачається, що Україна вийде з війни у своїх міжнародно визнаних кордонах», – підкреслив С. Хоменко.

Він також наголосив на тому, що В. Зеленський дав посил не лише громадянам України, але й надав західним партнерам список причин, з яких їм має бути вигідно допомагати Україні перемогти у нинішній війні. Адже, як зазначив В. Зеленський, Україна це не лише житниця Європи, це джерело найцінніших у сучасному світі ресурсів – і для всіх буде вигідно, якщо ці ресурси використовуватимуться «колективним Заходом» (з вигодою для самої України, зрозуміло), ніж Росією та їхніми союзниками. «Умови та параметри цього використання, очевидно, містяться у закритому додатку до четвертого пункту, який зараз перебуває на вивченні партнерів Києва», – зазначив С. Хоменко.

Подібну думку висловив політолог О. Саакян, який зазначив, що звернення В. Зеленського мало на меті запевнити українців у тому, що планів підписувати мирні договори, жертвуючи суверенітетом, немає. «Для внутрішньої аудиторії, тут меседж про єднання: ворогів всередині нема, а влада не збирається йти на капітуляцію. Промальований шлях між “Формулою миру” і “Планом перемоги” для того, щоб показати, як вони пов’язані між собою, і спробувати згуртувати навколо цього суспільство, принаймні закликати до єдності навколо цього як умовно такого собі суспільного договору воєнного часу», – заявив О. Саакян.

У цілому ж, експерти позитивно оцінюють перспективи Плану перемоги, який, імовірно, буде доопрацьовуватись та узгоджуватись з партнерами. Адже не стільки План перемоги України над Російською Федерацією, а радше – План посилення переговорної позиції напередодні великих переговорів. Важливо як відреагують партнери України. Бо, по суті, цей План значною мірою залежить від їхньої позиції: наскільки вони будуть готовими включитися в реалізацію.

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Саміт БРІКС у Казані: результати і оцінки експертів

На минулому тижні в російській Казані відбулася міжнародна подія, яка привернула значну увагу світової спільноти, політиків та експертів. Черговий саміт БРІКС – організація, яка від початку свого виникнення у

2006 р., хоча і завуальовано, але позиціонувалася як спроба створення об'єднання найбільших країн, що розвиваються, на протипагу вже існуючим організаціям економічно розвинутих країн світу. Згодом до країн-засновників об'єднання Бразилії, Росії, Індії та Китаю приєдналася Південно-Африканська Республіка. Оскільки ініціатором створення організації була Російська Федерація, більшість експертів, на тлі подій останніх років, вважають, що вже тоді Путін розпочав шлях до конфронтації із Заходом і вибудовування нової моделі так званого багатопольярного світу, у якому Росія мала б відігравати провідну роль очільника частини світу на кшталт тієї ролі, яку відігравав свого часу Радянський Союз. Проте часи змінилися, а Іран, Єгипет, Ефіопія та Об'єднані Арабські Емірати, які вступили до організації у 2024 р., насамперед зробили це з метою наближення до Китаю, а не до Росії, яка все більше втрачає ваги і підпадає у залежність від Китаю та Індії.

«Вступ до БРІКС дає, перш за все, додаткові шанси на розширення економічних стосунків з Китайською Народною Республікою. І політичний сигнал для Пекіна», – наголосив експерт з політики країн Азії незалежного аналітичного центру ADASTRA А. Ганоцький (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/samit-briks-hto-proignoruvav-putina-chogo-1729671891.html>).

Значна активізація контактів у рамках БРІКС, що відбулася в останні роки, значною мірою пов'язується з політикою, яку проводять Росія та Китай, країни, які кожна у свій спосіб прагне збільшити свій вплив у світі і залучити якомога більше прихильників передусім серед країн, які за часів «холодної війни» мали назву «країни третього світу», і які останнім часом отримали нову, більш політкоректну назву – «Глобальний Південь». За словами А. Ганоцького, всередині БРІКС є дві групи країн. Бразилія та Індія виступають проти надмірного розширення. Інша група – на чолі з Росією та Китаєм – за приєднання інших та створення на базі БРІКС антизахідного блоку. «Саміт БРІКС в Казані – це чергове підтвердження того, що так звані “Глобальний Південь”, або країни не-Заходу, вони не те, що не підтримують ізоляцію, а навпаки намагаються розширити відносини з Росією. Це їм вигідно прагматичної точки зору – в плані дешевої нафти, економіки і деяких геополітичних питань» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/samit-briks-hto-proignoruvav-putina-chogo-1729671891.html>).

Так чи інакше, але зібрання в Казані виявилось доволі представницьким. Зокрема, на саміті були представлені 36 делегацій, 22 з яких очолювали глави держав. Серед найбільш резонансних постатей, поміж інших візитерів, цілком очікувано виявився Генеральний секретар ООН А. Гутерріш Як зазначив у статті для BBC оглядач С. Розенберг, у країнах БРІКС проживає 45 % світового населення. Економіка країн-членів сягає понад 28,5 трлн дол. – це приблизно 28 % світової економіки (URL: <https://suspilne.media/863273-u-rosii-pocinaetsa-samit-briks-so-prosuvatime->

putin/). Саме до цих цифр, зокрема, до кількості населення апелював А. Гутерріш, коли намагався недолуге пояснити чому він не тільки поїхав у країну, Президент якої отримав ордер на арешт від Міжнародного кримінального суду, але й тиснув Путіну руку і спілкувався з ним. Особливого резонансу такий вчинок Генерального секретаря ООН надає той факт, що він відмовився свого часу приїхати на саміт миру у Швейцарію, який організувала Україна, і який зібрав майже сотню країн, які дійсно намагалися шукати шлях до миру, а не приховували свої агресивні, або корисливі мотиви під дипломатичні формулювання.

На думку експертів, ООН потребує реформування. Зокрема, політолог В. Небоженко наголосив: «ООН не може бути посередником у війні між Росією та Україною. Адже ООН не вистачає регулятивної сили. Наразі ООН повинна змінювати та розширяться. А. Гутерріш могильник старої ООН. Після перезавантаження ООН він буде ніким. Однак реформу ООН треба запустити. І навіть, якщо Гутерріш цього не зробить, то зміни все одно відбудуться». Він не виключає, що ображений А. Гутерріш поїхав на саміт БРІКС до Казані, бо мова йде про розвал старого ООН і він намагається дізнатися, які країни будуть цим займатися (URL: <https://i-ua.tv/news/88682-huterresh-mohylnyk-staroi-oon-politoloh>).

У свою чергу політолог О. Саакян зауважив, що поїздкою до Росії А. Гутерріш намагався виправдати існування Організації Об'єднаних Націй. На думку політолога, А. Гутерріш хоче бути посередником, але не називатиме речі своїми іменами, а говоритиме лише нейтральну риторичку... «Втім, він мав би послуговуватись резолюцією Генеральної асамблеї ООН, у якій чітко вказано, хто агресор, а хто жертву, й на чийй стороні стоїть Статут ООН. Однак він має прокитайські погляди, тому риторика й термінологія, якою він послуговується, залежатиме від того, якою вона є в так званому китайсько-бразильському мирному плані», – зауважив О. Саакян. За його словами, А. Гутерріш взяв участь у саміті БРІКС не без бажання на це Китаю. Адже всіх збирав Китай і саме китайські ідеї та інтереси лежать в основі прикінцевого комюніке (URL: https://24tv.ua/vizit-genseka-oon-samit-briks-yaki-naslidki-matime-dlya-guterresha_n2671803).

Отже, спостерігачі наголошують на зростанні китайського впливу не лише на Росію, а й на інші країни і навіть керівників міжнародних організацій, які, не зважаючи на проведення саміту, приїхали не до Путіна, а скоріш за все до Сі Цзіньпіна. Саме тому, на думку спостерігачів, багатьом задумам Путіна не судилося бути реалізованими. Зокрема, К. Віфер, партнер-засновник консалтингової фірми Macro-Advisory, вважає, що за допомогою саміту російський диктатор хоче передати «чітке повідомлення, що спроби ізолювати Росію провалилися». Оглядач С. Розенберг додає, що лідер Кремля також хоче послабити тиск західних санкцій, тож буде переконувати членів БРІКС прийняти альтернативу долару для глобальних платежів, всередині БРІКС створити об'єднання – альтернативу G7 (URL:

<https://suspihne.media/863273-u-rosii-pocinaetsa-samit-briks-so-prosuvatime-putin/>). Проте це скоріш за все не відповідає поточним інтересам Китаю і тому навіть перші кроки в цих напрямках Кремлю здійснити на саміті не вдалося. Крім того, всередині самого БРІКС існує чимало серйозних суперечностей. Так, економіст Д. О'Ніл у коментарі ВВС вказав на позитивний аспект того, що деякі члени БРІКС мають суперечки між собою. Ідеться про Індію та Китай, Єгипет та Ефіопію, Іран і Саудівську Аравію. «Думка про те, що всі вони принципово погодяться на щось суттєве, справді не має сенсу», – вважає Д. О'Ніл (URL: <https://suspihne.media/863273-u-rosii-pocinaetsa-samit-briks-so-prosuvatime-putin/>).

Поряд з економічними питаннями і проблемами співробітництва та двосторонніх відносин країн учасниць саміту цілком очікувано важливе місце у переговорах займало питання російсько-української війни. Російський диктатор Путін провів низку переговорів з лідерами країн БРІКС на саміті в Казані, під час яких постійно порушувалося питання війни в Україні. Зокрема, за словами речника Кремля Пєскова, «Україна багато обговорювалася протягом вчорашніх двосторонніх бесід... Як правило, частина, пов'язана з “українською кризою”, присутня на порядку денному кожної із зустрічей» (URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4725681-putin-poskarzhivsia-uchasnykam-briks-na-ukrainu>).

Водночас П. Стано, пресекретар верховного представника ЄС з іноземних справ і політики безпеки Ж. Борреля, заявив, що всі учасники саміту БРІКС мають скористатися цим майданчиком і закликати Президента РФ Путіна до негайного припинення війни в Україні (URL: <https://www.dw.com/ru/es-prizval-guterrisa-na-sammite-briks-osudit-vojnu-v-ukraine/a-70580180>). Проте, на жаль, спостерігачі змушені були констатувати, що мета заходу була як для організаторів, так і для переважної більшості учасників зовсім іншою. Як уже зазначалося вище, делегації країн шукали користь для себе, а Путін намагався довести світу і населенню Росії свою значущість. За словами кореспондента Російської служби ВВС Г. Атанєсяна, для Путіна саміт у Казані – це можливість довести, що він не ізгой і більш ніж 30 країн таким його не вважають. «Готовність лідерів цих країн приїхати до Росії і потиснути руку Путіну показує, що незаконне вторгнення Москви в Україну для більшості представників Глобального півдня – черговий регіональний конфлікт, а не екзистенційна загроза світовому порядку, яким його бачать у Вашингтоні та європейських столицях» (URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cd989vx9k15o>).

Разом з тим головною метою більшості учасників саміту, що представляли різні регіони «Глобального Півдня», насамперед було намагання знайти якомога більше можливостей для розширення власних економічних контактів. На думку редактора соцмереж ВВС Б. Гарсеца, для багатьох країн, що вже вступили до БРІКС або планують це зробити, цікавим є приклад ПАР, яка отримала величезні китайські інвестиції в різні галузі, від

банківської справи до гірничодобувної промисловості, і набула нової важливої ролі на світовій арені (URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cd989vx9k15o>).

Разом з тим, на думку деяких експертів, крім вирішення суто економічних питань лідери БРІКС намагаються суттєво підвищити свою роль у світовій політиці. Зокрема, український економіст і фінансовий аналітик О. Куш вважає, що вони прагнуть перехопити в Заході модерування основних світових конфліктів як спосіб глобального домінування. Наприклад, Китай став посередником у нормалізації відносин Ірану і Саудівської Аравії. І тепер країни, які раніше збиралися мало не воювати, планують спільні навчання в Перській затоці. Давній прикордонний конфлікт Індії та Китаю також залагоджено. Адже ж усі ці конфлікти намагався модерувати і Захід. Щоправда, без успіху. Індія погодилася на вступ Пакистану в БРІКС. Узагалі сенсація. Адже Пакистан і Афганістан мають статус союзників США поза НАТО (URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/kush/briks-namahajetsja-perekhopiti-v-zakhodu-moderuvannja-osnovnikh-svitovikh-konfliktiv-1722714.html>). Тобто ці претензії на модерацію конфліктів уже мають реальне та успішне втілення.

У цілому спостерігачі дійшли висновку, що саміт БРІКС у Казані виявив виразні тенденції до трансформації організації в міжнародну структуру, аналогічну за своїм потенційним впливом із G7. Але при цьому країни-учасниці не горять бажанням на догоду Путіну створювати «антизахідний блок». Тут ідеться, швидше, про спільне просування інтересів країн-учасниць. За словами головного експерта з питань вивчення Росії Українського інституту майбутнього І. Тишкевича, «змінювати баланс і посилювати можливості Кремля ключові учасники БРІКС не поспішають. А ось розширювати організацію на наступних етапах, коли РФ уже не зможе формувати “пул залежних” під час голосування, найімовірніше будуть» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/briks-samit-kazan-2024-mizhnarodniy-ekspert-pro-pidsumki-dlya-putina-50461004>).

Деякі експерти зосереджували увагу на аналізі глибинних мотивів створення подібних об'єднань. Зокрема, експерт Української асоціації китаєзнавців, доцент кафедри міжнародних відносин Національного університету «Києво-Могилянська академія» Д. Єфремов вважає БРІКС «демонстрацією інаковості» щодо Заходу. На його думку, це майданчик, який пов'язує країни-члени незгодою до однополярного світу, створеного США. «Це не стільки якесь інституційне об'єднання, яке пов'язує країни-члени правилами, зобов'язаннями, стандартами і таке інше. Це такий майданчик, через який можна презентувати свою незгоду із сконструйованим раніше Сполученими Штатами однополярним світом і популяризувати різноманітні альтернативні ідеї на кшталт мультиполярності в різних її варіаціях», – додав експерт (URL: <https://espresso.tv/svit-tse-reputatsiyne-soyuznitstvo-ekspert-kitaeznavets-efremov-pro-briks>).

Однак журналіст В. Портніков підкреслив, що Путіну на цьому саміті не вдалося навіть продемонструвати те, що він не ізгой у світі. «Так, Путін не ізольований на так званому “Глобальному Півдні”, але у світі як такому він ізольований. І йому, впевнений, доводиться задовольнятися декораціями, а не реальними союзами... Є чим пишатися, крім того, що до Казані з'їхалося так багато президентів – президентів, які вже незабаром вирушать на “двадцятку” і не зустрінуть там Путіна?» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-na-samiti-briks-u-kazani-portnikov-pro-te-shcho-tak-i-ne-vdalosya-prihovati-prezidentu-rf-50460701.html>).

Українська сторона адекватно та об'єктивно відреагувала і на склад делегацій учасників саміту БРІКС, і надала відповідну оцінку прийнятими рішеннями та в цілому перебігу самого заходу. Зокрема, Президент України В. Зеленський нагадав, що Статут ООН – це про справжній мир, а не про те, як «нормалізувати війну». «І зараз коли деякі лідери держав зібралися на путінському саміті в Казані, і коли фактично повз цей їхній саміт можуть переміщувати військових з Північної Кореї ближче до фронту в Україні під акомпанемент слів про нібито “недопущення напруги”, ми все одно знаємо: не той, хто руйнує й депортує, а той, хто об'єднує народи на основі фундаментальних людських цінностей і Статуту ООН, – заявив Президент України. – І дуже хотілося б нагадати міжнародній бюрократії та політичним лідерам, що сьогодні День ООН в усьому світі, а не десь у Казані» (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4725958-zelenskyi-zrobyv-rizku-zaiavuschodo-briks-i-oon>).

МЗС України оцінило підсумкову декларацію саміту БРІКС у Казані як «фіаско». «Вважаємо, що цей текст фактично свідчить, що Росії не вдалося “експортувати” учасникам саміту БРІКС свої неоімперіалістичні погляди на зміну світового правопорядку та глобальної архітектури безпеки через агресію проти України... Саміт БРІКС, який Росія планувала використати для розколу світу, лише вчергове засвідчив, що світова більшість залишається на боці України у її прагненні гарантувати встановлення всеохоплюючого, справедливого та сталого миру на основі поваги до міжнародного права та Статуту ООН, включно з принципом територіальної цілісності у міжнародно визнаних кордонах», – підсумували у МЗС (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/tse-fiasko-mzs-vidreahuvalo-na-pidsumkovu-deklaratsiju-samitu-briks-u-kazani-1027425.html>).

Отже, саміт БРІКС у Казані підтвердив бажання країн «Глобального Півдня» до об'єднання у пошуках найбільш сприятливої форми організації економічного співробітництва в межах економік, що розвиваються і вибудовування паритетних відносин з розвиненими економіками. Серед політичних підсумків, слід відзначити чергове підтвердження необхідності реформування ООН, втрачену суб'єктність якої продемонстрував Генеральний секретар А. Гуттеріш, який публічно потиснув руку російському диктатору, на арешт якого Міжнародним кримінальним судом

видано ордер. У свою чергу Китай підтвердив свою зростаючу роль лідера і центру тяжіння для значної частини країн «Глобального Півдня». Разом з тим відмова від участі в саміті Президента Бразилії Л. да Сілви, наслідного принца Саудівської Аравії М. бін Салмана та Президента Сербії О. Вучича продемонстрували наявність серйозних проблем усередині БРІКС, у двосторонніх відносинах між країнами і Росією, та ставленні до участі в організації нових членів у цілому. Беззаперечно ключовим для України результатом саміту в Казані став провал планів кремлівського диктатора щодо мобілізації учасників заходу на підтримку його поглядів, на світовий порядок і прагнення переділу світу.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Сучасна політика Туреччини: між ЄС і БРІКС

Наприкінці жовтня 2024 р. в російській Казані відбувся 16-й щорічний саміт БРІКС. Крім чергового підтвердження не дуже високої ефективності цього утворення та неоднозначної ролі в саміті Генерального секретаря ООН А. Гутерріша, привертає увагу прагнення Туреччини отримати членство в БРІКС.

Діяльність останньої, особливо в умовах російсько-української війни, а також чергового загострення ситуації на Близькому Сході, розглядається багатьма експертами як спроба зацікавлених у конфронтації сил «Глобального Півдня» створити власні інститути на кшталт G8, Євросоюзу і НАТО, щоб ефективно протистояти Заходу та його союзникам, до яких належить й Україна. Насамперед ідеться про економічну, політичну, а в майбутньому, можливо і воєнну сфери. Отже, навіть гіпотетичний перехід такого важливого українського партнера, яким сьогодні є Туреччина, на бік організації, до складу якої входять ворожі РФ та Іран, є не найкращою перспективою для офіційного Києва.

Щоб зрозуміти такий крок Анкари, слід звернутися до історії Турецької Республіки (ТР). Справа в тому, що політика молодотурецького тріумвірату, який управляв Османською імперією до Першої світової війни, призвела до воєнної поразки, а також окупації Антантою та її союзниками стратегічно важливих територій, включно з тодішньою імперською столицею – Стамбулом. Лідер турецького супротиву – генерал М. Кемаль (Алі Риза-оглу, з 1934 р. – Ататюрк), вимушений був протистояти Англії та Франції, тогочасна політика яких вела майже до повного знищення державності турок. Але в міжвоєнний період Ататюрк зміг налагодити конструктивні відносини з провідними європейськими країнами. Після завершення Другої світової війни, у якій ТР взяла участь на боці антигітлерівської коаліції, перед Анкарою відкрилися досить непогані перспективи щодо інтеграції в

міжнародну політико-економічну систему. У 1950 р. Туреччина вступила до НАТО. У тому ж 1950 р. Турецька Республіка стала членом Ради Європи, у 1961 р. – Організації економічного співробітництва та розвитку, у 1973 р. – Організації безпеки і співробітництва у Європі.

Ще одним важливим інтеграційним кроком повинен був стати вступ до Європейської економічної спільноти (ЄЕС), яка з часом перетворилася на ЄС. Переговори про вступ Анкари до ЄЕС розпочалися вже наприкінці 1950-х років. Важливим етапом стала Угода про створення асоціації між Турецькою Республікою та ЄЕС. Але турецька сторона наполягала на конкретизації вимог для повноправного членства в ЄЕС. Відповіддю на це стало підписання в 1970 р. Додаткового протоколу до Угоди про створення асоціації. Цим документом, зокрема, передбачався 22-річний перехідний період, під час якого законодавство і фінансова сфера Туреччини мали бути гармонізовані з вимогами ЄЕС для створення митного союзу. Впровадженню Додаткового протоколу завадив державний переворот у ТР, що відбувся в 1980 р. Сторони повернулися до діалогу після відновлення в країні демократії у 1983 р. Не чекаючи на повне виконання всіх положень Додаткового протоколу, Туреччина у 1987 р. подала заявку на вступ до ЄЕС. На це Рада ЄЕС зазначила, що об'єднання не готове прийняти нових членів, доки не завершить внутрішню інтеграцію. Крім того, у 1989 р. Анкарі вказали на необхідність здійснення додаткових кроків для вступу (URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15139/1/Atamanuk.pdf>).

У 1995 р. після виконання положень Додаткового протоколу та серії переговорів було створено митний союз між Євросоюзом і Туреччиною. У 1999 р. на саміті в Гельсінкі лідери держав ЄС підтримали надання Туреччині статусу кандидата на вступ. У 2004 р. після позитивного висновку Європейської комісії лідери держав-членів погодились почати переговори, проте, з певними застереженнями. Наприклад, Туреччина мала створити митний союз з новими членами ЄС, зокрема Республікою Кіпр. Протягом 2004–2005 рр. турецька сторона підписала Додатковий протокол до Угоди про створення асоціації. Однак МЗС країни заявило, що офіційна Анкара не визнає Республіку Кіпр. У відповідь у 2009 р. Нікосія заблокувала переговори з Туреччиною. Основною вимогою була нормалізація з боку Анкари двосторонніх відносин між цими країнами. У турецькому уряді почали лунати заяви про свідоме уповільнення вступу через дії окремих зовнішніх акторів. Через це наприкінці 2010 р. переговори було призупинено (URL: <https://prismua.org/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D1%94%D1%81>).

У 2012 р. Єврокомісія запропонувала Туреччині Позитивний порядок денний. Згідно з Порядком сторони створили робочі групи за вісьмома статтями переговорів. Однак після силового розгону протестувальників на

площі Таксім у Стамбулі влітку 2013 р., а також серії інших інцидентів, з боку ЄС було заявлено про неможливість відкриття нових статей у переговорах з Анкарою про вступ. У свою чергу в 2015 р. Р. Ердоган зазначав, що його країну не цікавить вступ до ЄС. Проте, незважаючи на це, до 2016 р. Туреччина та ЄС спромоглися відкрити ще дві статті переговорів.

Після спроби військового перевороту в Туреччині в липні 2016 р. почалися масові репресії за підозрою в причетності до діяльності путчистів (гюленістів). Тоді, зокрема, було оголошено конфіскацію рухомого та нерухомого майна, а також банківських рахунків і транспортних засобів понад 3 тис. суддів та прокурорів, раніше звільнених зі служби. Уряд також оголосив про закриття трьох інформаційних агенцій, 16 телеканалів, 23 радіостанцій, 45 газет. Було прийнято рішення звільнити з армії 149 генералів та адміралів, яких уряд підозрював в організації невдалого державного перевороту. Одразу після спроби державного перевороту в Туреччині було заарештовано понад 15 тис. військових. Такі дії були розцінені як несумісні із членством у ЄС. На цьому тлі Європейська рада ухвалила заяву, якою виключила можливість відкриття нових статей переговорів з Анкарою. У 2018 р. Радою Євросоюзу було зазначено, що «Туреччина рухається щоразу далі від ЄС», насамперед у царині фундаментальних прав і верховенства закону. Також ішлося про можливість оновлення умов митного союзу між сторонами.

Слід нагадати, що в 2012 р. у свою бутність прем'єр-міністром, Р. Ердоган заявляв, про свої очікування вступу Туреччини у Євросоюз до 2023 р. – століття республіки (URL: <http://www.altinicizdiklerim.com/resimler/StratejikDerinlik.pdf>). На початку 2023 р. Анкара заявляла, що Брюссель має відкрити Анкарі шлях до вступу до ЄС до того, як Швеція стане членом НАТО. Також у вересні 2023 р. Р. Ердоган знову говорив, що Анкара може «розлучитися» з Європейським Союзом у відповідь на зміст негативної доповіді Європарламенту щодо Туреччини. Тоді турецький лідер висловив переконання, що ЄС навмисно намагається відокремитися від Туреччини. У жовтні 2023 р. Р. Ердоган наголосив, що його країна виконала всі обіцянки, які надавала Євросоюзу, «але вони не виконали майже жодної зі своїх». Зокрема, політик назвав несправедливістю для турецьких громадян візовий режим з ЄС. Поки Брюссель її не виправить, Туреччина не прийме жодних вимог – політичних, економічних чи військових, зазначав Р. Ердоган (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/erdogan-zayavivscho-vin-bilshe-nichogone-chekae-vid-es.htm>). Проте вже 23 жовтня 2024 р. турецький Президент підписав Протокол про вступ Швеції в НАТО. З цього приводу Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив на саміті Альянсу в липні, що Швеція у відповідь погодилася «енергійно підтримувати зусилля, спрямовані на активізацію процесу вступу Туреччини до ЄС». Офіційний Стокгольм підкреслив, що домагатиметься поліпшення митних процедур і вживатиме заходів для запровадження безвізового режиму для турецьких громадян

(URL: <https://tsn.ua/svit/turechchina-pidtrimala-vstup-shveciyi-donato-scho-naspravdi-stoyit-za-cim-rishennyam-ap-2480557.html>). Однак подібні зміни не відбулися і під час роботи саміту БРІКС світовими ЗМІ активно поширювалася інформація про те, що Анкара висловила бажання приєднатися до цієї організації, а Індія заблокувала таку спробу через занадто дружні відносини між Туреччиною та ворожим Делі Пакистаном.

У відповідь на це Директорат комунікацій Президента Турецької Республіки поширив офіційну заяву, у якій йшлося, що «Твердження деяких ЗМІ про те, що “членство Туреччини в БРІКС заблокувала Індія”, не відповідає дійсності. Саміт відбувся в Казані, столиці Республіки Татарстан Росії, і в ньому взяв участь наш президент пан Р. Ердоган. На розширеній сесії лідерів, що відбулася в межах саміту БРІКС, за участю Р. Ердогана, питання про вступ інших країн до порядку денного не виносилося. Процес розширення співтовариства БРІКС на саміті не обговорювався. Тому твердження про те, що Індія перешкоджає вступу Туреччини в БРІКС, не відповідають дійсності» (URL: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/Haberler/detay/turkiyenin-bricse-uyeliginin-hindistan-tarafindan-engellendigi-iddiasina-iliskin-aciklama>).

Але текст заяви самого Р. Ердогана за результатами саміту, поширений TRT (національним суспільним мовником Туреччини), настановує на іншу думку з цього приводу. Зокрема, турецький лідер заявив: «БРІКС є потужною платформою для співпраці економік, що ростуть. Ми хочемо розвивати зв'язки з цими країнами, але це не означає, що Туреччина відвертається від інших міжнародних альянсів, таких як НАТО. Наші стосунки з БРІКС та з кожним з його учасників будуються на взаємній повазі та спільній вигоді. Це сприяє економічному розвитку Туреччини». Р. Ердоган також додав, що Туреччина тривалі роки підтримує партнерські відносини з деякими країнами БРІКС на двосторонній основі. Тепер ідеться про більш глибоку та комплексну взаємодію в межах цієї платформи. «Ми розуміємо важливість БРІКС як для світової економіки, так Туреччини. Це не лише можливість для економічного зростання, а й зміцнення партнерства у ключових секторах», – зазначив турецький лідер. Р. Ердоган наголосив, що жодні зовнішні поради чи тиск не змінять курсу країни (URL: <https://www.trtrussian.com/novosti/prezident-erdogan-briks-ne-alternativa-nato-18224574>).

За інформацією одного з впливових турецьких журналістів С. Ергіна з *Hürriyet*, питання участі Туреччини в БРІКС, дискусії з якого тривають з початку минулого літа, було прояснено під час саміту. У межах консенсусу, сформованого між членами БРІКС, нові країни, які бажають приєднатися до організації, більше не отримають статус членства, а лише – «держави-партнера». Цей статус застосовуватиметься до країн, які хочуть налагодити інституційну співпрацю з БРІКС, зокрема до Туреччини. Тобто Туреччина може стати «партнером», а не «членом» БРІКС на відміну від країн-

засновників: Росії, КНР та Індії. На погляд С. Ергіна, кінцеве рішення цього питання залежить переважно від російської сторони (URL: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/turkiyenin-bricse-ortak-devlet-statusunde-katilmesi-tamam-simdi-top-rusyanin-sahasinda-42571727>). Отже, якщо позбавитися словесної еквілібристики, факт залишається фактом – Туреччина прямує в БРІКС, і однією з основних умов для досягнення запланованих результатів є подальший розвиток відносин із країною-агресором.

Що ще могло би завадити руху Туреччини у згаданому напрямі? Гіпотетично – негативна реакція з боку НАТО, членом якого, нагадаємо, Анкара є майже три чверті століття. Проте Генеральний секретар НАТО М. Рютте за результатами роботи казанського саміту заявив, що Туреччина має право співпрацювати з країнами БРІКС, додавши, що Північноатлантичний альянс «популярний у Туреччині», а Туреччина «популярна в НАТО» (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/vstup-turechchini-do-briks-blokuje-odna-krajina-bild-1027545.html>).

Другий варіант – внутрішня опозиція режиму Р. Ердогана. Раніше, згідно з підходами засновника Турецької Республіки Президента Ататюрка, головною запобіжником клерикально-імперському ренесансу вважалися військові. Армія шляхом переворотів «вочищала» з великої політики ісламістських лідерів, які час від часу набирали зайвої політичної ваги. Але поміркований ісламіст Р. Ердоган, який прийшов у 2002 р. до влади під прапором консервативної демократії, майже одразу почав нівелювати політичний вплив військових.

Задля цього були внесені відповідні зміни до Конституції країни, а також організовано судове переслідування військових, журналістів, науковців та викладачів, незгодних з політикою «повзучої» ісламізації Р. Ердогана. Зокрема, у 2002 р. почалися заходи в межах справи, що отримала назву «Ергенекон» (міфічна правітчизна тюрків), активна фаза якої припала на 2007 р. Тоді були проведені обшуки в колишніх високопоставлених військових, під час яких було знайдено понад 20 бойових гранат. Після п'яти років судових розглядів 17 високопосадовців військового відомства отримали довічне ув'язнення, менш суворі вироки були винесені багатьом політикам, науковцям і журналістам. Ця справа поклала край майже півстолітньому військовому домінуванню та створила умови для посилення монополізації влади цивільним урядом (URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-23581891>). Водночас ряд закордонних експертів та журналістів побачили в «Ергенеконі» виключно віддзеркалення внутрішньої боротьби світських та ісламських сил. У 2019 р. суд Стамбула визнав «Ергенекон» організацію, що не існувала (URL: <https://armeniatoday.news/politics/29005/>).

Черговий етап боротьби з військовими за контроль над політичною сферою припав на 2010 р. Саме тоді була розпочато провадження у справі,

яка отримала в журналістських колах назву «Бальоз» (кувалда). Приводом стала публікація в провладній газеті «Тараф» статті про наміри військово-політичної опозиції здійснити військовий переворот ще у 2003 р. Згідно з оприлюдненою інформацією, турецькі військові, їхні прихильники зі ЗМІ та експертних кіл мали намір дестабілізувати ситуацію в країні та здійснити черговий переворот. Як стверджувалося, під планом змови стояв підпис командувача Першої польової армії генерала Ч. Догана, якого вважали лідером заколоту. Під час допитів Ч. Доган зазначив, що план розроблявся нібито в навчальних цілях під час проведення військової гри, а «Тараф» взяла його за основу, повністю спотворила і представила як план перевороту. У межах провадження справи було заарештовано близько 200 офіцерів, діючих і тих, що вже вийшли у відставку. Десятки військових чиновників було відсторонено від посади або відправлено на пенсію. Серед заарештованих – колишні командувачі ВПС і ВМС Туреччини тощо (URL: <https://rus.azattyk.org/a/24715898.html>). На погляд викладача однієї зі стамбульських військових шкіл Д. Еркана, це була частина загального плану з дискредитації армії. Остаточного удару по колись впливовому інституту було завдано кілька місяців потому після затвердження поправок до Конституції. Зокрема, цивільним судам дозволили розглядати справи військових, скасували непідсудність організаторів та учасників військових переворотів, а також ускладнили процедуру закриття політичних партій. «Ісламісти назавжди убезпечили себе від військових, і Туреччина під їх головуванням продовжить процес ісламізації» (URL: <https://www.svoboda.org/a/2258405.html>).

Наступного потужного удару турецькі військові зазнали у 2016 р. після невдалої спроби перевороту, внаслідок якого близько 50 тис. людей опинилися за ґратами, майже 500 осіб отримали довічне ув'язнення. Близько 150 тис. військових, чиновників, викладачів, поліцейських, співробітників міністерств та органів юстиції звільнили з роботи або тимчасово усунули від виконання обов'язків. Зокрема, Міністерство освіти Туреччини тимчасово відсторонило від виконання обов'язків 15 200 співробітників, фактично весь професорсько-викладацький склад навчальних закладів країни. Вища рада суддів і прокурорів усунула з посад 2700 суддів. За планування перевороту було затримано 103 генерала й адмірала. Єврокомісар з розширення та політики сусідства Й. Хан зазначив, що такий розвиток подій може свідчити про те, що списки для арештів були підготовлені заздалегідь. Припинили діяльність чимало друкованих видань, інтернет-сайтів та інших ЗМІ, що критично ставилися до політики Президента Р. Ердогана (URL: <https://www.dw.com/uk/sproba-perevorotu-u-turechchyni-2016-roku-vyroky-vynesly-shche-120-osobam/a-56099462>).

Події 2016 р. стали кінцем не тільки для військової опозиції. На початку своєї політичної діяльності Р. Ердоган входив до близького оточення відомого релігійного проповідника Ф. Гюлена. Останній мав великий вплив у

Туреччині та багатьох інших країнах завдяки реалізації програми «Хізмет» (з турецького – служіння). Вкладаючи надвеликі гроші в освіту молодих мусульман у різних кінцях світу, протягом багатьох років Ф. Гюлен створив досить потужне лобі з числа своїх прихильників, які з часом стали провідними журналістами, суддями, викладачами університетів, керівниками силових структур тощо. Поступово відносини між Р. Ердоганом і Ф. Гюленом отримали вигляд політичного суперництва, що з роками тільки загострювалося, поки не вилилися у відверте протистояння під час останнього військового перевороту. Тоді турецька влада звинуватила самого Ф. Гюлена та його організацію у підтримці заколотників. Ф. Гюлен заперечував свою участь у перевороті. З 1999 р. він мешкав у самовільному вигнанні в США, де помер 21 жовтня 2024 р. у віці 83 років (URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/10/21/in-turkey-gulens-death-marks-opportunity-to-move-on-from-coup-attempt>).

На сьогодні, крім військової та гюленівської опозиції, залишається лише одна – це різноманітні політичні партії та рухи, які під час парламентсько-президентських виборів 2023 р. змогли згуртуватися та отримати лише на 5 % голосів менше, ніж владна коаліція на чолі з Р. Ердоганом, а наступного року за результатами місцевих виборів стали безумовними переможцями. Ці політичні сили виступають за орієнтацію на провідні ліберально-демократичні країни, а не на «Глобальний Південь». Однак дуже актуальним залишається питання: «Чи зможуть вони зберегти свою єдність до наступних виборів?».

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Техніко-економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та в Україні в умовах повномасштабної війни

(Закінчення. Початок у № 18–19)

Економічні аспекти розвитку військово-промислових комплексів держав світу

Як зазначалося раніше, повномасштабна російсько-українська війна започаткувала процес загострення конкурентної боротьби на світовому ринку озброєнь та військової техніки та створила певні передумови для перерозподілу позицій учасників цього ринку. Об'єктивною основою такого перерозподілу світового ринку озброєнь та військової техніки є те, що виробництво озброєнь та військової техніки в різних державах має різний рівень розвитку. Повномасштабна війна регулярно ставить на порядок

денний нові й нові питання практичного застосування різних видів озброєнь та військової техніки. Тому у їх виробників збільшується обсяг емпіричної інформації для практичного вдосконалення озброєнь та військової техніки, яку вони виготовляють. Та й потенційні покупці прагнуть отримати інформацію щодо результатів застосування на полі бою тих чи інших видів озброєнь та військової техніки.

У світі до держав з найбільшими обсягами військових витрат у своїх бюджетах належать США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція, Німеччина, Індія, Південна Корея та ряд інших. Ці самі держави водночас мають і більш потужні та диверсифіковані військово-промислові комплекси. Вони також більш активно задіяні в міжнародній торгівлі озброєнням та військовою технікою. І саме діяльність військово-промислових комплексів таких держав визначає основні напрями та тенденції розвитку цієї сфери економіки у світі. Наприклад, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), на США та країни Західної Європи разом припадало 72 % усього світового експорту зброї у 2019–2023 рр. порівняно з 62 % у 2014–2018 рр.

Але при цьому соціальні, політичні та економічні умови функціонування та розвитку ВПК основної більшості держав світу сильно відрізняються від умов функціонування та розвитку українського ВПК. Адже за умов миру суспільство, яке безпосередньо війни не бачить, по-іншому сприймає повідомлення про війну, ніж суспільство, яке живе в умовах реальної війни. Цей соціально-психологічний чинник потужно впливає на формування пріоритетів розвитку того чи іншого суспільства.

Наприклад, як зазначає The Wall street Journal (WSJ), «прагнення Європи до переозброєння наштовхується на бюрократичну тяганину, брак грошей і опір населення». Так, «наприкінці минулого року Данія викупила списаний завод з виробництва боєприпасів, щоб відновити виробництво артилерійських снарядів. Після виходу на проектну потужність завод має випускати 120 000 артилерійських снарядів на рік, в основному калібру 155 мм і 120 мм. Однак політичні розбіжності затягнули процес пошуку компанії, яка вироблятиме боєприпаси, майже на рік, а офіційний тендер ще не розпочався, зазначає WSJ. Прогнозується, що на повну потужність данський завод вийде не раніше кінця 2026 р., тобто за три роки після того, як його купила держава».

А «провідний європейський виробник танків, компанія KNDS, планувала розширити полігон у Мюнхені, але була змушена призупинити роботи через скарги місцевих мешканців, зокрема однієї людини, яка заявила, що роботи заважають йому медитувати. Інші жителі були стурбовані тим, що шум від полігону вплине на ціни на житло, – пише видання. – А в німецькому місті Тройсдорф компанії Diehl Defence насилу вдалося отримати дозвіл на розширення заводу в центрі міста, щоб збільшити виробництво детонаторів та інших деталей для системи протиракетної оборони Iris T».

До того ж «оборонні компанії скаржаться, що інвесторів часто відлякують європейські екологічні, соціальні та корпоративні норми управління. Ще більша проблема, за їхніми словами, полягає в тому, що деякі банки не дають кредити оборонним підрядникам, що ускладнює життя для невеликих компаній у ланцюжку поставок галузі. Оборонні компанії також кажуть, що за два роки війни в Україні вони все ще не отримують достатньо довгострокових замовлень, щоб планувати та інвестувати» ([URL: https://www.unian.ua/weapons/virobnictvo-zbroji-v-yevropi-galmuye-byurokratiya-i-vidsutnist-groshey-wsj-12771939.html](https://www.unian.ua/weapons/virobnictvo-zbroji-v-yevropi-galmuye-byurokratiya-i-vidsutnist-groshey-wsj-12771939.html)).

Зі свого боку генеральний директор ТОВ «Українська бронетехніка» В. Бельбас, відповідаючи на питання кореспондента ВВС Україна, зазначив: «Те, що ми бачимо зараз, спілкуючись з нашими західними партнерами, це те, що вони підходять до цього, як до бізнес-процесу. Тобто, якщо я проінвестую сьогодні 100 мільйонів, чи зможу я продати певну кількість артилерійських боєприпасів чи пороху, щоб відбити ці 100 мільйонів, наприклад, в найближчі 3 – 5 років? Чи є в мене контракт? Тобто це не сприймається як військова загроза, а оцінюється економічний ефект, можливості продажу і так далі. Але це ж все-таки питання зараз безпеки, і малося би трішки по-іншому робитися... При тому, що у них є надлишок коштів, в них є надліквідність, у них в Європі депозити від'ємні, відсотки за депозитами від'ємні. Тобто в них є кошти, і цих коштів багато, і ці кошти не працюють зараз на розвиток обороноздатності Європи взагалі» ([URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cy0lyzezd24o](https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cy0lyzezd24o)).

Утім, такі проблеми розвитку ВПК існують і в США. Недарма ж у своїй передвиборній риториці експрезидент США і кандидат на цей пост від Республіканської партії звертає увагу на великі військові витрати державного бюджету США, пов'язуючи це з війною в Україні. Адже у 2023 р. військовий бюджет США становив 860 млрд дол., або 3,5% від ВВП країни. При цьому США мають найпотужніший та найбільш диверсифікований національний ВПК серед держав світу. А лише останні закони США про допомогу Україні, Тайваню та Ізраїлю, як повідомляють ЗМІ, передбачають майже 13 млрд дол. на виробництво зброї для п'яти найбільших оборонних компаній – Lockheed Martin, RTX, Northrop Grumman, Boeing і General Dynamics та їх постачальників.

Також США є найбільшим експортером зброї та військової техніки у світі, про що вже говорилося вище. Зокрема, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, експорт озброєнь зі США зріс на 17 % між 2014–2018 рр. та 2019–2023 рр., а частка США в загальному світовому експорті зброї зросла з 34 % до 42 %. У 2019–2023 рр. США поставили значну кількість зброї в 107 держав, що більше, ніж за будь-який попередній п'ятирічний період і набагато більше, ніж будь-який інший експортер зброї у світі. При цьому близько 55 % імпортованої

європейськими державами зброї у 2019–2023 рр. постачалося зі США, порівняно з 35 % у 2014–2018 рр.

До речі, варто згадати, як державний секретар США Е. Блінкен під час підсумкової пресконференції 2023 р. заявив, що «90 % допомоги у сфері безпеки, яку ми надали Україні, було витрачено тут, у Сполучених Штатах, на користь американського бізнесу, місцевих громад, зміцнення оборонно-промислової бази нашої країни» (URL: <https://www.holosameryky.com/a/blinken-pro-dopomohu-ukraini/7405825.html>).

У звіті, опублікованому в липні цього року двопартійною комісією, призначеною Конгресом, зазначалося, що США не готові до тривалого конфлікту з Китаєм або Росією, не кажучи вже про те, щоб із ними обома одночасно. «Промислове виробництво США вкрай неадекватне для забезпечення обладнання, технологій і боєприпасів, необхідних сьогодні, не кажучи вже про вимоги конфлікту великих держав», – ідеться у звіті. А у серпні 2024 р. у США на 16-му щорічному симпозиумі з проектування та технологій наземних транспортних систем пройшла панельна дискусія, на якій одразу два генерали звернулися до представників оборонно-промислового комплексу з питанням щодо нарощування виробництва озброєння та військової техніки.

І хоча з початком повномасштабної російсько-української війни компанії американського ВПК значно активізували свою виробничу діяльність, однак вона, за оцінками американських військових та політиків, ще не відповідає потребам національної безпеки США та їх союзників і партнерів, вона має вагомі недоліки. Наприклад, «за даними агенції Reuters, план США щодо збільшення на японських заводах виробництва ракет для систем ППО Patriot, які поставляють Україні, має проблеми через дефіцит критично важливого компонента, який виробляє компанія Boeing» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/07/21/7466755/>).

Тому, хто б із нинішніх кандидатів не посів посаду президента США з 2025 р., він не зможе ігнорувати всі проблеми технічного вдосконалення та збільшення випуску озброєнь та військової техніки компаніями американського ВПК, які ставить перед США нинішня міжнародна ситуація та геополітичний статус США у світі. Хоча це не означає ймовірності появи у майбутньому тих чи інших проблемних питань щодо підтримки України з боку США.

Під впливом повномасштабної війни Росії проти України активізували свою діяльність і компанії ВПК європейських країн. Зокрема, такі європейські оборонні гіганти, як BAE Systems, Rheinmetall та Saab отримали нові контракти на постачання боєприпасів та ракет, очікують збільшення грошового потоку більш ніж на 40 %. А як повідомив П. Веземан, старший науковий співробітник Програми передачі зброї SIPRI, «за останні два роки ми також спостерігали набагато більший попит на системи протиповітряної оборони у Європі, викликаний ракетною кампанією Росії проти України».

Наприклад, польська компанія Huta Stalowa Wola та американський концерн Raytheon підписали угоду про виробництво 48 пускових установок M903, що входять до складу систем протиповітряної оборони Patriot.

Додатковий стимул до розвитку отримали й інші напрями виробництва озброєнь та військової техніки. Зокрема, німецький Rheinmetall нещодавно оголосив про купівлю мічиганської Los Performance за 950 млн дол. Вона стане важливим аргументом у боротьбі за мегазамовлення США в 60 млрд дол. на БМП і броньовані вантажівки. Також Rheinmetall планує побудувати заводи з виробництва снарядів у ФРН, Литві та Україні. Взаємовідносини цієї та інших компаній ВПК європейських держав і України окремо будуть розглянуті далі. Прикметно, що саме у сфері виробництва снарядів ЄС сильно поступається Росії.

Водночас серед європейських держав до 10 найбільших експортерів зброї у світі входять Франція, Німеччина, Велика Британія, Італія та Іспанія. У менших масштабах виробництво озброєнь та військової техніки функціонує і в інших європейських країнах. Отже, аналіз відкритих джерел інформації свідчить, що європейські компанії зі сфери ВПК активно прагнуть пристосуватись до викликів, які висунула до їх бізнесу повномасштабна російсько-українська війна.

Утім, мабуть, підхід до розвитку виробництва озброєнь та військової техніки насамперед як до бізнесу, а не до засобу забезпечення національної безпеки європейських держав, на чому наголошував генеральний директор компанії «Українська бронетехніка» В. Бельбас, створює нині серйозні проблеми для розвитку європейського ВПК загалом. Наприклад, у травні 2024 р. в Міністерстві оборони Данії зазначили, що, згідно з даними Європейської комісії, майже 80 % оборонного обладнання, закупленого країнами-членами ЄС з моменту вторгнення Росії в Україну до сьогодні, було придбано за межами Європи. Тому, на думку данських посадовців, Європі потрібно побудувати промисловість, яка зможе задовольнити потреби держав-членів.

Зі свого боку віцеканцлер Німеччини та федеральний міністр економіки Р. Габек під час цьогорічної Мюнхенської безпекової конференції заявив, що країни Європи мали б узгодити виробництво передових збройних систем з метою підвищення ефективності надання допомоги Україні та забезпечення власної безпеки. «На його думку, цього досі не сталося з трьох причин: через національну гордість (деякі країни пишаються своїми технологіями і не хочуть допускати європейські компанії до процесу виробництва); страх скорочення робочих місць і перенесення їх в інші країни; сподівання, що невдовзі ситуація нормалізується і тому не треба витрачатися на зброю». Але «старі часи не повернуться, принаймні скоро. Тому треба інвестувати в оборонну промисловість», – наголосив віцеканцлер ФРН (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3828672-evropejski-kraini-maut-unifikuvati-virobnictvo-zbroi-vicekancler-frn.html>).

Тому для більш адекватного й динамічного розвитку виробництва озброєнь та військової техніки у європейських державах треба змінити пріоритети розвитку цієї сфери європейської економіки, поставивши на перше місце завдання забезпечення національної безпеки цих держав, тоді як бізнес-інтереси компаній ВПК повинні мати підпорядкований характер. Від успішності вирішення цієї проблеми багато в чому буде залежати подальший розвиток ЄС і НАТО.

Водночас у 2023 р. військові витрати РФ зросли на 24 %, до 109 млрд дол., що на 57 % більше з 2014 р., коли Росія окупувала Крим. Минулого року військові витрати Росії становили 16 % від загальних державних витрат (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/najbilshi-oboronni-kompaniji-svitu-ochikujut-podvojennja-potoku-zamovlen-do-kintsja-2026-roku.html>).

Як показує аналіз відкритих джерел інформації, російська економіка вже перейшла на військові рейки. Нині її розвиток забезпечується насамперед завдяки роботі військово-промислового комплексу і комплексу сировинних галузей економіки. При цьому робота ВПК стимулює насамперед функціонування галузей, що працюють на потреби внутрішнього ринку Росії. А комплекс сировинних галузей, особливо паливно-енергетичний комплекс, забезпечує постачання економічних ресурсів зі світового ринку. При цьому обходу Росією міжнародних економічних санкцій за її агресію проти України сприяє зовнішньоекономічна діяльність доволі багатьох держав світу і насамперед Китайської Народної Республіки.

Пріоритетна орієнтація ВПК на потреби війни проти України призвела до скорочення обсягів експорту російських озброєнь та військової техніки. Згідно зі згадуваним вище повідомленням SIPRI, «російський експорт зброї впав на 53 % між 2014–2018 рр. і 2019–2023 рр. Причому протягом останніх п'яти років падіння відбувалося стрімко, і хоча у 2019 р. Росія експортувала основну кількість озброєнь до 31 держави, у 2023 р. вона експортувала лише до 12». У 2019–2023 рр. трохи менш як дві третини російського експорту озброєнь припало на три держави: Індію (34%), Китай (21%) і Єгипет (7,5%). Індія і в минулому п'ятиріччі була найбільшим одержувачем російської зброї, але, як порівняти з 2014–2018 рр., експорт в Індію зменшився на 34 %, у Китай – на 39 %, а у Єгипет – на 54 %.

Водночас «російські оборонні заводи зривають контракти на постачання озброєнь закордонним замовникам, оскільки зброя в пріоритетному режимі вирушає на війну проти України. Про це заявив голова корпорації “Ростех” “добрих послуг” С. Чемезов». Як впливає з його заяв, «обсяг зірваних контрактів може досягати 5–10 млрд дол. за останній рік ... Так, станом на 2024 р. експортний портфель досяг рекордної цифри – 60 млрд дол. При цьому в травні 2023 р. голова Федеральної служби з військово-технічного співробітництва Росії Д. Шугаєв оцінював експортні замовлення у 50–55 млрд дол» (URL:

https://mbiz.censor.net/news/3506290/rosiya_cherez_viyinu_proty_ukrayiny_zirva_la_kontrakty_na_postachannya_ozbroyen_za_kordon).

А Інститут вивчення війни (ISW) повідомив, що «Російська Федерація з 2022 р. суттєво збільшила можливості своєї оборонно-промислової бази та будь-яке виснаження запасів техніки і зброї суттєво не вплине на потенціал російської армії. У звіті посилаються на результати дослідження Кільського інституту світової економіки (Німеччина). Згідно з ними, між останнім кварталом 2022 р. та другим кварталом 2024 р. Росія збільшила виробництво техніки: танків – на 215 % – зі 123 до 387 одиниць за квартал; бронемашин – на 141 % – з 585 до 1409 одиниць за квартал; артилерійських гармат – на 149 % – з 45 до 112 одиниць за квартал; систем протиповітряної оборони ближнього радіусу дії – на 200 % – з 9 до 38 одиниць за квартал; систем протиповітряної оборони середнього і дальнього радіусу дії – на 100 % – з 6 до 12 одиниць за квартал; блукаючих боєприпасів Lancet – на 475 % – з 93 до 535 одиниць за квартал.

Водночас німецький інститут зробив застереження щодо цієї статистики, зазначивши, що 80 % російського виробництва бронемашин і танків до цього часу було результатом модернізації існуючих танкових корпусів з попередніх запасів, а не виробництва нових машин. Однак інститут попередив, що навіть коли наявні в Росії запаси озброєнь закінчатся, країна може суттєво не зменшити виробництво бронетехніки.

У дослідженні також зазначається, що з 2026 р. темпи виробництва бронетехніки в Росії, імовірно, знизяться, що буде пов'язано з вичерпанням країною своїх запасів зброї ще часів СРСР. Водночас найближчими роками оборонпром РФ відкриє нові виробничі лінії, щоб підготуватися до пом'якшення цього ефекту» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rf-narostila-virobnitstvo-zbroyi-y-tehniki-1726019822.html>).

Також Росія, згідно зі згадуваними раніше оцінками фахівців, виготовляє нині 3 млн артилерійських снарядів на рік. Тоді як гучно розрекламована в минулому ініціатива НАТО з виготовлення 1млн снарядів для України, судячи з повідомлень ЗМІ, до цього часу ще повністю не реалізована.

Водночас заслуговує на окреме дослідження теза, висловлена військовим експертом Defence Express І. Киричевським. «На жаль, росіяни можуть продовжувати виготовляти “кинджали”. Тому що один із важливих пунктів, який ми не враховуємо, це те, що росіяни зробили значний крок у роботі щодо імпортозаміщення, щоб бути незалежними від постачання в обхід санкцій. Наприклад, почали робити власну електроніку. Темпи, з якими росіяни завдають ударів по нашій енергетичній інфраструктурі, можуть вказувати на те, що ми не все знаємо про російський ракетний арсенал або про їхні можливості щодо виготовлення ракет», – наголосив він (URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-mi-ne-vse-znaemo-pro-raketniy-arsenal-rf-u-defence-express-rozpovili-pro-tempi-virobnitstva-kindzhaliv>). Адже, як у своїй

публікації пояснював Defense Express, компоненти російського виробництва були виявлені в блоках супутникової навігації СН-99, що були встановлені у крилатих ракетах типів «Калібр», Р-500 комплексу «Іскандер-К», Х-59 та Х-101.

Як видно, із суто військової точки зору, російський ВПК нині функціонує доволі ефективно. І тому в цьому контексті доволі цікаве нещодавнє публічне висловлювання в телевізійній програмі російського пропагандиста В. Соловйова. Один з його військових експертів М. Ходарьонюк заявив, що оскільки країни НАТО володіють потенціалом, непорівнянним із військово-економічними можливостями Росії, війна з ним без застосування ядерної зброї стає абсолютно безперспективною (URL: https://www.unian.ua/world/tilki-yadernoyu-zbroyeuyu-rosiyskiy-viyskoviy-viznav-nezdatnist-rf-protistoyati-nato-12766167.html?utm_source=unian&utm_medium=read_more_news&utm_campaign=read_more_news_in_post). З одного боку, це констатація об'єктивної реальності. А з іншого, мабуть, елемент гібридної війни Росії проти країн НАТО. Під час цієї війни можуть транслюватись меседжі для діалогу із «колективним Заходом» на вигідних для Росії умовах.

На тлі воєн в Україні та на Близькому Сході посилено розвиває свій військово-промисловий комплекс Китай. Нині Китай є другим у світі після США за величиною військових витрат. Прикметно, що ці витрати лише після 2010 р. перевищили 100 млрд дол., а у 2023 р. – сягнули 224 млрд дол. Минулого року ці витрати становили лише 1,6 % коштів від ВВП Китаю. При цьому, за даними SIPRI, імпорт зброї Китаєм скоротився на 44 %. Це відбулось в основному в результаті заміни імпоротної зброї, більшість з якої надходила з Росії, системами місцевого виробництва. «Немає жодних сумнівів у тому, що постійний високий рівень імпорту зброї Японією та іншими союзниками США та партнерами в Азії та Океанії значною мірою зумовлений одним ключовим фактором: занепокоєнням щодо амбіцій Китаю», – зазначив С. Веземан, старший науковий співробітник SIPRI Arms Transfers. А США, які поділяють їх уявлення про китайську загрозу, є зростаючим постачальником для регіону.

«Китай активно рухається до мети стати військовою наддержавою, і ... сильний військово-морський флот є ключовим елементом на шляху до цього», – підкреслюють оглядачі західних ЗМІ. Хоча на цьому шляху трапляються й прикрі інциденти. Так, за повідомленням The Wall Street Journal, «навесні 2024 р. в Китаї затонув новітній атомний ударний підводний човен. Інцидент стався на суднобудівному заводі поблизу Уханя наприкінці травня або на початку червня. Китай же намагався приховати цю інформацію. Видання зазначило, що це сталося в той час, коли Китай наполегливо намагається розширити свій військово-морський флот, зокрема флот атомних підводних човнів» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ukitaji-zatonuv-novitniy-atomniy-pidvodniy-choven-50454031.html>).

А наприкінці вересня поточного року «Китай повідомив про здійснення успішного запуску міжконтинентальної балістичної ракети з імітацією боеголовки... В оборонному відомстві КНР заявили, що цей запуск є “звичайною подією для щорічних військових навчань, відповідає міжнародному праву і практиці та не націлений на жодну конкретну країну чи ціль”. Водночас влада Китаю не стала розкривати тип випробуваної ракети і її траєкторію» (URL: https://censor.net/ua/news/3511787/vlada_knr_prozvituvala_pro_zapusk_mijkontynentalnoyi_balistychnoyi_rakety).

Також «у Китаї показали відео зі своєю новою і втаємниченою ракетою повітряного базування, яка відома під індексом 2PZD-21, яка є китайським аналогом російської ракети Х-47 “Кинджал”». «Попри публічну демонстрацію, точні характеристики ракети залишаються неоголошеними. А в новому відео ця ракета з’являється лише на декілька секунд та скидається з бомбардувальника Н-6К (локалізована та глибоко модернізована версія Ту-16). Чи було це лише скидання, чи йдеться про повноцінний запуск – невідомо». Прикметно, що керівництво КНР прагне впливати на наповнення публічного інформаційного простору повідомленнями з цієї тематики.

Водночас журналісти західних ЗМІ зазначають, що Китай «надзвичайно уважно спостерігає за війною» в Україні. А китайські аналітики дедалі частіше критикують російські ракети «Кинджал», заявляючи, що вони «навряд чи матимуть суттєвий вплив» у бою із західним озброєнням. На цьому тлі вельми симптоматичними є повідомлення, що «союзники України отримали новий звіт, який свідчить про те, що китайська компанія постачає Росії спеціально розроблені військові безпілотники для проведення випробувань в Україні» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/partneri-ukrajini-otrimali-dokazi-postachannya-kitayem-droniv-rosiji-dlya-viyni-proti-ukrajini-50454380.html>).

Таким чином, як свідчить проведений вище аналіз, повномасштабна війна Росії проти України започаткувала радикальні зміни в розвитку виробництва озброєнь та військової техніки у світовому масштабі.

Економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу України

На початку цього розділу нагадаємо, що загалом функціонування військово-промислового комплексу в плані публічності відповідної інформації є вельми обмеженим. А за умов повномасштабної війни проти України – ступінь цих обмежень підвищується, що й позначилось на умовах підготовки цієї роботи, і особливо питань розвитку ВПК України. Водночас повномасштабна війна Росії проти нашої держави визначила ряд специфічних умов функціонування та розвитку військово-промислового комплексу України на сучасному історичному етапі.

По-перше, через окупацію російськими військами частини території України та регулярні обстріли й бомбардування прилеглих до фронту районів нашої держави вітчизняний військово-промисловий комплекс безпосередньо й опосередковано втратив вагому частину свого виробничого потенціалу.

По-друге, російські безпілотні літальні апарати і ракети потенційно здатні досягнути будь-якого місця на підконтрольній національному уряду території України. Це обумовлює потребу в різних додаткових заходах для організації безпечної роботи підприємств ВПК. Економічно такі заходи трансформуються в додаткові кошти для організації безпечної роботи цих підприємств.

По-третє, можна припустити, що внаслідок процесів мобілізації до Сил оборони України та міграції у більш безпечні місця проживання відбулося певне скорочення кількості працівників підприємств ВПК. Хоча точної інформації з цього питання у відкритих джерелах не знайдено. Водночас у ЗМІ трапляються певні сигнали про те, що кадрові проблеми українського ВПК поступово все-таки вирішуються.

По-четверте, повномасштабна війна Росії проти нашої держави негативно позначилась і на фінансовому стані підприємств українського ВПК, призвела до скорочення їх обігових коштів у реальному вимірі, тобто з урахуванням інфляції.

По-п'яте, запроваджене з початком цієї повномасштабної війни обмеження на експорт продукції підприємств українського ВПК також негативно позначилось на їх фінансовому стані.

По-шосте, повномасштабна війна України з Росією призвела до всеосяжної та доволі швидкої перевірки результатів застосування різних видів озброєнь та військової техніки за умов реальних бойових дій. Така практична перевірка якості продукції українського ВПК є також дієвим механізмом відбору кадрів для відповідних оборонних підприємств. При цьому саме принципова відмінність реальних бойових дій від військових навчань є надзвичайно важливим джерелом різноманітної інформації, особливо практичного досвіду, необхідних підприємствам військово-промислового комплексу для подальшого вдосконалення та розвитку озброєнь і військової техніки, які вони виробляють. До того ж такий практичний досвід є дуже важливим джерелом конкурентної переваги підприємств українського ВПК на світовому ринку розвитку озброєнь та військової техніки.

Перелічені специфічні умови функціонування та розвитку, вочевидь, позначились на асортименті та обсягах випуску продукції підприємствами військово-промислового комплексу України. Адже виробництво озброєнь та військової техніки є наукомісткою та капіталомісткою галуззю промисловості, потребує значної кількості висококваліфікованої робочої сили. Тому втрата українським ВПК через повномасштабну війну вагомої частини виробничого потенціалу, а також загроза нових руйнувань

виробничих потужностей через російські авіаракетні удари змушують підприємства вживати додаткових заходів безпеки. А це своєю чергою потребує додаткових витрат.

Водночас, за словами голови Міністерства стратегічних галузей промисловості (Мінстратегпрому) України О. Камишіна, «за два роки великої війни багато підприємств інвестували в нові виробничі лінії, розвинули технології та перевірили їх у бою». Причому у 2024 р. «українські компанії здатні виробити зброї на 20 млрд дол, тоді як держава може законтрактувати її лише на 6 млрд дол.» Водночас фахівці «оборонної галузі пояснюють, що цифра 20 млрд дол. з'явилася після опитування виробників. Вона приблизна і, імовірно, дещо завищена. Однак розрив між замовленням та спроможністю все одно суттєвий» URL: (<https://www.epravda.com.ua/publications/2024/08/12/717836/>).

Тому Міністерство стратегічних галузей промисловості у 2024 р. запропонувало для розв'язання проблеми фінансування виробництва озброєнь і військової техніки в Україні домовитись із західними партнерами про закупівлю за їхні кошти української зброї для ЗСУ. На такі прохання вже відгукнулися кілька країн. Українська влада на початок серпня поточного року змогла домовитися про фінансування для контрактів українських підприємств ВПК на суму 675 млн дол. Флагманом цього процесу виявилася Данія. Тендер на закупівлю дронів для Сил оборони України оголосила Велика Британія. Такий реальний початок цієї ініціативи. Зазначена ініціатива Мінстратегпрому України активно підтримана вітчизняним бізнесом. Наприклад, за інформацією Національної асоціації оборонної промисловості України (NAUDI) під час дипломатичні зустрічі в рамках «Diplomatic rounds» з аташе з питань оборони посольств Франції, Іспанії, Італії, Польщі та Бельгії в Україні у першій половині вересня українська сторона закликала країни-партнери закупити продукцію, вже виготовлену українськими оборонними підприємствами, на яку немає контрактів (URL: <https://mil.in.ua/uk/news/opk-ukrayiny-zaklykav-krayiny-partery-vykyryty-ziskladiv-produktsiyu-dlya-syl-oborony/>).

Загалом же повномасштабна війна з Росією дала дуже потужний поштовх для розвитку виробництва озброєнь і військової техніки в Україні. Переваги українських виробників ОВТ підкреслив міністр стратегічних галузей промисловості України О. Камишін. «Ми можемо виробляти в великому обсязі. Ми можемо виробляти недорогі речі, і головне – вони працюють, тому що це підтверджено полем бою», – зауважив він. А керівник компанії-виробника систем радіоелектронної боротьби «Інфозахист» Я. Калінін головною перевагою «назвав швидкість виробництва та можливість випробувати продукт на практиці». Порівнюючи умови роботи іноземних та українських компаній сфери ВПК, він зазначив: «Вони не очікують такого ступеня мотивації, такого циклу розробки і впровадження при доволі високій якості продукції. Тобто ті речі, які вони роблять у себе з темпом в рік, у нас

робиться з темпом шість місяців або менше при доволі високій якості. Плюс вони бачать, що на нас ще є зворотній зв'язок, на наші поради, на нашу експертизу можна спиратися. І це досвід, релевантний для всього світу» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oborona-forum-kamishyn-vyrobnytstvo/32935436.html>).

Це стосується як тих видів ОБТ, що вже вироблялися раніше, так і нових. Наприклад, як повідомляють ЗМІ, останнім часом Україна наростила випуск артилерійських систем завдяки збільшенню кількості профільних підприємств і залученню зарубіжних комплектуючих. Зокрема, щомісячне виробництво колісних самохідок 2С22 «Богдана» на початку осені 2024 р. сягнуло 16 одиниць (+6 шт., як порівняти з квітнем)... Збірка 16 систем «Богдана» на місяць робить Україну лідером Європи за темпами виробництва артилерії у Європі. Зі складнощів варто відзначити дефіцит стволів і низки інших комплектуючих. До речі, з використанням західних комплектуючих в Україні випускають також РСЗВ «Буревій» (URL: <https://wheel-news.com/50795-ukraina-obiyshla-yevropu-za-tempamy-vyrobnytstva-artyleriyskykh-system>).

Як підкреслив генеральний директор ТОВ «Українська бронетехніка» В. Бельбас, говорячи про «Богдану», «для військових ця гаубиця надійна, ця гаубиця проста в використанні, вам не потрібно навчати оператора півроку-рік за кордоном для того, щоб її використовувати. В цьому якраз і є така її перевага... Ми ще до повномасштабного вторгнення, наприклад, до цього комплексу виробляли автомобілі розвідки і цілевказівки. Тобто автомобіль з безпілотником, з певним екіпажем. Те, що зараз по факту бойових дій, вже після повномасштабного вторгнення, наприклад, із HIMARS використовується завжди безпілотник розвідки і цілевказівки зі своїм екіпажем... «Богдани» мають перетворюватися із просто гаубиці в комплекс артилерійський, який інтегрований в систему управління полем бою».

Також «Українська бронетехніка» виробляє декілька сотень броньованих автомобілів на рік. І в цьому році вона, за словами В. Бельбаса, «потроїла обсяги виробництва, порівняно з минулим роком... Це декілька сотень автомобілів на рік». А на наступний рік компанія планує подвоїти обсяги цього року. Як наголосив В. Бельбас, «в тому сегменті, в якому ми працюємо, в аналогічних автомобілях ми і найдешевші за ціною. При цьому ми і дешевші від внутрішніх виробників, і набагато дешевші від зовнішніх постачальників. Тут дуже важливо, що, на мою думку, українські виробники здатні забезпечити потребу в бронеавтомобілях самостійно. При цьому надати кращу якість і фінансово це буде десь на 20–30 % дешевше, ніж в аналогічних іноземних постачальників». «Українська бронетехніка» за роки повномасштабної війни стала найбільшим приватним виробником боєприпасів і військової техніки в Україні... Крім виробництва відомих бронеавтомобілів «Варта» і «Новатор», компанія виробляє власну зброю, а також імпортує критично важливі боєприпаси і військову техніку з-за

кордону». В. Бельбас також зауважив, що сьогодні ... за деякими видами озброєння українське виробництво вже співмірне із західним (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cy0lyzezd24o>).

Крім «Української бронетехніки», броньовані автомобілі випускають й інші компанії. Зокрема, представник Головного управління розвідки А. Юсов повідомив, що українські розробники змогли налагодити виробництво аналогів західної бойової техніки. Ідеться про аналоги бронемашин M113, MaxxPro і Humvee під назвою «Лис», «Сікач» і «Характерник». Також у мережі було опубліковано відеозапис бойової роботи екіпажу вогнеметної системи «Сівалка-ВМ8» українського виробництва. Ця система використовує термобаричні боєприпаси і призначена для знищення живої сили ворога на позиціях та в укриттях.

Також, як зазначив «заступник голови Міністерства оборони України генерал-лейтенант І. Гаврилюк, оборонне відомство спільно з Міністерством стратегічних галузей промисловості хоче у 2024 р. збільшити виробництво ракет». Повідомлень ЗМІ щодо розробок і застосування українського ракетного озброєння небагато й вони, по суті, недостатньо змістовні. Чи не найбільш відома українська ракета – «Нептун», якою у 2022 р. потопили російський ракетний крейсер «Москва». «Нептун» може летіти на більш як 400 км. КБ «Луч» її доопрацювало й тепер нею можна завдавати ударів по наземних цілях. Цю ракету застосовували під час проведення Курської операції. Також повідомлялося, що Сили оборони України вперше застосували українську далекобійну ракету-дрон «Паляниця» по військовій цілі на території тимчасово окупованого Росією Кримського півострова в серпні 2024 р.

Водночас військовий експерт Defence Express І. Киричевський зазначає: «Те, що в медіа може звучати інформація лише по одному типу ракет, це не означає, що по іншому роботи не можуть вестись. Це означає, що цивілізовані люди ракетами не махають. Коли перші рецензії від росіян прийдуть, що по ним прилетіло щось досі їм невідоме, тоді, можливо, буде привід говорити про те, працює проект чи не працює» (URL: <https://www.unian.ua/weapons/raketna-programa-ukrajini-ne-obmezhuetsya-neptunom-v-defence-express-rozkrili-podrobici-12725043.html>).

Цілком очевидно, що, на жаль, поки Україна дуже сильно поступається Росії за масштабами ракетних атак на об'єкти на території противника. Але й забезпечити вітчизняне виробництво ракет, через його масштаби, від російських повітряних атак дуже складно. І це, мабуть, сильно обмежує обсяги виробництва ракет.

Водночас, як стверджують підприємці, з якими спілкувалися журналісти «Економічної правди», за два роки кількість оборонних заводів зросла в рази, а низка військових розробок показала свою ефективність у найбільш технологічній війні в історії. Колишні безпілотні стартапи перетворилися на компанії із сотнями працівників, а гаражні майстерні

стають повноцінними підприємствами. Причому одним із перспективних напрямів вітчизняного ВПК, який бурхливо розвивається, є виробництво різноманітних безпілотних апаратів (дронів), насамперед безпілотних літальних апаратів (БПЛА).

Утім, у цій галузі, як і на деяких інших напрямках вітчизняного оборонного виробництва, останнім часом доволі гостро постало питання щодо дозволу експорту підприємствами своєї продукції. Як зазначають оглядачі ЗМІ, «щоб продати зброю на світовий ринок, українська компанія повинна подати заявку в Державну службу експортного контролю (ДСЕК). З 24 лютого 2022 р. виробники в переважній більшості випадків отримують відмову “у зв’язку з необхідністю забезпечення національних інтересів України”... У хаосі перших місяців великої війни воно було необхідне для збереження військової техніки всередині країни та переорієнтації вітчизняних заводів на потреби Сил оборони».

Асоціація «Технологічні сили України», яка об’єднує найбільших виробників безпілотників та іншої технологічної продукції, на прохання «Європейської правди» провела опитування серед 35 компаній, залучених до оборонного замовлення. 38 % компаній повідомили, що понад половину їхніх потужностей наразі простоюють. Лише третина респондентів заявила, що цехи повністю завантажені. Незавантажене виробництво та брак коштів на розвиток штовхають виробників до переїзду за кордон. З відкритих джерел відомо про щонайменше трьох великих виробників безпілотників, які відкрили заводи в сусідніх країнах. Skyeton інвестував у виробництво в Словаччині 3,5 млн євро, DeViro відкрив підприємство в Чехії, а Ukrspesystems – у Польщі. Ці компанії – флагмани української безпіотної галузі, які готові входити в партнерства із західними компаніями і працювати на світовому ринку. Вони перенесли за кордон виробництво найтехнологічніших моделей – PD-2, Leleka LR, «Булава». Закордонні заводи теж працюватимуть для потреб Сил оборони, відправляючи техніку в Україну, однак українськими вже не будуть».

Звісно, за умов повномасштабної війни дозвіл на експорт української оборонної продукції має вагомі аргументи «за» і «проти». Ця проблема потребує окремого дослідження, у тому числі й з використанням закритих джерел інформації. Як повідомляють ЗМІ, нині в органах законодавчої та виконавчої влади ведеться робота з вирішення цієї проблеми ([URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2024/08/12/717836/](https://www.epravda.com.ua/publications/2024/08/12/717836/)).

А на думку згаданого вище генерального директора ТОВ «Українська бронетехніка» В. Бельбаса, «за умов відсутності державних програм підтримки, довгострокове контрагування дасть змогу «Українській бронетехніці», як і іншим вітчизняним виробникам оборонної продукції, розширити виробництво коштом власних обігових грошей... Коли є фіксоване замовлення, навіть з якимось обмеженням фінансуванням, ми можемо завчасно організовувати та спланувати виробничий процес, оскільки

постачання деяких комплектуючих відбувається понад 7–8 місяців», – заявив він.

Водночас деякі іноземні компанії виявляють активний інтерес до співробітництва з підприємствами українського ВПК. Так, у червні 2024 р. «німецький оборонний концерн Rheinmetall у партнерстві з АТ “Українська оборонна промисловість” (Укроборонпром) запустили в Україні роботу першого цеху з ремонту й виробництва бронетехніки ... Головне призначення нового майданчика – ремонт і виробництво військової техніки німецьких зразків ... На спільному виробничому майданчику працюватимуть українські фахівці, а технічний нагляд здійснюватимуть німецькі представники... У планах підприємства – виробляти в Україні броньовані машини, такі як бронетранспортери Fuchs, бойові машини піхоти Lynx і бойові танки Panther. Також Rheinmetall планує щорічно виробляти в Україні «шестизначну кількість артилерійських снарядів калібру 155 мм, які та поки що може тільки імпортувати. Перші боєприпаси можуть зійти з конвеєра в Україні влітку 2025 року». Снарядний завод в Україні створюватиметься не з нуля. «Ми використовуємо існуючу інфраструктуру, щоб не витратити багато часу на зведення будівель. Україна не має часу, у них війна, їм потрібно швидко», – сказав генеральний директор Rheinmetall Армін Паппергер Паппергер (URL: <https://www.dw.com/uk/ukroboronprom-i-rheinmetall-vidkrili-persij-ceh-v-ukraini/a-69327085>).

А восени 2024 р. «Укроборонпром» під час другого Міжнародного форуму оборонних індустрій, у якому взяли участь представники близько 300 компаній із понад 30 країн ... підписав документи щодо партнерства зі зброярськими компаніями зі США, Франції та Польщі. Ідеться про взаємодію у сферах боєприпасів та спецхімії, безпілотних комплексів, а також радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби» (URL: https://biz.censor.net/news/3512886/ukroboronprom_pidpysav_ugody_pro_spivpratsyu_z_chotyрма_kompaniyamy_iz_ssha_ta_yevropy).

Також «шведська оборонна компанія Saab розглядає відкриття виробничих потужностей в Україні. Про це заявив генеральний директор компанії М. Йоханссон ... Генеральний директор Saab бачить перспективи співпраці з українськими компаніями у сфері безпілотних технологій. Він вважає, що Україна може стати постачальником комплектуючих для боєприпасів та сприяти розвитку сенсорних технологій» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/shvedska-kompaniya-saab-planuye-zapustiti-oboronne-virobnictvo-v-ukrajini-50453714.html>).

Прикметно, що іноземні військово-промислові компанії націлені на співробітництво з українськими колегами в тих сферах ВПК, де українські підприємства на сучасному етапі мають доволі вагомі досягнення.

При цьому треба також зазначити, що інтеграційні тенденції у сфері ВПК отримали підтримку й на державному рівні. Зокрема, наприкінці травня 2024 р. міністри оборони Данії, Швеції, Фінляндії, Естонії, Латвії, Литви,

Нідерландів і Польщі направили спільного листа до Європейської комісії, Спільної зовнішньополітичної служби ЄС, Європейського оборонного агентства та інших європейських країн, у якому пропонують план інтеграції України у європейську оборонну промисловість. Міністри оборони ініціативної групи підкреслюють необхідність розбудови потужностей з технічного обслуговування на місцевому рівні в Україні через промислове партнерство та цілеспрямовані зусилля (URL: <https://zn.ua/ukr/europe/v-jes-pronujut-intehruvati-ukrajinu-v-jevroejskij-opk.html>).

Проведений вище аналіз засвідчив, що в умовах повномасштабної війни Росії проти нашої держави військово-промисловий комплекс України загалом не лише зберіг свої основні функціональні можливості, а й навіть істотно диверсифікував виробництво озброєнь та військової техніки і збільшив його обсяги. При цьому тісний двосторонній зв'язок підприємств вітчизняного ВПК із Силами оборони України дає змогу оперативно вдосконалювати виробництво озброєнь та військової техніки. І це є потужною конкурентною перевагою ВПК України на світовому ринку озброєнь та військової техніки й водночас вагомим чинником, що сприяє розширенню масштабів співробітництва українських оборонних підприємств з іноземними партнерами (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: АрміяInform* (<https://armyinform.com.ua>). – 2024. – 31.03; 01.05; 29.06; 06.07; 09.09; *Главком* (<http://glavcom.ua>). – 2024. – 01.07; *Голос Америки* (<https://ukrainian.voanews.com>). – 2023. – 20.12; *Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/>). – 2024. – 26.05; 26.07; 26.08; *Економічна правда* (<https://www.epravda.com.ua>). – 2024. – 04.09; 12.08; *Економічні новини* (<https://enovosty.com/>). – 2024. – 25.08; *Еспресо* (<https://espresso.tv/>). – 2024. – 11.02; 29.07; *Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua>). – 2024. – 08.02; 27.08; *Інтерфакс-Україна* (<http://interfax.com.ua>). – 2024. – 14.09; *Ліга.net* (<https://www.liga.net>). – 2022. – 20.10; 2024. – 05.04; 22.06; 25.07; *Ми Україна* (<https://weukraine.tv/>). – 2024. – 06.07; *Мілітарний* (<https://mil.in.ua>). – 2024. – 04.01; 26.06; 11.08; 11.09; *Новинарня* (<https://novynarnia.com/>). – 2024. – 09.08; *Патріоти України* (<https://patrioty.org.ua/>). – 2024. – 04.04; *Прямий* (<https://prm.ua/>). – 2024. – 29.07; 23.09; *Радіо Свобода* (<https://www.radiosvoboda.org>). – 2024. – 09.02; 01.08; 11.09; *РБК Україна* (<https://rbc.ua>). – 2024. – 31.07; 30.08; 11, 18.09; *Рубрика* (<https://rubryka.com/>). – 2024. – 29, 30.08; *Слово і діло* (<https://www.slovoidilo.ua/>). – 2024. – 08, 31.07; 19.09; *Телевізійна служба новин* (<https://tsn.ua>). – 2024. – 03.05; 13.08; 02.09; *Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua>). – 2024. – 21.07; 26.08; 02.09; *Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua>). – 2022. – 09.07; 2024. – 17.02; 29.06; 27.08; *УНІАН* (<https://www.unian.ua>). – 2024. – 17, 22.01; 29.04; 01, 06.05; 24, 30.06; 01, 02, 06, 30.07; 05, 19, 25, 29, 31.08; 01, 13, 17, 23.09; *Фокус* (<https://focus.ua/>). – 2023. – 15.11; *Цензор.net* (<https://censor.net.ua>). – 2023. – 24.02; 2024. – 10.04; 24, 29.02; 26.07; 14, 22 – 24, 29, 31.08; 12, 13, 25.09; 02.10; *24 Канал* (<https://24tv.ua>). – 2024. – 22.08; *ВВС Україна* (<http://www.bbc.com>).

– 2024. – 26.09; *CNN* (<https://edition.cnn.com/2024/09/08/europe/amanpour-general-oleksandr-syrskyi-interview-read-transcript-intl/index.html>); *Defense Express* (<https://defence-ua.com/>). – 2024. – 27.03; 30.04; 02.05; 22, 25.07; 12, 14, 16, 18, 20, 22, 27, 29.08; 18, 22.09; *Deutsche Welle* (<http://dw.com>). – 2024. – 15.03; *Forbes Україна* (<https://forbes.ua/>). – 2024. – 28.05; 26.07; *Expres.online* (<https://expres.online/>). – 2024. – 28.08; *NoWorries* (<https://noworries.news/>). – 2024. – 28.08; *NV* (<http://nv.ua>). – 2024. – 11.03; 02.05; 28, 29.06; 24, 28.07; 21.08; 09, 15, 25–27.09; 03.10; *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)* (<https://www.sipri.org>); *Wheel news* (<https://wheel-news.com/>). – 2024. – 24.07; 21.09).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Президент НАН України академік А. Загородній взяв участь у міжнародній науковій зустрічі в Польщі

14–16 жовтня 2024 р. в м. Варшава (Польща) тривала тристороння міжнародна наукова зустріч представників Великої Британії, Польщі та України, яка була організована Лондонським королівським товариством (Royal Society), Польською академією наук та Національною академією наук України.

Зустріч носила міждисциплінарний характер та мала на меті об'єднати досвідчених науковців і здібних молодих дослідників для неформального спілкування, обговорення та з'ясування перспектив потенційної співпраці.

Темою обговорення цього річної зустрічі стали математичні науки. Учасники були розділені на дві частини: «Групові дії та уявлення – аналітичні та геометричні аспекти» та «Теорія випадкових матриць».

До складу оргкомітету увійшли представники Фізико-технічного інституту низьких температур імені Б. І. Веркіна НАН України, Оксфордського університету, Лондонського університету королеви Мері, Інституту математики Польської академії наук та Інституту математики Варшавського університету. Національну академію наук України на цьому заході представляли науковці Фізико-технічного інституту низьких температур імені Б. І. Веркіна та Інституту математики. До участі у семінарі долучились вчені Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також українські вчені, які працюють у наукових установах Великої Британії та Польщі. Загалом у заході взяли участь понад 50 науковців.

З вітальними промовами до учасників зібрання звернулися віцепрезидент Польської академії наук професор Наталія Собчак, віцепрезидент та скарбник Королівського товариства професор Джон Кітінг,

президент Національної академії наук України академік Анатолій Загородній та заступник міністра науки і вищої освіти Польщі, депутат Сейму Мацей Гдула. Академік Анатолій Загородній у своєму вітальному слові розповів про історію української математичної школи та її здобутки, окреслив спектр, сучасний стан і проблеми математичних досліджень у час повномасштабної російської агресії. Очільник Академії підкреслив велике значення математичних досліджень у розбудові сучасної наукової картини світу, для розвитку наукової інфраструктури в Україні та світі загалом.

З доповідями на пленарних засіданнях виступили: головний науковий співробітник Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б. І. Веркіна та старший науковий співробітник Королівського коледжу Лондона академік НАН України Леонід Пастур; професор чистої математики в Оксфордському університеті Еммануель Брейлард; президент Лондонського математичного товариства та професор математичної фізики в Брістольському університеті Єнс Марклоф, а також професор чистої математики в Оксфордському університеті та президент Математичного інституту Клея Мартін Брідсон.

У ході семінару президент НАН України провів перемовини із заступником міністра науки і вищої освіти Польщі Мацеєм Гдулою.

Окрім того, під час перебування академіка Анатолія Загороднього у Варшаві відбулася його зустріч з Головою Ради з питань співпраці з Україною Канцелярії Прем'єр-міністра Польщі, депутатом Сейму Павелем Ковалем. У ході конструктивної розмови йшлося, з-поміж іншого, про активізацію двосторонньої співпраці в галузі соціогуманітарних наук.

Президент НАН України мав також зустріч із заступником міністра науки і вищої освіти Польщі професором Анджеєм Шептицьким, під час якої обговорювали шляхи та форми підтримки української наукової спільноти, започаткування спільних дослідницьких проєктів.

15 жовтня академік Анатолій Загородній відвідав Інститут фізичної хімії Польської академії наук. Він ознайомився з основними напрямками діяльності інституту, відвідав наукові лабораторії та зустрівся з українськими керівниками наукових проєктів довгострокової програми підтримки українських дослідницьких команд.

Про перспективи розбудови міжнародної наукової співпраці та подальшу підтримку української наукової спільноти йшлося під час робочої зустрічі президента Польської академії наук Марека Конаржевського, віцепрезидента Королівського товариства Джона Кітінга та президента Національної академії наук України Анатолія Загороднього.

Учасники зустрічі відзначили, що подібні форуми є черговим кроком на шляху розвитку науки, досліджень та інновацій, а також майданчиком для активного обговорення нових результатів, проблем та шляхів їхнього розв'язання.

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Відбулося чергове засідання загальноакадемічного міждисциплінарного семінару у галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології»

18 жовтня 2024 р. в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України відбулося чергове засідання загальноакадемічного міждисциплінарного семінару в галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології».

Із міждисциплінарною доповіддю «Іонні канали як важливі детермінанти канцерогенезу і перспективні мішені для терапії раку» виступив завідувач відділу нервово-м'язової фізіології Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України академік НАН України Ярослав Шуба.

Відкрив захід керівник семінару – заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна академік НАН України Сергій Костерін, який у своєму вступному слові розповів присутнім про наукові інтереси доповідача. Було підкреслено, що у фокусі наукових інтересів академіка НАН України Ярослава Шуби є іонні канали і мембранні рецептори в різних типах клітин, а також зміни у їх роботі при різних патологіях. Так, його дослідження мають пряме відношення до вивчення таких небезпечних патологій, як серцева недостатність та серцеві аритмії, епілепсія та рак простати.

У своїй доповіді академік Ярослав Шуба відзначив, що з часів класичних досліджень Алана Ходжкіна і Андрю Хакслі середини минулого сторіччя, які встановили природу електрозбудливості клітин і заклали підґрунтя концепції іонних каналів як макромолекулярних пор у плазматичній мембрані клітини, селективних для іонів натрію, калію, кальцію, або хлору, число відомих типів іонних каналів зросло безмежно. Насправді, вважається, що на даний час всі типи іонних каналів науці вже відомі. Було підкреслено, що в генерації потенціалів дії електрозбудливих клітин – нервових і м'язових переважно задіяні іонні канали, відкривання і закривання яких регулюється величиною мембранного потенціалу, через що ці канали класифікуються як потенціалкеровані.

Плазматична ж мембрана електронезбудливих клітин рясніє іонними каналами, які є менш селективними до основних фізіологічних іонів, а функціональний стан яких може регулюватися найрізноманітнішими фізико-хімічними чинниками середовища, зокрема – механічним стресом різної модальності, температурою, кальцієм, тонічністю і рН, екзогенними забруднюючими і подразнюючими хімікатами, внутрішньоклітинними

вторинними посередниками, тощо. Завдяки цьому електронезбудливі клітини здатні реагувати на фактори як зовнішнього, так і внутрішнього середовища і у відповідь на них змінювати свою поведінку. Якщо з тих чи інших причин експресія, чи функція певного типу іонного каналу змінюється, то ця реакція і, відповідно, поведінка клітини можуть бути неадекватними.

Перші прямі докази щодо залучення іонних каналів у процесі злоякісного переродження були отримані на зламі 1980-90-х років, коли було показано, що лінії ракових клітин демонструють незвичні моделі функціональної експресії іонних каналів, порівняно із відповідними нормальними клітинами, а фармакологічне блокування цих каналів може пригнічувати проліферацію. Такі дані стимулювали значний інтерес до питання, і на даний час вважається доведеним, що змінений канал (сукупність всіх типів іонних каналів клітини) залучений у прояв таких характерних ознак ракових клітин, як посилена проліферація, стійкість до апоптозу, міграція та інвазія. Завдяки цьому іонні канали все більше і більше розглядаються як перспективні мішені протиракової терапії.

У доповіді було розглянуто, які типи іонних каналів характерні для ракових клітин, які чинники пухлинного мікросередовища впливають на їх активацію, як їх функціонування транслюється у злоякісну поведінку і, нарешті, як вплив на них різними чинниками може бути корисним для лікування раку.

Із запитаннями до доповідача та обговоренням доповіді виступили: академіки НАН України Віталій Кальченко, Сергій Костерін, члени-кореспонденти НАН України Михайло Гончар та Микола Куліш, професори Микола Великий, Денис Колибо, Ольга Матишевська, Людмила Дробот, доктор фізико-математичних наук Марина Косевич та інші.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 21.10).

Установи Національної академії наук України представили свої інноваційні розробки в рамках виставкових заходів

Установи Національної академії наук України взяли участь у XXI Міжнародній спеціалізованій виставці «Енергетика в промисловості», XVI Міжнародній спеціалізованій виставці «EcoEnergy Expo 2024», III Міжнародній спеціалізованій виставці «E-Comps+DigiTec», VIII Міжнародній спеціалізованій виставці гірничодобувної промисловості «MINING&MINERALS EXPO» та XIII Міжнародній спеціалізованій виставці «ЄвроБудЕкспо-2024», які проходили з 15 по 17 жовтня 2024 р. в Міжнародному виставковому центрі.

Виставки відвідали та оглянули віцепрезидент НАН України академік НАН України Вячеслав Богданов, перший заступник головного вченого

секретаря – начальник Науково-організаційного відділу НАН України доктор філософських наук Олег Кубальський та перший заступник головного ученого секретаря член-кореспондент НАН України Володимир Ємельянов.

У рамках заходів 29 академічних установ представили близько 147 своїх новітніх інноваційних розробок. Це, зокрема, алмазні інструменти, прилади для пошуку прихованих витоків води, вимірювач кінематичних і динамічних параметрів ліфтів, інтелектуальний шолом для корекції психофізичного стану людини, аналізатор для вимірювання концентрації токсичних елементів, програмно-апаратний комплекс персоналізованого відновлення рухової активності, апарат для електростимуляції біокерування тощо. Всі вони викликали велику зацікавленість з боку фахівців та відвідувачів виставок.

Також у рамках XXI Міжнародної спеціалізованої виставки «Енергетика в промисловості» Інститут проблем математичних машин та систем НАН України провів круглий стіл «Оцінка можливості продовження періоду експлуатації обладнання енергетики з допустимими значеннями ризиків».

Окрім цього, Київський академічний університет в рамках XXI Міжнародного енергетичного бізнес-форуму «5Е» провів панельну дискусію «Розвиток інноваційних екосистем для забезпечення енергетичного переходу: український контекст» метою якої було обговорення думок зацікавлених сторін, щодо розуміння проблематики розвитку енергетичної сфери та створення умов для розвитку інновацій в енергетичному секторі України.

Захід розпочали презентацією результатів, отриманих в межах проєкту WEnnovate, у подальшому було обговорення гострих питань: щодо пріоритетних інновацій в енергетичному секторі, якими є основні перешкоди впровадження інновацій у діяльність суб'єктів сектору енергетики та що заважає розвитку інноваційних екосистем для енергетики.

Національна академія наук України висловлює свою подяку генеральному директорові ТОВ «Міжнародний виставковий центр» Анатолію Ткаченку за безкоштовно надані павільйони для виставки експозицій установ НАН України.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.10).

Науковці Академії провели конференцію з механіки

8–10 жовтня 2024 р. в Інституті механіки ім. С.П. Тимошенка НАН України у змішаному форматі (наживо й онлайн) тривала Міжнародна наукова конференція «Механіка: сучасність і перспективи – 2024», яку Інститут організував спільно із Національним комітетом України з

теоретичної і прикладної механіки. У заході взяли участь понад 270 провідних українських (з Києва, Харкова, Дніпра, Львова, Одеси, Запоріжжя, Хмельницького, Рівного, Умані) й іноземних (з Італії, Іспанії, Литви, Німеччини, Польщі) науковців, які представляли 55 установ і організацій. Конференція об'єднала фахівців у галузях теоретичної, прикладної й обчислювальної механіки та посприяла обмінові новітніми досягненнями й обговоренню актуальних викликів у сучасній науці.

Зібрання відкрив співголова організаційного комітету конференції, директор Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України академік НАН України В. Назаренко, який привітав учасників і побажав їм плідної роботи.

Привітання від імені Національного комітету України з теоретичної і прикладної механіки виголосив голова Комітету, співголова організаційного комітету конференції, віцепрезидент Національної академії наук України академік НАН України В. Богданов.

По завершенні вступної частини учасники заходу ділилися власними досягненнями й поглядами на розвиток наукових досліджень із різноманітних тем у межах таких шести секцій:

- «Механіка композитних та неоднорідних середовищ» (доброром матеріалів опікувалися такі провідні вчені за цими напрямками, як завідувач відділу реології Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України член-кореспондент НАН України Я. Рушицький, провідний науковий співробітник відділу обчислювальної механіки та техніки Інституту доктор фізико-математичних наук Володимир Декрет і заступник завідувача відділу динаміки та стійкості суцільних середовищ доктор фізико-математичних наук, професор Є. Сторожук);

- «Контактна механіка» (матеріали добирали провідний науковий співробітник відділу динаміки та стійкості суцільних середовищ Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України доктор технічних наук, професор С. Бабич, провідний науковий співробітник відділу теорії коливань Інституту доктор фізико-математичних наук В. Кирилюк і провідний науковий співробітник відділу реології доктор фізико-математичних наук, професор Р. Мартиняк);

- «Механіка оболонкових систем» (за добір матеріалів відповідали завідувач відділу обчислювальних методів Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України член-кореспондент НАН України О. Григоренко і завідувач відділу будівельної механіки тонкостінних конструкцій цього Інституту доктор технічних наук, професор П. Луговий);

- «Механіка зв'язних полів у матеріалах та елементах конструкцій» (матеріали добирали завідувач відділу термопластичності Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України член-кореспондент НАН України, доктор фізико-математичних наук Я. Жук і виконувач обов'язків завідувача відділу

термопружності Інституту доктор фізико-математичних наук, професор В. Карнаухов);

- «Механіка руйнування та втома» (добором матеріалів опікувалися заступник директора з наукової роботи Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України член-кореспондент НАН України М. Селіванов і завідувач відділу механіки повзучості Інституту доктор технічних наук, професор В. Голуб);

- «Динаміка та стійкість руху механічних систем» (відповідальним за добір матеріалів були завідувач відділу теорії коливань Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України академік НАН України В. Кубенко і завідувач відділу стійкості процесів Інституту академік НАН України А. Мартинюк).

Конференція завершилася дискусіями про подальші перспективи досліджень у сфері механіки. Учасники висловили готовність продовжувати співпрацю та впроваджувати нові технологічні рішення для сучасних інженерних завдань.

Захід засвідчив високий рівень наукових досягнень українських дослідників, підкресливши важливість механіки як фундаментальної науки для розвитку сучасного суспільства.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 16.10).

Відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності»

1 жовтня 2024 р. на базі Національного ботанічного саду (НБС) імені М. М. Гришка НАН України у форматі онлайн відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності».

Головними співорганізаторами цього заходу виступили: Національний природний парк «Мале Полісся», Національний університет біоресурсів і природокористування України та Кам'янець-Подільський Національний університет імені Івана Огієнка.

У роботі конференції взяли участь близько 60 науковців. Заслухано та обговорено результати науково-дослідних робіт представників провідних наукових і науково-педагогічних центрів нашої держави, таких як: Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Інститут екології Карпат НАН України, Інститут агроєкології і природокористування НАН України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний ботанічний сад

імені М. М. Гришка НАН України, Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України, Ботанічний сад Львівського національного університету імені Івана Франка, Університет Масарика (м. Брно, Чехія), Поліський природний заповідник, Національний природний парк «Гуцульщина», Національний природний парк «Дворічанський», Національний природний парк «Бойківщина», Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц-Фейна НААН України, Малинський фаховий коледж, Житомирський агротехнічний фаховий коледж.

На відкритті конференції з вітальним словом виступив голова організаційного комітету, заступник директора з наукової роботи НБС імені М. М. Гришка НАН України член-кореспондент НАН України Джамал Рахметов та співголови: директор Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України член-кореспондент НАН України Наталія Заїменко, директор НПП «Мале Полісся» Андрій Сасюк, вчений секретар НБС імені М. М. Гришка НАН України кандидат біологічних наук Олександр Бондарчук та провідний науковий співробітник НПП «Мале Полісся» Марина Цибуля. До привітань також доєдналися доктор сільсько-господарських наук, професор Олександр Любинський (Кам'янець-Подільський Національний університет імені Івана Огієнка), головний науковий співробітник доктор економічних наук Олександр Ковалів (Інститут агроекології і природокористування НААН України), старший науковий співробітник кандидат біологічних наук Ірина Шпаківська (Провідний фахівець з екологічної освіти НПП «Бойківщина», завідувач відділу екосистемології Інституту екології Карпат НАН України), завідувач кафедри екологічного права і контролю, кандидат географічних наук Олексій Бургаз (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), доцент, кандидат сільсько-господарських наук Валерій Левченко (Малинський фаховий коледж).

Учасники конференції заслухали пленарну доповідь Д. Рахметова «Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України – провідний науковий центр зі збереження та збагачення фіторізноманіт» (співавтори: Н. Заїменко, М. Гапоненко, М. Шумик, О. Бондарчук).

З науковими доповідями виступили:

О. Ковалів (Інститут агроекології і природокористування НААН) – «Конституційно вмотивований алгоритм проявлення природних об'єктів заповідного фонду України – інваріантний шлях врегулювання існуючих проблем».

А. Клещ (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна) – «Короткострокові сертифікатні освітні програми як платформа співпраці між університетами та об'єктами природно-заповідного фонду» (співавтор Олена Гололобова).

О. Василюк (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України) – «Досвід інвентаризації біорізноманіття на базі Екологічної дослідницької станції «Глибокі Балики».

В. Левченко (Малинський фаховий коледж, Житомирський агротехнічний фаховий коледж, Поліський природний заповідник) – «Патології і моніторинг сосни звичайної в умовах Перганського та Копищанського природоохоронних науково-дослідних відділень Поліського природного заповідника» (співавтори: Ярослав Фучило, Алла Романюк, Ольга Бельська).

С. Ємельянова (Університет Масарика, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України; Ботанічний сад Львівського національного університету імені Івана Франка) – «Рослинність з домінуванням неофітів» (співавтор Любов Борсукевич).

О. Паращук (Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України) – «Особливості морфології плодів та насіння *Tetradium daniellii* (Benn.) T. G. Hartley (Rutaceae Juss.)» (співавтори: Тетяна Вакуленко, Ольга Похильченко, Юлія Кругляк).

В. Клетьонкін (Національний природний парк «Дворічанський») – «Нові знахідки *Sarabus estreicheri* (Coleoptera, Carabidae), у Харківській області, Україна».

Н. Корінець (Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц-Фейна НААН України) – «Екологічна освітньо-виховна діяльність Біосферного заповідника «Асканія-Нова».

І. Шпаківська (НПП «Бойківщина», Інститут екології Карпат НАН України) – «Туристичний потенціал території НПП «Бойківщина»: реалізація в минулому та сучасний стан».

Г. Драган (Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України) – «Новітні інвазії комах-дендрофагів в екосистемі дендрологічного парку «Олександрія» НАН України».

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.10).

Відбулася науково-практична конференція «Вимір якості життя хворих на шпальтах видань експериментальної і клінічної онкології: виклики і можливості»

3–4 жовтня 2024 р. вперше в Україні відбулась трансдисциплінарна конференція «Вимір якості життя хворих на шпальтах видань експериментальної і клінічної онкології: виклики і можливості». Організаторами конференції виступили Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології (ІЕПОР) ім. Р. Є. Кавецького НАН України, ДУ «Інститут медичної радіології та онкології ім. С. П. Григор'єва

НАМН України», ГО «Національна асоціація онкологів України» та ГО «Українське товариство дослідників раку».

У роботі науково-практичної конференції, яка проходила в офлайн та онлайн форматах, взяло участь понад 1000 науковців, клінічних онкологів, демографів, економістів, юристів та пацієнтських організацій.

Учасників конференції від імені президента НАН України академіка НАН України Анатолія Загороднього привітав віцепрезидент НАН України академік НАН України В'ячеслав Кошечко, а від імені Верховної Ради України привітав народний депутат України Валерій Зуб.

У ключовій лекції керівник Центру колективного користування приладами «Молекулярна онкологія та біотехнологія» НАН України академік НАН України Василь Чехун розкрив значення сучасного ландшафту інноваційних технологій в оптимізації якості життя онкохворих. Науковець наголосив, що на певних етапах розвитку сучасної онкологічної науки були сподівання на подолання хвороби. Великі надії покладали на відкриття онкогенів, розшифровку геному, досконале вивчення мікробіому. Натомість і дотепер онкологічні захворювання залишаються надзвичайно актуальною життєвою і соціально-економічною проблемою. У результаті аналізу даних літератури виявилось, що у понад 72% великих клінічних досліджень, навіть в наш час, питання якості життя онкопацієнтів та їхніх родин зовсім не розглядається.

Тим не менш, інтерес дослідників, клініцистів і суспільства в цілому до вирішення проблем якості життя онкохворих зростає. Сучасні омїкс-технології відкривають вікно можливостей для впровадження принципів персоналізованої медицини, в тому числі і з використанням штучного інтелекту. Доповідач підкреслив, що на шляху трансдисциплінарних підходів нам потрібно знаходити нестандартні, але виважені науково-методичні, клінічні, соціально-економічні, нормативно-правові рішення та можливості для покращення якості життя онкохворих.

У рамках програми конференції спікери з України та Європи представили наукові та практичні результати кращих практик на шляху оптимізації якості життя онкологічних пацієнтів.

Директор Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького доктор біологічних наук Любов Бучинська присвятила свій виступ питанням онкогенетичного консультування, як складової персоналізованої медицини у забезпеченні якості життя пацієнтів.

Академік НАН України Елла Лібанова та член-кореспондент НАН України Олександр Гладун представили доповідь від Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, в якій окреслили нагальні тренди демографічних процесів в Україні у контексті якості життя.

Директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України Валерій Геєць зі співавторами презентували доповідь,

присвячену питанням трансформації соціальної якості в охороні здоров'я в умовах війни.

Директор Інституту економіко-правових досліджень імені В. К. Ма-мутова НАН України член-кореспондент НАН України Володимир Устименко та старший науковий співробітник цього Інституту кандидат юридичних наук Ольга Россильна акцентували увагу на соціально-правових аспектах якості життя пацієнтів на етапі реформування медичної галузі.

Міжнародний блок у рамках конференції відкрив професор Королівського інституту технологій, системної біології та статистики Ерік Аурель, який розповів про результати секвенування геномів великої когорти пацієнтів в епоху пандемії коронавірусної хвороби та онкологічні ризики. Програму конференції продовжив професор Стокгольмського університету Інгемар Ернберг, який зосередив увагу слухачів на ключових акцентах складних біологічних взаємодій пухлинних клітин та мікрооточення, які відіграють вирішальну роль у розробці нових підходів до діагностики і лікуванні раку.

У програмних доповідях розкрито багато інших актуальних тем для реалізації головної ідеї науково-практичної конференції: розробка сучасного алгоритму підвищення якості життя онкологічних хворих.

У професійних дискусіях впродовж роботи конференції було закладене підґрунтя для створення та оновлення сучасних гайдлайнів діагностики і лікування актуальних нозологій, втілення у життя найкращих напрацювань колег з метою продовження продуктивного розвитку онкологічної науки та практики.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.10).

Відбувся XV З'їзд Українського ботанічного товариства

Від 30 вересня до 4 жовтня 2024 р. в Івано-Франківську на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та релокованого до цього міста Херсонського державного університету тривав у змішаному (офлайн і онлайн) форматі XV З'їзд Українського ботанічного товариства (УБТ), що його організували Українське ботанічне товариство, Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника та Херсонський державний університет. До заходу долучилося понад 250 науковців із провідних ботанічних установ України, з яких півтораста – офлайн.

Зібрання виявилось наймасовішим для української ботанічної спільноти за останні роки і було довгоочікуваним, адже попередній З'їзд Українського ботанічного товариства відбувся 2017 р. в Києві (на базі Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України), а наступний

організатори запланували провести 2022 р. на базі Херсонського державного університету. Проте науковий форум не відбувся через початок повномасштабного російського вторгнення.

На цьогорічному З'їзді в Івано-Франківську працювали такі секції:

«Мікологія і ліхенологія» (модератори – професор кафедри ботаніки факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету, провідний науковий співробітник відділу фікології, ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України член-кореспондент НАН України Олександр Ходосовцев і доцент кафедри мікології та фітоімунології біологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна кандидат біологічних наук Олег Прилуцький);

«Охорона рослинного світу» (модератори – завідувач кафедри ботаніки факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету доктор біологічних наук, професор Іван Мойсієнко й завідувач кафедри ботаніки та природоохоронної діяльності Навчально-наукового інституту біології, хімії та біоресурсів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича доктор біологічних наук, професор Ілля Чорней);

«Колекції рослин та грибів» (модератори – старший науковий співробітник відділу біосистематики та еволюції Державного природознавчого музею НАН України кандидат біологічних наук Андрій Новіков і старший науковий співробітник відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України кандидат біологічних наук Надія Сичак);

«Селекція, інтродукція, ресурсознавство» (модератори – професор кафедри екології та ботаніки факультету агротехнологій та природокористування Сумського національного аграрного університету доктор біологічних наук Ігор Коваленко і директор Ботанічного саду Львівського національного університету імені Івана Франка кандидат біологічних наук, доцент Андрій Прокопів);

«Систематика та флористика судинних рослин» (модератори – заступник директора з наукової роботи Ботанічного саду імені академіка О. В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор біологічних наук, доцент Віталій Коломійчук і старший науковий співробітник відділу систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України кандидат біологічних наук Ганна Бойко);

«Геоботаніка та екологія рослин» (модератори – провідний науковий співробітник відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України доктор біологічних наук Анна Куземко і директор Біосферного заповідника «Асканія-Нова» Національної академії аграрних наук України кандидат біологічних наук Віктор Шаповал);

«Альгологія та бріологія» (модератори – науковий співробітник відділу фікології, ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України кандидат біологічних наук Соф'я Садогурська і завідувачка кафедри екології біологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка кандидат біологічних наук, доцент Звенислава Мамчур);

«Біотехнологія, фізіологія та біохімія, клітинна та молекулярна біологія» (модератори – заступниця директора з наукової роботи Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України доктор біологічних наук, професор Олена Золотарьова і заступниця декана з науково-дослідної роботи фармацевтичного факультету Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, професорка кафедри фармакогнозії та ботаніки цього університету доктор біологічних наук Наталія Воробець).

Першого дня відбулись урочисте відкриття XV З'їзду Українського ботанічного товариства і пленарне засідання, на якому виступили:

завідувач відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України академік НАН України Яків Дідух (із доповіддю «Методологія оцінки збитків природних екосистем»);

кандидат біологічних наук, доцент Олег Прилуцький («Аматорська мікологія в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку»);

доктор біологічних наук Анна Куземко («Фітосоціологічні дані у глобальному інформаційному просторі»);

кандидат біологічних наук Ганна Бойко («Український ботанічний журнал” як дзеркало епох»);

кандидат біологічних наук Андрій Новіков («Сучасні принципи і засади оцифрування гербарних колекцій»).

Зумовлений потребами сьогодення круглий стіл «Вплив воєнних дій на довкілля» супроводжувався бурхливим обговоренням і пошуком розв'язань проблем оцінювання збитків довкілля, завданих війною.

Другого дня відбулася звітно-виборча сесія, під час якої учасники заслухали та схвалили Звіт про роботу Українського ботанічного товариства у 2017–2024 роках. Звіт представив президент Товариства, директор Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України член-кореспондент НАН України Сергій Мосякін. Звіт ревізійної комісії УБТ представив доктор біологічних наук, доцент Віталій Коломійчук. Було запропоновано зміни до Статуту і шляхом відкритого голосування обрано органи управління Українського ботанічного товариства.

Новим президентом Українського ботанічного товариства став академік НАН України Яків Дідух, віцепрезидентами – члени-кореспонденти НАН України Сергій Мосякін, Олександр Ходосовцев та Іван Данилик (директор Інституту екології Карпат НАН України), доктор біологічних наук Анна Куземко, доктори біологічних наук, професори Ігор Коваленко й Іван Мойсієнко, секретарем – доктор філософії Олена Міськова (молодший

науковий співробітник відділу систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України доктор філософії в галузі біології), скарбником – Ольга Волкова.

Головою ревізійної комісії УБТ обрали доктора біологічних наук, доцента В. Коломійчука, до складу ревізійної комісії Товариства увійшли доктор біологічних наук Т. Михайлюк (завідувачка відділу фікології, ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України) і кандидат біологічних наук А. Новіков.

Почесними членами Українського ботанічного товариства обрали закордонних колег – декана факультету ботаніки та зоології Університету Масарика (Чехія) професора, доктора природничих наук, доктора філософії М. Хитри (Prof. RNDr. Ph.D. M. Chytrý), професора Інституту наук про природні ресурси Школи наук про життя й управління об'єктами Цюрихського університету прикладних наук (Швейцарія) доктора Ю. Денглера (Prof. Dr. J. Dengler), почесного професора факультету екології та охорони довкілля Варшавського університету (Польща) габілітованого доктора Б. Суднік-Вуйчіковську (Dr hab. B. Sudnik-Wójcikowska), професора факультету біології та наук про довкілля Університету імені Карла фон Осецького в Ольденбурзі (Німеччина), директора ботанічного саду цього університету доктора Д. К. Альбаха (Prof. Dr. D. K. Albach), професора відділу біогеографії та систематики Інституту дендрології Польської академії наук, професора, габілітованого доктора А. Боратинського (Prof. Dr hab. A. Boratyński).

Круглий стіл «Громадянська наука та участь аматорів у вивченні фіторізноманіття» (модератор – науковий співробітник відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України кандидат біологічних наук Д. Давидов) зібрав учасників для обговорення регуляції роботи платформ громадянської науки й обробки первинних даних, отриманих із таких джерел. Того ж дня запрацювали секції «Мікологія і ліхенологія», «Охорона рослинного світу», «Колекції рослин та грибів» і «Селекція, інтродукція, ресурсознавство».

На третій день З'їзду робота тривала у межах секцій «Систематика та флористика судинних рослин», «Геоботаніка та екологія рослин», «Альгологія та бріологія» і «Біотехнологія, фізіологія та біохімія. Клітинна та молекулярна біологія».

Засідання секції «Систематика та флористика судинних рослин»

По завершенні секційної сесії учасники долучилися до двох круглих столів: «Наукові дослідження на територіях природно-заповідного фонду» (модераторка – доктор біологічних наук А. Куземко) і «Ботаніка та мікологія у закладах середньої та вищої освіти» (модератор – доктор біологічних наук, професор І. Мойсієнко).

На постерній сесії члени Українського ботанічного товариства представили результати 12 досліджень.

Окрасою заходу стала виставка ботанічних ілюстрацій авторства наукового співробітника відділу прикладної музеології Державного природознавчого музею НАН України Н. Черемних. Серед її робіт було зображення нижньодніпровського ендемічного виду – волошки короткоголової (*Centaurea brevicaps*), яке стало логотипом XV З'їзду Українського ботанічного товариства.

День завершився пленарним засіданням, на якому обговорили й ухвалили Резолюцію XV З'їзду Українського ботанічного товариства. У ній учасники заходу, зокрема, постановили:

1) в нинішніх умовах збройної військової агресії проти України, посиленого антропогенного навантаження на природні ландшафти та глобальних кліматичних змін вважати вивчення та збереження біорізноманіття на всіх рівнях його організації одним із найважливіших пріоритетів розвитку ботанічної науки України;

2) вважати надзвичайно актуальними ботанічні дослідження, спрямовані на оцінювання сучасного стану рослинного покриву тих територій України, які зазнали безпосереднього впливу воєнних дій чи перебували у тимчасовій окупації. Рекомендувати посилити діяльність у напрямі створення нових об'єктів природно-заповідного фонду на таких територіях і використовувати їх як полігони для стаціонарних ботанічних досліджень у майбутньому;

3) посилити роботу з розроблення нормативно-правової бази щодо відшкодування збитків біорізноманіття, завданих воєнними діями, зокрема комплексної методики оцінювання збитків довкілля, яка була б релевантною в міжнародних судах.

Четвертого дня учасники З'їзду вирушили на польову сесію – екскурсії, що їх організували представники Карпатського національного природного парку, Дністровського регіонального ландшафтного парку імені Сергія Дідича, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Відвідали Дністровський регіональний ландшафтний парк імені Сергія Дідича, зокрема побували на Придністер'ї, території карстово-печерного комплексу «Думка» та ботанічної пам'ятки природи Дівич-гора, на дельтадромі Одаїв, звідки відкривається приголомшлива панорама, й у долині річки Дністер. А також побачили верхове болото «Рудяк» і пройшли стежкою вздовж річки Женець – у Карпатському національному природному парку.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.10).

VI Українська наукова конференція «Кухарівські хімічні читання» (АНОНС)

28 листопада 2024 р. в Інституті біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України (м. Київ, вул. Академіка Кухаря, 1) відбудеться VI Українська наукова конференція «Кухарівські хімічні читання».

Формат проведення – змішаний (очно та в форматі онлайн з використанням платформи Zoom).

Мова конференції – українська, англійська.

У роботі конференції передбачені усні доповіді тривалістю до 20 хвилин, за такими науковими напрямками:

– синтез потенційно біоактивних сполук і дослідження зв'язку між структурою і активністю;

– хімічні моделі біологічних процесів, синтез і вивчення біологічних властивостей нових біорегуляторів для застосування в медицині і сільському господарстві;

– розробка наукових основ синтезу і технології одержання практично важливих продуктів і матеріалів.

Бажаючих долучитися до роботи конференції просимо надіслати заповнену анкету на адресу shybugyn@bpci.kiev.ua до 18 листопада 2024 р.

Телефони для довідок: моб.: +38-050-939-88-55 (Шибірін Олена).

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 15.10).

Міжнародне співробітництво в галузі освіти і науки

Науковці Академії взяли участь у щорічному симпозіумі Міжнародної асоціації науки про рослинність (IAVS)

16–20 вересня 2024 р. в місті Фуншал, що на острові Мадейра (Португалія), тривали 66-й щорічний симпозіум Міжнародної асоціації науки про рослинність (International Association for Vegetation Science) “IAVS 2024” і 32-га конференція Робочої групи «Огляд рослинності Європи» (European Vegetation Survey – EVS), які об'єднали понад 320 учасників із різних країн.

Українська делегація була однією з найбільших – до неї увійшли 15 науковців, переважна більшість яких є представниками Національної академії наук України, а саме це: працівники відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (Київ) – провідний науковий співробітник доктор біологічних наук А. Куземко, старший науковий співробітник кандидат біологічних наук Н. Пашкевич, наукові співробітники кандидати біологічних наук С. Ємельянова, Д. Винокуров, О. Чусова та Ю. Розенбліт, а також провідний інженер доктор філософії

Д. Боровик; завідувачка лабораторії охорони та відтворення біорізноманіття Інституту еволюційної екології НАН України (Київ) кандидат біологічних наук Л. Зуб і молодший науковий співробітник відділу фітоєкології кандидат біологічних наук М. Прокопук; науковий співробітник відділу екоморфогенезу рослин Інституту екології Карпат НАН України (Львів) кандидат біологічних наук І. Рабик. На заходах IAVS нашу країну представляли також науковці з Херсонського державного університету (викладачка кафедри ботаніки факультету біології, географії та екології доктор філософії П. Дайнеко й аспірантка цієї ж кафедри Н. Скобель), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (доцент кафедри біології рослин Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» кандидат біологічних наук О. Тищенко), Львівського національного університету імені Івана Франка (провідний спеціаліст відділу природної трав'яної флори Ботанічного саду Львівського національного університету імені Івана Франка кандидат біологічних наук Л. Борсукевич) і Ужгородського національного університету (завідувачка кафедри ботаніки біологічного факультету доктор біологічних наук, професор Л. Фельбаба-Клушина).

Обидва заходи присвячувались актуальним питанням фітогеографії та екології рослинності в контексті глобальних змін (“From local to global: vegetation patterns across spatial scales in a changing World”):

симпозіум фокусувався на розробленні й застосуванні моделей для аналізу динаміки рослинних угруповань у різних географічних масштабах;

конференція зосереджувалася на специфічних аспектах рослинності островних екосистем Європи – включно з морськими й океанічним островами (“Vegetation of sea, oceanic and ecological islands of Europe”).

Програма обох заходів передбачала як пленарні доповіді провідних фахівців, так і секційні засідання для обговорення досліджень за різними науковими напрямками. Додатково для учасників провели екскурсії, щоб ознайомити їх з основними типами рослинності острова Мадейра.

А. Куземко і Д. Винокуров модерували секції “Restoration, conservation and vegetation management” і “Future ecosystems climate and land change” відповідно. Українські науковці також узяли активну участь у засіданнях Ради IAVS (А. Куземко), зустрічі редколегії журналу “Vegetation Classification and Survey” (А. Куземко, Д. Винокуров), засіданні Фітосоціологічного номенклатурного комітету (С. Ємельянова), зустрічі робочої групи молодих науковців (Д. Боровик, О. Чусова, Ю. Розенбліт, П. Дайнеко, Н. Скобель) та інших зустрічах і нарадах.

А. Куземко виголосила наукову доповідь “Plant cover of the former Kakhovka Reservoir, Ukraine” («Рослинний покрив колишнього Каховського водосховища, Україна»), в якій розповіла про сучасний стан рослинності та біотопів колишнього водосховища, наслідки підриву греблі Каховської гідроелектростанції російськими військами, а також про перспективи

подальших досліджень на цій території. Як зазначила науковиця, молодий вербовий ліс, що формується на дні колишнього водосховища, може стати найбільшим заплавленим лісом Європи.

На симпозіумі доповіли також кандидати біологічних наук С. Ємельянова і Д. Винокуров. Вони поділилися результатами своїх досліджень, присвячених синтаксономії ефемерних галофітних угруповань класу *Cyrcpsetea aculeatae* в Європі та змінам функціонального й філогенетичного різноманіття у трав'яних біотопах різних типів у різних просторових шкалах.

Інші українські учасники симпозіуму взяли активну участь у постерній сесії, в межах якої представлено різнопланові наукові дослідження, які тривають в Україні та Європі.

Крім того, науковці з України провели чимало зустрічей, обговоривши перспективи подальших досліджень на Батьківщині, а також обмінялися цінними знаннями й досвідом з європейськими колегами.

Інші українські учасники симпозіуму взяли активну участь у постерній сесії, в межах якої представлено різнопланові наукові дослідження, які тривають в Україні та Європі.

Крім того, науковці з України провели чимало зустрічей, обговоривши перспективи подальших досліджень на Батьківщині, а також обмінялися цінними знаннями й досвідом з європейськими колегами.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.10).

На американсько-українському воркшопі “ProfIT AI 2024” обговорили найновіші дослідження, пов’язані зі штучним інтелектом

25–27 вересня 2024 р. тривав 4-й Міжнародний воркшоп ІТ-фахівців зі штучного інтелекту “ProfIT AI 2024”, що його організували Массачусетський технологічний інститут (Кембридж, США) та Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (Харків, Україна). До організації та проведення цього заходу активно долучилися також Координаційна наукова рада Національної академії наук України з питань штучного інтелекту (співголови – академік-секретар Відділення інформатики НАН України, заступник директора з наукової роботи Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України академік НАН України Олександр Хіміч і науковий керівник Навчально-наукового комплексу «Інститут прикладного системного аналізу» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інституту імені Ігоря Сікорського» МОН України та НАН України, професор кафедри математичних методів системного аналізу цього університету академік НАН України Михайло Згуровський), Північно-східний координаційний науковий

центр з питань штучного інтелекту (голова – заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту комп’ютерних наук і штучного інтелекту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна член-кореспондент НАН України Сергій Яковлев), громадські організації «Українське науково-освітнє ІТ-товариство» та «Харківський ІТ-кластер».

Метою воркшопу було обговорення практичних і теоретичних аспектів найновіших досліджень учених і практиків, пов’язаних зі штучним інтелектом.

Тематика “ProFIT AI 2024” охопила сучасні проблеми штучного інтелекту – інтелектуальний аналіз даних, обробку природної мови, комп’ютерний зір, розроблення і впровадження інтелектуальних систем, етику, політику й управління штучним інтелектом тощо.

Програмний комітет схвалив близько 40 з поданих статей. Серед них – доповіді науковців Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, Навчально-наукового інституту прикладного системного аналізу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Навчально-наукового інституту комп’ютерних наук та штучного інтелекту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (ПРОГРАМА). Усі ці доповіді буде опубліковано та проіндексовано у SCOPUS, DBLP й інших рейтингових базах.

Варто зазначити, що заходи “ProFIT” відбуваються щороку від 2021 року. Раніше з-поміж організаторів воркшопів були Інститут інформаційних технологій Лодзьського політехнічного університету (Польща) й Університет Ватерлоо (Канада).

Воркшоп “PROFIT AI 2025” планується провести у Канаді. Співорганізаторами цього заходу будуть Координаційна наукова рада Національної академії наук України з питань штучного інтелекту і провідні установи НАН України та МОН України.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. –14.10)

Науковці-економісти Академії вдосконалюються в енергетичному моделюванні

Улітку вчені сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу відділу секторальних прогнозів та кон’юнктури ринків Інституту економіки та прогнозування НАН України – завідувач сектору кандидат економічних наук Роман Подолець, провідний науковий співробітник кандидат технічних наук Олександр Дячук, провідний науковий співробітник кандидат економічних наук Галина Трипольська і молодший науковий

співробітник Андрій Семенюк – узяли участь у Спільному навчальному курсі Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) й Аргонської національної лабораторії США з ідентифікації життєздатних шляхів сталого розвитку за допомогою інструментів моделювання енергетичних систем. До курсу, який тривав 12–23 серпня 2024 р. в Лемонті (штат Іллінойс, США) за підтримки Уряду Сполучених Штатів Америки, МАГАТЕ й ініціативи “Net Zero World”, долучилося загалом 28 учасників із 11 країн. Перший етап курсу відбувся торік – і теж за участі науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України.

Навчальний курс присвячувався визначенню раціональних шляхів сталого розвитку за допомогою інструментарію для моделювання енергетичної системи – моделей TIMES, GCAM і MESSAGE. У світі їх широко використовують для аналізу шляхів трансформації та декарбонізації енергетичного сектору.

Українські фахівці активно застосовують моделі TIMES, готуючи стратегічні державні документи, зокрема Національний план з енергетики та клімату України, Енергетичну стратегію України на період до 2050 року й інші. Модель GCAM адаптовано для України за участі працівників Інституту економіки та прогнозування НАН України, а для розроблення української моделі MESSAGE науковці консультували фахівців Акціонерного товариства «Національна енергогенеруюча компанія “Енергоатом”».

Останніми роками Інститут економіки та прогнозування НАН України застосовує та розвиває модель TIMES-Україна у співпраці з національними лабораторіями США, зокрема з Тихоокеанською північно-західною національною лабораторією (Pacific Northwest National Laboratory), Національною лабораторією з відновлюваної енергетики (National Renewable Energy Laboratory), Аргонською національною лабораторією (Argonne National Laboratory) і Національною лабораторією імені Лоуренса у Берклі (Lawrence Berkeley National Laboratory) в межах ініціативи “Net Zero World”. Завдяки цій співпраці та за додаткової підтримки Фонду Гайнріха Бюлля в грудні 2023 р. на Конференції ООН зі зміни клімату (COP28) у Дубаї (Об’єднані Арабські Емірати) за програмою українського павільйону працівники сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу відділу секторальних прогнозів та кон’юнктури ринків Інституту економіки та прогнозування НАН України представили результати моделювання повоєнного низьковуглецевого розвитку української енергетики. Уже затверджені Стратегія термомодернізації будівель до 2050 року і Національний план з енергетики та клімату, а також наразі розроблювана Стратегія низьковуглецевого розвитку є плодами цієї співпраці, про що свідчать чимало спільних наукових публікацій у рейтингових англомовних фахових виданнях.

Під час другого етапу навчального курсу у США українські науковці працювали над удосконаленням моделей у різних аспектах.

Зокрема, А. Семенюк, О. Дячук і Р. Подолець доклалися до вдосконалення моделі енергетичної системи TIMES-Україна, доповнивши її новими технологіями, що сприяють низьковуглецевому розвитку економіки. Серед іншого, поліпшено розрахунок функціонування електроенергетичного сектору завдяки врахуванню технічних параметрів роботи електростанцій, запровадження можливостей їхньої диспетчеризації та представлення роботи ринку допоміжних послуг. Впроваджено можливість перебудови наявних блоків теплових електростанцій для використання біопалива або встановлення малих модульних ядерних реакторів. Важливим доробком стала апробація пікового рівняння для електроенергії (умовного представлення елемента диспетчеризації) та вдосконалення режимів імпорту й експорту електроенергії в моделі. Крім того, розпочато створення діаграми Сенкі енергетичних потоків. Це дасть змогу поліпшити візуалізацію модельних результатів.

Г. Трипольська ж зосередилася на роботі з моделлю GCAM, розрахувавши три сценарії: базовий; післявоєнне населення та ВВП; сценарій вуглецевої нейтральності. Науковиця також досліджувала різні модельні запити, а результати моделювання аналізувала, використовуючи середовище R. Особливу увагу було приділено поглибленому аналізу прогнозів виробництва водню в Україні за двома сценаріями. Це важливо для планування розвитку водневої енергетики у нашій країні.

Долучившись до згаданого навчального курсу, науковці Академії мали нагоду не лише поглибити знання і поліпшити навички аналізу економічно ефективних енергетичних технологій для відновлення України, а й на міжнародному рівні представити результати досліджень свого Інституту. Крім того, це істотно розширить науково-експертну підтримку для українського Уряду в напрямі вдосконалення енергетичної та кліматичної політик.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.10).

Нагороди і відзнаки

Науковець Академії отримав головну національну кінопремію

У вересні 2024 р. відбулася церемонія вручення 5-ї Національної кінопремії «Золота дзига». Зокрема, старший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України член-кореспондент Національної академії мистецтв України Сергій Тримбач удостоєний цієї нагороди з формулюванням «за внесок у розвиток українського кінематографа». Нагадаємо, українську Національну кінопремію «Золота дзига» заснували 2017 року, вона є аналогом американського «Оскара». Нагороду щороку присуджує Українська

кіноакадемія за професійні досягнення у розвитку українського кінематографа.

Сергій Тримбач є одним із провідних українських кінознавців, істориків кіно, кінокритиків. В його активі чимало книжок з історії українського кіно, зокрема:

«Олександр Довженко: Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часопросторі» (2007), удостоєна Державної премії України імені Олександра Довженка;

«Історія українського кіно», том 2 (2016; Сергій Тримбач – науковий редактор, один із співавторів);

«Історія українського кіно», том 3 («Олександр Довженко») (2021; Сергій Тримбач – автор тому);

«Кіно, народжене Україною» (2019);

«Іван Миколайчук. Містерії долі» (2021, 2023);

«Богдан Ступка. Метаморфози» (2022);

«Олександр Довженко: Між тоталітаризмом і національною ідеєю. Енциклопедичний словник» (2023; Сергій Тримбач – відповідальний редактор і один з авторів видання).

Науковець є також автором понад 3 тисяч статей, рецензій, есе в українській та іноземній періодиці, сценаріїв 15 неігрових кінострічок, телепрограм, присвячених мистецтву кіно. У 2009–2016 роках очолював Національну спілку кінематографістів України. Радимо ознайомитися, наприклад, із текстом виступу Сергія Тримбача на одному із засідань Президії НАН України, а також його лекцією про Олександра Довженка.

Щиро вітаємо колегу з високим визнанням і зичимо йому довгих літ, наснаги і нових здобутків!

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 14.10).

До уваги держслужбовця

А. Головащук, наук. співроб. НБУВ

П. Штих, наук. співроб. НБУВ

Довженко Олександр Петрович

До 130-річчя від дня народження

(Початок. Закінчення у № 21)

Серед імен, творча спадщина яких набуває сьогодні особливого значення, вирізняється постать Олександра Петровича Довженка. У літературознавчих колах та мистецтві він займає одне з найвизначніших місць як видатний український режисер, письменник, кінодраматург, художник.

Народився митець 10 вересня 1894 р. в містечку Сосниця на Чернігівщині. У 1911 р. вступив до Глухівського вчительського інституту (нині – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка). Упродовж 1914–1917 рр. працював вчителем у Житомирській вищій початковій школі.

У 1917 р. О. Довженко переїздить до Києва, вступає на економічний факультет Комерційного інституту (нині – Київський національний економічний університет), стає слухачем Української академії мистецтв та одночасно продовжує вчителювати. Упродовж 1918–1919 рр. воював у лавах армії УНР.

На початку 1920 р. вступив до партії боротьбистів, яка через кілька тижнів самоліквідувалася, а всі її члени влилися до лав КП(б)У. Довженко займав різні посади: секретаря Київського губернського відділу народної освіти, комісара Державного оперного театру (нині – Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка).

У 1921 р. О. П. Довженка зарахували до Наркомату закордонних справ УРСР і направили на дипломатичну роботу – спочатку у Варшаву, потім у Німеччину. У Берліні він вступив до приватної художньої майстерні і одночасно відвідував лекції в берлінській Академічній вищій школі образотворчого мистецтва.

Влітку 1923 р. Олександр Петрович повернувся в Україну, оселився в Харкові. Працював художником-ілюстратором у редакції газети «Вісті» та карикатуристом під псевдонімом «Сашко», став відомим як ілюстратор книг, зокрема «Голубих ешелонів» Петра Панча. Належав до літературних організацій «Гарт» та «ВАПЛІТЕ».

Упродовж 1926–1933 рр. працював на Одеській кінофабриці та Київській студії художніх фільмів. Перший серйозний успіх прийшов у 1929 р. після виходу фільму «Звенигора».

1930 р. на екрани вийшла картина Олександра Довженка «Земля». Фільм підняв українське кіномистецтво на міжнародний рівень і приніс митцю світову славу. Цього ж року він виїжджає в тривале закордонне відрядження.

Митець демонструє «Землю», «Звенигору», «Арсенал» у Берліні, Гамбурзі, Празі, Парижі та у Лондоні. Виступає перед журналістами, кіномитцями та кінокритиками з доповідями про нову кінематографію.

Олександр Петрович Довженко постав як самобутній кінорежисер, фундатор поетичного кіно, визнаний світом митець. У 1932 р. О. Довженко зняв перший звуковий фільм «Іван» і був запрошений до кіностудії «Мосфільм». У 1935 році кінорежисера нагороджують орденом Леніна. На екрани виходять фільми «Аероград», «Щорс» (1935).

З початком німецько-радянської війни Олександр Петрович Довженко був евакуйований до Ашхабада, згодом став фронтовим кореспондентом газети «Красная звезда». Він був свідком звільнення України від окупації, після чого опублікував у «Известиях» 31 березня 1942 р. статтю «Україна в огні».

Упродовж 1941–1945 рр. Олександр Довженко створив низку новел: «Ніч перед боем», «Мати», «Стій, смерть, зупинись», «Хата», «Тризна» та інші.

Кіноповість «Україна в огні», створена митцем у 1943 р., стала епосом війни. Твір був заборонений владою. Усім органам цензури було надіслано директиву заборони друкувати твори О. П. Довженка без особливого дозволу.

У 1945 р. за власною п'єсою «Життя в цвіту» митець зняв «ідеологічно правильний твір» «Мічурін». Його поновили на посаді на кіностудії «Мосфільм», 1949 р. відзначили Державною премією, яка означала офіційну реабілітацію після «України в огні».

Упродовж 1949–1956 рр. О. П. Довженко викладав у ВДІКу (Всесоюзному Державному інституті кінематографії), ставши професором цього навчального закладу.

У 1954–1955 рр. митець закінчив роботу над кіноповістю «Зачарована Десна», розпочату ще 1942 р., де він згадував своє дитинство. Її надрукували в журналі «Дніпро». Також була завершена «Поема про море» та розпочалися зйомки одноіменного кінофільму.

У 1957 р. вийшла друком збірка повістей «Зачарована Десна», яка принесла Олександрові Довженку письменницьку славу.

Помер О. П. Довженко 25 листопада 1956 р. Похований у Москві.

До уваги читачів представлено бібліографічні матеріали з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ (ВНБІ) за 1943–2023 рр.

Бібліографічний список укладено за хронологією та згруповано у п'ять розділів: «Офіційні документи», «Праці О. П. Довженка», «Література про життя та діяльність О. П. Довженка», «Вшанування пам'яті О. П. Довженка», «Бібліографічні посібники». До окремих бібліографічних записів подано уточнюючі анотації. Вибірково представлено матеріали з інтернет-ресурсів.

Матеріали до біобібліографії (1943–2023 рр.)

Офіційні документи

1. О награждении писателя и кинорежиссера Довженко О. П. орденом Трудового Красного Знамени : Указ Президиума Верхов. Совета СССР // Правда. – 1955. – 22 марта.

2. Премія ім. В. І. Леніна присуджено О. П. Довженку посмертно (1959 р.) // Укр. мова і літ. в шк. – 1976. – № 5. – С. 84.

За літературний сценарій «Поема про море»

Шифр НБУВ: Ж16281

3. Про 100-річчя від дня народження О. П. Довженка : Постанова Каб. Міністрів України від 5 лип. 1993 р., № 505 // Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебпортал парламенту України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-93-%D0%BF#Text>

4. Про заходи щодо відзначення 100-річчя від дня народження Олександра Довженка : Указ Президента України від 10 верес. 1994 р., № 511/94 // Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебпортал парламенту України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511/94#Text>

5. Про відзначення 110-ї річниці від дня народження О. П. Довженка : Розпорядження Каб. Міністрів України від 17 груд. 2003 р., № 769-р // Урядовий кур'єр. – 2004. – 9 січ. (№ 3). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-2003-%D1%80#Text>

6. Про відзначення 120-річчя від дня народження Олександра Довженка : Указ Президента України від 3 лип. 2012 р., № 430/2012 // Урядовий кур'єр. – 2012. – 12 лип. (№ 122). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430/2012#Text>

7. Про відзначення 120-річчя з дня народження Олександра Довженка : Постанова Верховної Ради України від 17 верес. 2013 р., № 574-VII // *Голос України*. – 2013. – 27 верес. (№ 180). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-18#Text>

Праці О. П. Довженка

Вибрані твори

8. Вибрані твори / О. П. Довженко ; вступ. ст. М. Коваленка. – Київ : Дніпро, 1971. – 239 с. : іл. – (Шкільна бібліотека).

Шифр НБУВ: Ва169780

9. Вибрані твори / О. П. Довженко ; передм. А. Гуляк. – Київ : Сакцент Плюс, 2007. – 320 с.

Шифр НБУВ: Ва703060

10. Вибране : для ст. шк. віку / О. П. Довженко. – Київ : Школа, 2008. – 320 с. – (Шкільна бібліотека).

Шифр НБУВ: Ва702361

11. Вибрані твори / О. П. Довженко ; передм., прим. А. Гуляк. – Київ : Сакцент Плюс, 2008. – 320 с.

Шифр НБУВ: Ва706225

12. Вибране : для ст. шк. віку / Олександр Довженко ; упорядкув. текстів та передм. Оксани Таранченко. – вид. 2-ге, без змін. – Київ : Національний Книжковий Проект, 2011. – 318 с. – (Бібліотека шкільної класики. Обов'язкова програма. 11 клас).

Шифр НБУВ: ВА753685

Окремі видання

13. На колючому дроті / О. П. Довженко. – Б. м. : Укрвидав ЦК КП(б)У, [1943]. – 16 с.

Шифр НБУВ: Ао105489

14. Не хазяйнувати німцям на Україні / О. Довженко. – [Б. м.] : Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943. – 16 с.

Шифр НБУВ: Ао261667

- 15.** Життя в цвіту : п'єса в 4 д., 8 к. : [об І. В. Мичурине] / А. П. Довженко. – М. : Искусство, 1955. – 92 с.
Шифр НБУВ: Ао136315
- 16.** Життя в цвіту : п'єса на 4 дії : [про І. В. Мичуріна] / О. П. Довженко. – Київ : Держлітвидав, 1956. – 96 с.
Шифр НБУВ: Ао139050
- 17.** Афоризми. Крилаті вирази. Творчі роздуми. Скалки думок високих : збірник / О. Довженко ; упоряд.: М. Коваленко, О. Підсуха. – Київ : Молодь, 1968. – 85 с. : іл.
Шифр НБУВ: Ао186946
- 18.** Мати : [оповідання] / О. Довженко // Хлібороб України. – 1975. – № 4. – С. 19.
- 19.** Зачарована Десна : кіноповість / Олександр Довженко. – Київ : Молодь, 1976. – 62 с. : іл.
Шифр НБУВ: Онищенко О. С. ВС8
- 20.** Бачити завжди зорі : ст., виступи, промови / О. Довженко ; упоряд., вступ. ст. та прим. О. К. Бабишкіна. – Київ : Радян. письменник, 1979. – 235 с. : іл. – (Бібліотека публіциста).
Шифр НБУВ: Ао220279
- 21.** Думи у карты Родины : кіноповісти, розповіді, очерки, статті / А. П. Довженко. – Л. : Лениздат, 1983. – 463 с. – (Человек труда).
Шифр НБУВ: Ва402228
- 22.** Без суєти : уривки з повісті «Перемога» / О. Довженко // Україна. – 1985. – № 44. – С. 14.
Шифр НБУВ: Ж15618
- 23.** Арсенал. Щорс : кіноповісті / О. П. Довженко. – Київ : Дніпро, 1986. – 186. – с. : іл.
Шифр НБУВ: Вc24664
- 24.** Господи, пошли мені сили : щоденник, кіноповість, оповідання, фольклорні записи, листи, документи / О. Довженко. – Харків : Фоліо, 1994. – 655 с. – (Українська література ХХ століття).
Шифр НБУВ: Ва557823

- 25.** Зачарована Десна. Кіноповість. Україна в огні. Щоденник (1941–1956) / О. П. Довженко. – Київ : Веселка, 1995. – 575 с.
Шифр НБУВ: Ва563543
- 26.** Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941–1956) / О. П. Довженко ; ред. С. Л. Коба. – Київ : Дніпро, 2001. – 512 с. – (Бібліотека школяра).
Шифр НБУВ: Ва607685
- 27.** Сторінки щоденника (1941–1956) / О. П. Довженко. – Київ : Вид-во гуманітар. літ., 2004. – 384 с.
Шифр НБУВ: Ва661573
- 28.** Україна в огні : кіноповість / О. П. Довженко. – Київ : Україна, 2004. – 143 с. : фотоіл., портр.
Шифр НБУВ: Ва654929
- 29.** Зачарована Десна : кіноповісті, оповідання, щоденник / О. П. Довженко. – Харків : Фоліо, 2006. – 288 с. – (Українська література).
Шифр НБУВ: Ва674382
У НБУВ також наявні видання інших років: 2007 (Ва681297), 2008 (Ва706772).
- 30.** Україна у пламені. Избор из стваралаштва и живота О. П. Довженко / О. Довженко ; приред. Ј. Сабашош.– Нови Сад : Савез Русина и Украјинаца Србије и Црне Горе, 2006. – 408 с. : ил.
Шифр НБУВ: Ва680411
- 31.** Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941–1956) / О. П. Довженко. – Київ : Дніпро, 2008. – 504 с.
Шифр НБУВ: Ва704986
- 32.** Україна в огні : щоденник, кіноповість, оповідання / Олександр Довженко. – Харків : Фоліо, 2010. – 349 с. – (Бібліотека Великої Вітчизняної).
Шифр НБУВ: Ва727513
- 33.** Зачарована Десна : щоденник, кіноповісті, оповідання / Олександр Довженко ; вступ. ст. та прим. Р. Корогодського. – Харків : Фоліо, 2011. – 603 с. – (Шкільна бібліотека української та світової літератури).
Шифр НБУВ: Ва738546
У НБУВ також наявні видання інших років: 2012 (Ва754889), 2014 (Ва779907) 2017 (Ва809283), 2019 (Ва845022).

34. Зачарована Десна : кіноповість : для серед. та старш. шк. віку / Олександр Довженко ; упоряд. та передм. О. Таранченко. – вид. 2-ге, без змін. – Київ : Національний Книжковий Проект, 2011. – 144 с. – (Бібліотека шкільної класики. Обов'язкове читання. 6 клас).

Шифр НБУВ: Ва749146

35. Зачарована Десна : кіноповісті, оповідання / Олександр Довженко ; вступ. ст. та прим. Р. Корогодського. – Харків : Фоліо, 2013. – 217, [1] с. – (Шкільна бібліотека української та світової літератури).

Шифр НБУВ: Ва764540

У НБУВ також наявні видання інших років: 2017 (Ва813969), 2020 (Ва861703).

36. Щоденникові записи, 1939–1956 = Дневниковые записи, 1939–1956 / Олександр Довженко ; сост.: В. В. Забродин, Е. Я. Марголит ; редкол.: А. Н. Артизов [и др.] ; пер. укр. текста Е. Е. Чугунова ; вступ. ст.: Т. М. Горяева [и др.] ; Федер. арх. агентство (Російська Федерація) [та ін.]. – Харків : Фоліо, 2013. – 877, [8] с. : фот.

Шифр НБУВ: Вс54587

37. Воля до життя. Незабутнє. Ніч перед боєм : оповідання / О. Довженко. – Харків : Фоліо, 2015. – 29, [2] с. – (Патріотична бібліотека).

Шифр НБУВ: Р128606

38. Щоденникові записи / Олександр Довженко ; авт. післямови О. В. Красовицький. – Харків : Фоліо, 2015. – 717, [2] с.

Шифр НБУВ: Ва796891

39. Воля до життя. Незабутнє. Ніч перед боєм : [оповідання] / Олександр Довженко. – Харків : Фоліо, 2017. – 29, [2] с.

Шифр НБУВ: Р133042

40. Зачарована Десна. Україна в огні. Ніч перед боєм. Китайський святий / Олександр Довженко. – Київ : Знання, 2017. – 206 с. – (Класна література ; 2017, № 11).

Шифр НБУВ: Ва822046

У НБУВ також наявне видання 2020-го року (Ва837221).

41. Щоденник (1941–1956) / Олександр Довженко. – Київ : Знання, 2019. – 399 с. – (Класна література).

Шифр НБУВ: Ва831747

42. Зачарована Десна : вибр. твори : [кіноповість] / Олександр Довженко. – Київ : Знання, 2020. – 207 с. – (Скарби ; 2020, №1).

Шифр НБУВ: Ао275983

Аудіовізуальні матеріали

43. Зачарована Десна [Аудіокасета] / О. Довженко ; читає Л. Алексійчук. – [Б. м. : Б. в., б. р.]. – 90 хв. – (Українська проза. Вибране).

Шифр НБУВ: Гнатишин А./№ 264 (ау)

44. Звенигора [Електронний ресурс] = Zvenyhora : [худож. фільм ВУФКУ 1927 р.] : цифр. реставрація фільму + новий саундтрек / Олександр Довженко [режисер] ; [оператор Б. Завелєв ; музика Futurethno]. – Електрон. дані. – Київ : Держкіно України, 2011. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) (67 хв.) : зв. – (Класика українського німого кіно = Ukrainian silent film classic) (Революційний епос = Revolutionary epic). – Систем. вимоги: Video-card. – Назва з етикетки диску. – Назва на контейнері : Українське німе = Ukrainian re-vision. – Прим. укр., англ. – (DVD DigiFile на 2 диска ; контейнер 14x17 см).

Шифр НБУВ: DVD802/BA822173

Щоденники, спогади, листування

45. Листи О. П. Довженка до Ю. Т. Тимошенка, В. Д. Ткаченка, матері та сестри // Радян. літературознавство, 1957. – № 3. – С. 123–131.

Шифр НБУВ: Ж27444

46. Кривко Я. О. П. Довженко в Глухові : [з публ. листа О. П. Довженка до І. А. Коваль] / Я. Кривко // Радян. літературознавство, 1965. – № 11. – С. 73–74.

Шифр НБУВ: Ж27444

47. Довженко О. [Лист до французького письменника-комуніста Л. Муссінака] / підгот. М. Куценко // Вітчизна. – 1974. – № 9. – С. 163–165.

Шифр НБУВ: Ж22465

48. Мороз-Стрілець Т. Спогад : [про укр. письменника та кінорежисера О. Довженка] // Вітчизна. – 1974. – № 9. – С. 163–165.

Шифр НБУВ: Ж22465

49. Земляк В. Сад в інею : [спогади про О. П. Довженка] / В. Земляк // Ранок. – 1979. – № 8. – С. 16–17.

Шифр НБУВ: Ж26664

50. З листування Ю. К. Смолича і О. П. Довженка / подала О. Г. Смолич. – Радян. літературознавство, 1980. – № 7. – С. 61–68.

Шифр НБУВ: Ж27444

51. Неопубліковані листи Олександра Довженка // Дніпро. – 1994. – № 9/10. С. 26–37.

Шифр НБУВ: Ж22466

52. Корогодський Р. Вісімнадцять листів про кохання : Олександр Довженко – Олені Черновій / Р. Корогодський // Культура і життя. – 1996, 27 лист. – С. 3.

Література про життя та діяльність О. П. Довженка

Книжкові видання

53. Савченко Я. Народження українського радянського кіна : три фільми О. Довженка / Я. Савченко. – Київ : Укртеакіновидав, 1930. – 44 с.

Шифр НБУВ: Ао261851

54. Золотоверхова І. І. Довженко – художник / І. І. Золотоверхова, Г. Л. Коновалов. – Київ : Мистецтво, 1968. – 186 с. : іл. – Бібліогр.: с. 176–179.

Шифр НБУВ: Ва81955

55. Кошелівець І. Олександр Довженко : спроба творчої біографії / Іван Кошелівець. – [Нью-Йорк] : Сучасність, 1980. – 428 с. : іл. – (Бібліотека Прологу і Сучасности ; ч. 140). – URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007480>

56. Куценко М. В. Сторінки життя і творчості О. П. Довженка / М. В. Куценко. – Київ : Дніпро, 1975. – 342 с.

У книзі автор у хронологічній послідовності подає події та факти з життя і діяльності видатного кінорежисера і письменника О. П. Довженка, обґрунтовуючи кожен дату, кожен факт відповідним документальним, архівним чи дослідницьким джерелом.

Шифр НБУВ: Ва265962

57. Ковальчук О. Г. Творчість Олександра Довженка : посібник / О. Г. Ковальчук ; Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя. – Прилуки, 1994. – 14 с. – (Бібліотека товариства «Просвіти ім. Тараса Шевченка Ніжинського державного педагогічного інституту»).

Шифр НБУВ: Р100773

58. Степашин Б. Дивосвіт Олександра Довженка : до 100-річчя від дня народж. : літ.-крит. нарис / Б. Степашин. – Київ : Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 1994. – 54 с.

Шифр НБУВ: Ва561513

59. Корогодський Р. Довженко в полоні : розвідки та есеї про Майстра / Р. Корогодський ; упоряд. В. Шевчук. – Київ : Гелікон, 2000. – 347 с. : іл. – (Українська модерна література).

Шифр НБУВ: Ва601126

60. Довженко і кіно ХХ століття : зб. статей / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Спілка кінематографістів України, Ред. журн. «Кіно-Театр» ; упоряд.: Л. Брюховецька, С. Тримбач ; наук. ред. І. Дзюба. – Київ : Ред. журн. «Кіно-Театр» : Поліграфцентр «ТАТ», 2004. – 264 с. – Бібліогр.: в кінці ст.

Шифр НБУВ: Ва677802

61. Мащенко С. Т. Філософські обрії Олександра Довженка / С. Т. Мащенко. – Чернігів : Чернігів. обереги, 2004. – 124 с.

Шифр НБУВ: Ва656910

62. Вовкочин Л. Ю. Творчість Олександра Довженка – невичерпне джерело формування громадянської гідності молоді : рек. матеріали для вчителів загальноосвіт. навч. закл. та викл. і студ. ВНЗ / Л. Ю. Вовкочин ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2005. – 68 с. : іл. – Бібліогр.: с. 66–67.

Шифр НБУВ: Ва662879

63. Олександр Довженко вчора і сьогодні: затемнені місця в біографії : зб. матеріалів / упоряд. Є. Сверстюк. – Луцьк : Терен, 2005. – 200 с.

Шифр НБУВ: Ао265490

64. Марочко В. І. Зачарований Десною : іст. портр. Олександра Довженка / В. І. Марочко. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. – 285 с. : фото.

Шифр НБУВ: Ва679083

65. Кунов В. К. Життєва мудрість у творах Олександра Довженка : енцикл. слов. / Валерій Кунов. – Київ : КВІЦ, 2007. – 334, [20] с. : фот. – (Письменники-мислителі).

Шифр НБУВ: ФПУ/№ 2395

66. Тримбач С. В. Олександр Довженко: Загибель богів : ідентифікація автора в нац. часо-просторі / С. В. Тримбач. – Вінниця : Глобус-Прес, 2007. – 800 с. – (Студія 1+1).

Шифр НБУВ: Ва700868

67. Безручко О. В. Олександр Довженко: розсекречені документи спецслужб : монографія / О. В. Безручко ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. – Київ : Сучас. письменник, 2008. – 232 с. – Бібліогр.: с. 221–230.

Шифр НБУВ: Ва705195

68. Безручко О. В. Педагогічний метод О. П. Довженка / О. В. Безручко ; Київ. нац. ун-т театру, кіно, телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Вінниця : Глобус-Прес, 2008. – 208 с. : фотоіл. – Бібліогр.: с. 182–205.

Шифр НБУВ: Ва700760

69. Безручко О. В. Архівна спадщина Олександра Довженка : монографія / О. В. Безручко ; Київ. міжнар. ун-т. – Київ, 2012.

Т. 1. – 209 с. : фот.

Т. 2. – 212 с. : фот.

Т. 3. – 201 с. : фот.

Т. 4. – 201 с. : фот.

Т. 5. – 201 с. : фот.

Т. 6. – 204 с. : фот.

Т. 7. – 203 с. : фот.

Т. 8. – 204 с. : фот.

Т. 9. – 212 с. : фот.

Т. 10. – 205 с. : фот.

Шифр НБУВ: В353698/1–10

70. Панасенко Т. М. Олександр Довженко / Т. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2012. – 120 с. – (Знамениті українці).

Шифр НБУВ: Ао270591

71. Тур-Коновалов К. Режисер [Олександр Довженко] / К. Тур-Коновалов, Д. Замрій ; пер. з рос. І. Бондаря-Терещенка. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. – 333 с. : фот.

Шифр НБУВ: Ва775246

72. Панасенко Т. М. Олександр Довженко / Т. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2018. – 119 с. : іл. – (Знамениті українці).

Шифр НБУВ: Ао274848

73. Лис В. М. Довженко в Яреськах : кн., яку авт. написали разом із жителями с. Яреськи, що знали О. П. Довженка, були свідками й учасниками незабутніх довженк. кінострічок / Василь Лис, Ванда Лис. – Полтава : Дивосвіт, 2019. – 150, [1] с. : іл.

Про зйомку стрічки «Земля» у селі Яреськи на Полтавщині, де живуть, як казав Олександр Петрович, духовно багаті і красиві душею люди. Це їх він знімав у масових сценах «Землі», жив із ними на кіномайданчиках і в сільській хаті, ходив босоніж на річку рибалити... Нині багатьох із них немає. Немає і Великого Майстра. Але залишились безцінні спогади яреськівчан, які дбайливо зібрали відомі журналісти Василь Лис та Ванда Лис і талановито сплели в художньо-документальну повість «Довженко в Яреськах».

Шифр НБУВ: Ва839439

74. Олександр Довженко в рецепції сучасної наукової думки / О. Курок [та ін.] ; за ред. А. О. Новикова. – Харків : ХІФТ, 2019. – 415 с.

Шифр НБУВ: Ва841114

75. Довженко-графік / упоряд. і авт. передм. В. Н. Миславський. – Харків : Точка, 2021. – 315 с. : іл., фот. – Бібліогр.: с. 304–315.

Основу цього видання склали маловідомі графічні роботи Олександра Довженка, надруковані у газетах і журналах протягом 1923–1926 років (310 примірників), коли він працював у Харкові художником-ілюстратором.

Шифр НБУВ: Ва852822

76. Олександр Довженко. Документи і матеріали спецслужб : [зб арх. док. в 2 т.]. Т. 2. 1941–1989 / Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого ; упоряд. Р. Росляк. – Київ : Ліра-К, 2021. – 622 с.

Шифр НБУВ: В358716/2

77. Історія українського кіно. У 5 т. Т. 3. Олександр Довженко / С. Тримбач, Є. Марголіт ; НАН України, Ін-т мистецтвознавств., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; голов. ред. Г. Скрипник. – Київ : ІМФЕ, 2021. – 407 с. : іл.

Шифр НБУВ: В359135/3

78. Олександр Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю : енциклопед. слов. [У 2 т.]. Т. 1 / НАН України, Ін-т мистецтвознавств., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; відп. ред. С. Тримбач. – Київ, 2023. – 204 с.

Енциклопедичне видання присвячено життю і творчості видатного кіномитця, художника, письменника, громадського діяча Олександра Довженка.

Шифр НБУВ: В359559/1; ВНБІ: д Д58